

300253

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALÁNAK KÖZLEMÉNYEI.

XXXIII. I/1.

BUDAPEST FŐVÁROSA

AZ 1901^{IK} ÉVBEN.

A NÉPLEIRÁS ÉS NÉPSZÁMLÁLÁS EREDMÉNYEI.

IRTA

DR KÖRÖSY JÓZSEF

A SZÉKESFŐVÁROSI STATISZTIKAI HIVATAL IGAZGATÓJA.

ÉS

DR THIRRING GUSZTÁV

A HIVATAL ALIGAZGATÓJA.

ELSŐ KÖTET, ELSŐ RÉSZ.

EGY SZINNYOMATU RAJZZAL.

BUDAPEST, 1903.

GRILL KÁROLY UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE.

(A táblázatok az első kötet második felében fognak tartalmaztatni.)

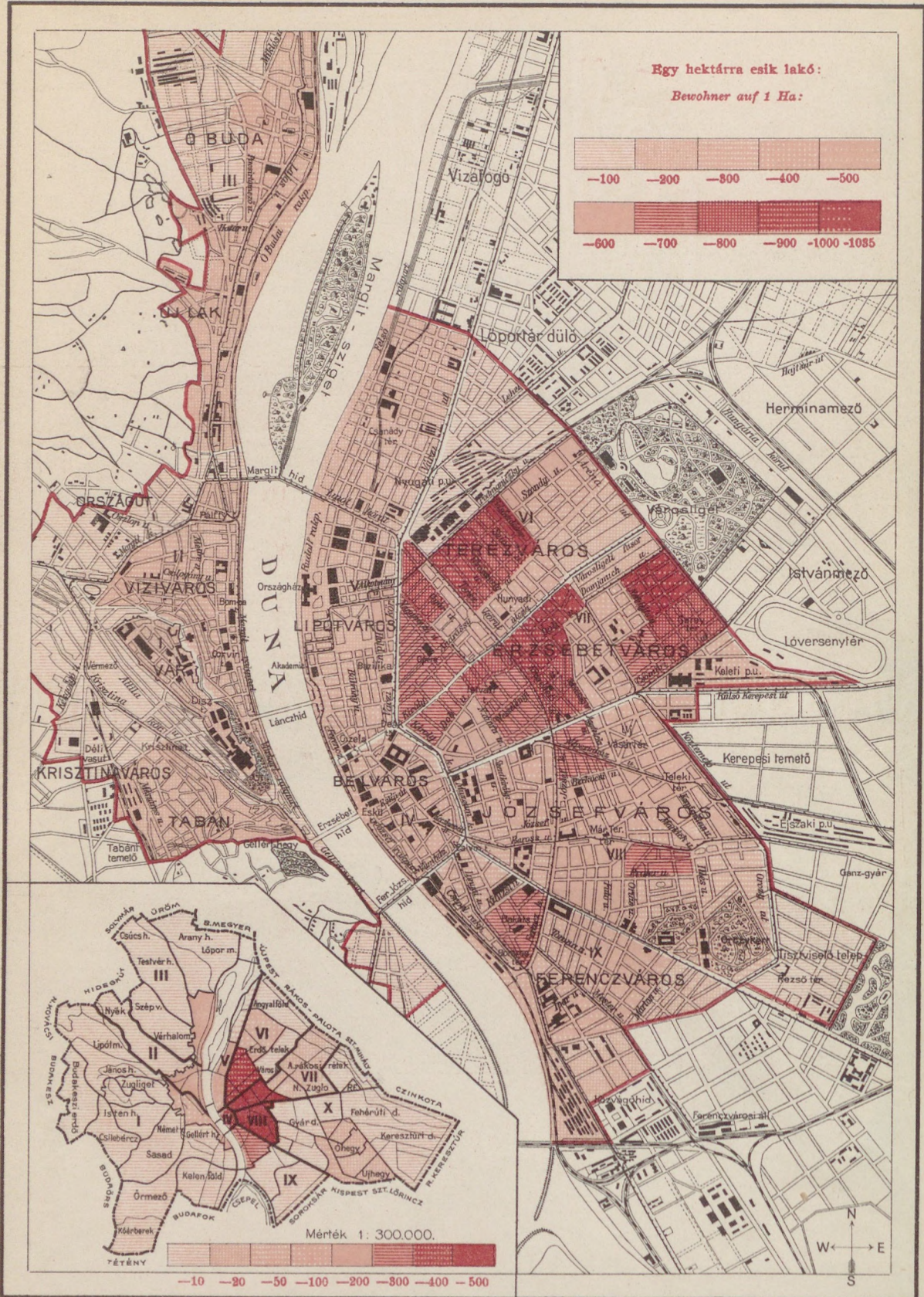
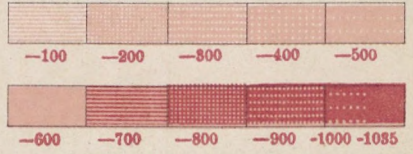
MAGY. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

Viszonylagos népesség. (Relative Bevölkerung.)

Egy hektárra esik lakó:

Bewohner auf 1 Ha:

Körbáy és Thinning.

Mérték 1: 45.000.

Budapest főváros 1901-ben.

1000 500 0 500 1000 méter.

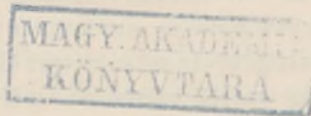
Székesfőv. háziomda.

ELSŐ SZAKASZ.

VÁROSRÉSZEK, UTCZÁK, ÉPÜLETEK ÉS LAKÁSOK.

300253

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

ELSŐ FEJEZET.

A kerületek és azok népessége.

A kerületek jellemzése. — A főváros területe és a lakosság sűrűsége. — Utezők és terek.

1. A kerületek jellemzése.

Valamint az 1881—90-iki évtizedben, úgy a legutóbbiban is igen jelentékenyen változott a főváros egyes részeinek képe. A város nagymérvű fellendülése, mely annak lakosságát az utolsó évtized alatt több mint 200.000-rel gyarapította, úgyszólván egészen új városrészeket teremtett meg, míg nagyszabású szabályozások és két díszes dunai híd építése a régibb kerületek jellegét és képét is lényegesen megváltoztatták. A rendkívül élénk építési tevékenység, mely különösen az 1898. évig lázas mérveket öltött és ezer meg ezer lakóházat, köztük számos bérpalotát és nevezetes középületet teremtett, különösen a baloldali (pesti), már régebben gyors növekedésben levő kerületeket gyarapította. De a kezdettől fogva csöndesebb jobbpárt (Buda) is, a testvérvárosok egyesítése előtt alig sejtett fellendülést mutat, mely az új hidak építése és az előbb elhanyagolt forgalmi eszközök tökéletesítése következtében a jövőre is még nagyobb felvirágzást enged remélni. Az építkezési fejlődéssel, mely a főváros külsejére leginkább van befolyással, egy későbbi fejezetben bővebben fogunk foglalkozni. Itt csak azon mozzanatokat akarjuk érinteni, melyek a főváros és az egyes kerületek összképében jutnak érvényre.

Az 1873. év óta egy fővárossá egyesített testvérvárosok történeti és gazdasági fejlődése a XIX. század közepe óta reányomta a két part kerületeire azt a bélyeget, mely azokat még ma is, sőt még fokozódott mértékben jellemzi. A jobboldali kerületek (a hajdani Buda és Ó-Buda) daczára annak, hogy a király és a legtöbb minisztérium is ott székel, még ma is kisebb város képét nyújtják, messzre elmaradván a gyorsan haladó nagyvárosi pesti kerületek mögött, melyekben az országgyűlés székel, az üzleti, művészeti s tudományos élet, a sajtó, a nagyipar központosul, de ezzel kapcsolatban a munkásnépesség is.

Tartsunk ezek után szemlét az egyes kerületek felett.

Az I. kerület a királyi palota újjáépítése, valamint az avval kapcsolatos szabályozások következtében előkelőbb jelleget öltött ugyan, azonban már e városrész magasabb fekvése, valamint más városokban — így pld. a prágai Hradsin, a moszkvai Kreml, Brüsszel vagy Edinburg városok felső részeiben — úgy nálunk is magával hozza, hogy itt sem nagyobb kereskedelmi, sem kisipari vagy gyári tevékenység nem fejlődhetik: csendes, forgalom- és kereskedelem nélküli utcákban számos kormányépület és a nemességnek egyes palotái mellett, a polgárság és különösen a hivatalnokok egyszerű lakóházeit találjuk. Az új eskütéri (Erzsébet-) híd építése által a Gellért-hegy lejtőjében fekvő hajdani szerb városrész, a Tabán, festői, bizonyos keleti színezetet nem nélkülöző látképe a nagyobbára szűk és piszkos utcácskáknak és azoknak alacsony dísztelen házainak lerombolása által már most teljesen megváltozott és legközelebb már modern sétaültetvényekkel is fog ékeskedni. Új hidak és forgalmi vonalak nyitása által aránylag gyors átváltozást mutat a kies Krisztinaváros is, melynek a Várhegy tövében fekvő része mindinkább városi jelleget is ölt, míg külső részeiben zöldelő kertjeivel kedves nyaralóvidékké fejlődik.

Aránylag csendesebben fejlődik a Duna-folyam mentében fekvő és a régebben híres bortermelő határral érintkező II. és III. kerület. A II. kerület külső része szintén nyaralóteleppel szépült és nagyobbodott, míg a III. kerület (Ó-Buda) régi képét leginkább őrizte meg, bár az itt előfordult változások szintén a fejlődés nyomait engedik felismerni.

A IV. kerületben (Belváros), a főváros legrégebb, cityszerű része az utolsó évtized alatt jelentékenyen változott. Az eskütéri (Erzsébet-) híd építése és a Kerepesi-útnak a Kossuth Lajos- és Eskü-úton átvezetett meghosszabbításával ezen kerület szűk utcáit új út által töri át s stagnáló forgalma új közlekedési eret nyert. Az ezen szabályozással összekötött lebontások következtében a házak és a lakosság száma ugyan meglehetősen megcsappant, az egész városrész építkezési jellege ezáltal azonban mégis előkelőbbé vált.

Az V. kerület (Lipótváros) a déli részében keveset változott: valamint eddig, úgy jelenleg is székhelye az a nagykereskedésnek és a tőkének. Annál jobban fejlődött ezen kerület középső része, a hol u. i. a még II. József idejéből származó sivar nagy kaszárnya — az Újépület — lebontása következtében egy új és előkelő városrész keletkezésének útja egyengettetett. Az ezen vidéken keletkező új díszes épületek méltó díszét képezik az ugyanott épült új országház környékének. Az országház maga, mely ezen vidék központját képezi, a főváros egyik legkiválóbb látványossága és a leg-hatalmasabb hasonnemű építmények közé tartozik. A Lipótváros éjszaki része, ama szűk partvidék, mely a Margit-hídtől a szomszédos Újpestig terjed, a nagy gyárak telepét képezi. Ezen külső vidék lakossága leginkább a munkás- és a napszámososztályokhoz tartozik, minek következtében a város ezen része, vagyoni, társadalmi és egészségi tekintetben nagyon is elüt ugyanezen kerületeknek most említett két déli részétől.

A VI. és VII. kerület (Teréz- és Erzsébetváros), melyek a Belváros felé fordított részeikben a fővárosnak legsűrűbben lakott részeit tartalmazzák s a hol a XVIII. században a ghetto létezett vala, külső részeikben igen meglepő fejlődést mutatnak fel. A Terézvárosban — különösen a Lőportárdülő, az Erdőtelek és az Angyalföld vidékén — egészen új, leginkább munkásoklakta és számos katonai intézettel (kaszárnyák, kórházak, raktárak stb.) ellepelt városrész keletkezett. A VII. kerületben a Rottenbiller- és Aréna-út közötti lakatlan vidék az utolsó tíz év alatt majdnem teljesen beépült és benépesült. Ezt a vidéket az amerikai városok fellendülésére emlékeztető gyors fejlődése miatt a nép

szája „Chicago“-nak szokta nevezni.¹⁾ Igen jelentékenyen fejlődött továbbá ezen kerület kültelki része is, különösen a Hermina-mezőn és a Kis-Zugló nyaraló telepein.

A VIII. kerület (Józsefváros), mely köröskörül más kerületektől van körül-fogva és mely így — kültelekkel nem birván — területileg nem is nagyobbodhatik, az élénk építkezési tevékenység következtében jelentékenyen szépült s népszámban is tetemesen növekedett, anélkül azonban, hogy külsejében lényeges változást mutatna. Hasonló állítható a IX. kerületről (Ferenczvárosról) is, hol különösen a külső gyári telepekké átváltozott részek, ugy építészetiileg mint népesség tekintetében gyorsan emelkedtek.

A tulajdonképeni várostól egészen külön választva fekszik a leginkább munkások és napszámosoklakta X. kerület (Kőbánya) nagy serfőzőivel, téglavetőivel, egyéb nagy gyáraival, valamint sertésszállásaival, mely utóbbiak azonban a közelmúlt években sajnos hanyatlást szenvedtek. Daczára annak, hogy ezen körülmény által a X. kerület keresetének egyik főforrásától majdnem teljesen megfosztatott, annak népessége mégis kétharmad részszel növekedett, valamint építkezési jellege is lassanként mindinkább városivá válik.

Befejezésül még meg kell emlékeznünk a kültelkekről is, melyek részint mint nyaraló-telepek keletkeztek, részint azonban jelentékeny néptömegek állandó lakóhelyévé is lettek. A jobboldalon a főváros lakossága, különösen a Svábhegy, a Zugliget és a Lipótmező bájos lejtőit használja fel nyaralótelepül. De ugyanott erősen felszaporodott az állandó lakosság is: a budai összes kültelkeken a téli időben ott talált lakosság u. i. tíz év alatt 8.000 lakóról 19.000-re emelkedett. Még jelentékenyebb gyarapodás észlelhető a balpart kültelkein. Itt a fejlődés, mint már említők, főleg a Külső Váci-út mentében, továbbá az Erdőtelek, az Angyalföld és a Lipótmező nagy kiterjedésű telepein, ugyszintén a város beltelekeitől egészen elkülönített Rákosfalván ölt nagyobb mérvet. Az említett, valamint még egyéb kültelki telepek gyors fejlődése a mindinkább tökéletesbedő forgalmi vonaloknak köszönhető, melyek által a közönségnek lehetővé tétetik, hogy kereseti módja veszélyeztetése nélkül ezen távolabb fekvő vidéken is lakhassék.

2. A város területe és a népesség sűrűsége.

(V. ö. az 1. sz. táblát és a 8. laphoz esatolt térképet.)

A főváros területe 20.090 hektár. Ebből a beltelekre 2.560, a kültelekre 16.747 hektár esik,²⁾ míg a fenmaradó 783 hektár a Duna medrét képezi. Azon felül bir a főváros 646 hektárnyi erdőt, mely azonban a szomszédos Budakesz község területén fekszik.

¹⁾ Ezen mintegy 80 hektárt mérő területen 1881-ben csak 167 ház állott 3.586 lakóval, 1891-ben 240 ház 9.888 lakóval, de 1901-ben 549 ház 53.715 lakóval.

²⁾ A bel- és kültelek elnevezése alatt a város belső és külső részeit különböztetjük meg egymástól. Ezen elnevezés 1867-ből ered, a mikor a város területe felmértetett és a fogyasztási vámvonalon belül fekvő részek — mint „beltelek“ — nagyobb méretben vétettek fel. A fogyasztási vámvonal azóta ismételtel jóval kijebb tolatott, sőt a VI. és VII. kerületben egészen a városi terület határáig, míg a mérnöki hivatalnak a beltelek határait a térképen változatlanul meg kellett tartania. A bel- és kültelek fogalma e szerint most már ugyszólván elévült és így a két terület határolása ma már inkább hagyományos, mint valóságos; a beltelek azonban mégis a főváros jobban beépített, városias részét képviseli az inkább falusias színezetű kültelekkel szemben, mely nagyrészt üres telkek-ből, mezők-ből és kertek-ből áll. De nem szabad szem elől tévesztenünk azt sem, hogy a beltelekkel közvetlenül határos külső részek az utóbbi három évtized alatt nagy mértékben beépültek és ma részben már határozottan városias vagy villatelepszerű jelleggel bírnak.

A főváros területe eszerint igen nagy kiterjedésű és nem kell attól tartanunk, hogy a főváros későbbi kiterjeszkedése akadályokba ütközik. Ellenkezőleg az állítható, hogy a városnak tulnagyi kiterjedése és további kiterjeszkedési képessége, melynek következményeként a kültelek népessége az utolsó tíz évben 50.000 lélekről 110.000-re emelkedett, még többféle közigazgatási nehézségnek lesz az okozója.

Az egyes kerületek területében az 1894-ben bekövetkezett új területi beosztás által többféle változások állottak be.¹⁾ Ezen változások által a jobbparti kerületekben egészen jelentéktelen, a balparton azonban, a VII. és X. kerületek határának megváltozása által, lényeges területi változások idéztettek elő, miáltal a kültelek népsűrűségi száma is változást szenvedett.

Az egyes kerületek jelenlegi kiterjedése a következő:

Kerület	h e k t á r			az egész város területének %-aiban		
	Beltelek	Kültelek	Összesen	Beltelek	Kültelek	Összesen
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	513·85	5.889·47	6.403·32	2·56	29·31	31·87
II. (Viziváros, Országút)	173·98	682·29	856·27	0·87	3·39	4·26
III. (Ó-Buda)	285·85	3.083·83	3.369·68	1·42	15·35	16·77
Jobbpart	973·68	9.655·59	10.629·27	4·85	48·05	52·90
IV. (Belváros)	78·12	—	78·12	0·39	—	0·39
V. (Lipótváros)	256·20	271·09	527·29	1·28	1·35	2·63
VI. (Terézváros)	387·36	1.005·18	1.392·54	1·93	5·01	6·94
VII. (Erzsébetváros)	307·68	855·84	1.163·52	1·53	4·26	5·79
VIII. (Józsefváros)	333·81	—	333·81	1·66	—	1·66
IX. (Ferenczváros)	223·37	907·81	1.131·18	1·11	4·52	5·63
X. (Kőbánya)	—	4.051·54	4.051·54	—	20·16	20·16
Balpart	1.586·54	7.091·46	8.678·00	7·90	35·30	43·20
Duna	—	—	783·03	—	—	3·90
Budapest	2.560·22	16.747·05	20.090·30	12·75	83·35	100·0

Mily ritka a főváros népsűrűsége, azaz a lakosság aránya a város kiterjedéséhez viszonyítva, kitűnik a következő táblázatból, melyben néhány nagyobb város területének 1901. évi összlakosságát és viszonylagos népességét mutatjuk ki:

	Népesség	Terület hektárookban	1 hektárra esik lakos
Trieszt	178.599	9.126	19
Budapest	717.681	20.090	36
Lemberg	159.877	3.224	50
Brünn	109.346	1.732	63
München	499.932	7.544	66
Lipcse	456.124	5.705	80
Hamburg	705.738	7.690	92
Bécs	1.674.957	17.812	94

¹⁾ Ez alkalommal a II. és III. kerület közti határ a Császárfürdőtől a Niedermayer-utcaáig helyzetett át, miáltal a közbeeső rész a II. kerülettől a III-hoz jutott. A VII. kerületből elvételre a Városligetnek az a része, mely 1894-ig ezen közigazgatási kerülethez tartozott és az egész városliget a VI. kerületbe bekebelezett; épüget elvételre a VII. kerületből és csatoltatott a X.-hez a meghosszabbított Egressy-út, a Hajtsár-út és a Külső Kerepesi-út közti nagy terület, mely az Alsó-rákosi rétek dűlőjén kívül a rákosfalvi telepet is magában foglalja. A X. kerületből pedig elvételre és a VIII.-hoz csatoltatott a magyar államvasutak nyugdíjalapjának egész háztömege (a Juránits-utca, a Lóvásár-utca, a Külső Kerepesi-út és a Köztemető-út között).

	Népesség	Terület hektárakban	1 hektárra esik lakos
Drezda	396.146	4.016	99
Prága (külvárosok nélkül)	201.589	1.382	146
London	4,536.541	30.310	149
Krakkó	91.323	577	160
Berlin	1,888.848	6.349	297
Páris	2,511.629 ¹⁾	7.802	322

Ezen arány természetesen jelentékeny változást szenvedne, ha a főváros nagy területétől eltekintve csak a beépített területet viszonyítanók a lakossághoz. Az erre vonatkozó adatok Budapestet illetőleg, sajnos, nem állanak rendelkezésünkre. Így tehát arra kell szorítkoznunk, hogy az egyes kerületek viszonylagos népességét összehasonlítsuk. Az eredmény az 1881 és 1891-iki évek idevonatkozó adataival egybevetve, a következő.

Egy-egy hektár átlagos lakossága volt:

Kerület	Belvelek			Kültelek			Egész város		
	1881	1891	1901	1881	1891	1901	1881	1891	1901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	46·91	53·73	63·54	0·53	1·25	1·95	4·64	5·90	6·90
II. (Víziváros, Országút)	127·28	151·35	190·81	—	0·63	3·21	127·28	32·86	41·34
III. (Ó-Buda)	85·55	99·95	114·17	0·14	0·35	1·63	7·36	8·77	11·18
Jobbpart	73·52	85·84	101·15	0·36	0·90	1·94	7·76	9·26	11·03
IV. (Belváros)	340·78	373·03	314·56	—	—	—	340·78	373·03	314·56
V. (Lipótváros)	123·69	137·44	162·85	6·00	10·12	31·93	57·77	66·14	95·54
VI. (Terézváros)	139·42	203·21	270·96	1·65	8·76	27·94	43·37	65·05	95·54
VII. (Erzsébetváros)	191·74	250·32	464·28	1·55	8·37	18·95	37·54	53·17	136·72
VIII. (Józsefváros)	150·37	288·02	403·80	—	—	—	150·37	288·02	403·80
IX. (Ferenzváros)	130·75	176·94	266·19	1·17	3·40	7·58	26·91	37·86	58·65
X. (Kőbánya)	—	—	—	2·43	5·47	7·59	2·43	5·47	7·59
Balpart	162·69	223·57	320·43	2·17	6·41	12·99	33·01	45·44	69·19
Budapest	130·92	170·69	237·03	1·16	3·35	6·62	18·80	25·12	37·17

Az ebben a tekintetben felismerhető változások az elmúlt évtizedben egészben véve ugyanazt az irányzatot mutatják, mint a megelőzőben. A budai oldal beltelekén a népsűrűség 86-ról 101-re, tehát 18⁰/₀-al emelkedett, a balparton ellenben 224-ről 320-ra, tehát közel 50⁰/₀-al. A népsűrűség változásai azonban az egyes kerületekben nagyon eltérők: míg a Belvárosban a nagymérvű lerombolás folytán a viszonylagos népesség csökkent, addig a többi kerületekben mindenütt jelentékeny növekvést veszünk észre, leginkább pedig az Erzsébetvárosban, a hol a viszonylagos népesség hektáronként 250-ről 464-re szökkent fel. E mellé a legsűrűbben népesített kerület mellé csatlakozik a Józsefváros, 404 főnyi lakossággal hektáronként, míg a Terézváros és Ferenzváros, dacára az utolsó évtized folyamán beállott nagy sűrűsödésnek, 271, illetve 266 lakóval hektáronként messze mögötte áll.

A kültekli népességnek sűrűsödése mindenütt igen jelentékeny volt, egyes kerületekben (mint pl. a II. és III-ban) egészen ötszöröséig fokozódott.

1) Az 1896. évi népszámlálás alapján.

Valamely közigazgatási kerületben, mely nagy terjedelménél fogva egészen különböző építkezési fejlődéssel és a legkülönbözőbb társadalmi viszonyokkal bíró területeket egyesíti magában, a viszonylagos népszám szintelen átlaggá mosódik el, melyben az egyes kisebb, szűkebbre határolt területek jellemző sajátosságai nem nyernek kifejezést. A viszonylagos népszám sokkal érdekesebb és a tényleges viszonyoknak inkább megfelelő képét kapjuk akkor, ha azt kisebb területi egységek alapján mutatjuk be.¹⁾ Ezt kívánjuk elérni kartogrammunkkal, melyben egyes kisebb területek viszonylagos népességét tüntetjük fel.

Ezt a kartogrammot kétféle szempontból vizsgálhatjuk: magában véve és az 1891. évre vonatkozó térképpel összehasonlítva.

A térképet enmagában véve, arról győződhetünk meg, hogy a népsűrűség ezen kisebb területeken sokkal nagyobb határok közt ingadozik, mint a közigazgatási kerületek átlagai. Míg ugyanis itt a kerületek legnagyobb népsűrűsége (a VII. kerületben) 464 lélekre rúg, addig a térképen feltüntetett kisebb területeken 1035-ig emelkedik. A Terézvárosban a legnagyobb népsűrűségét a Felsőerdősor és Szív-utcza közt fekvő részeiben találjuk; a város belső részei felé haladván, szintén sűrűn népesített utcákkal találkozunk: így pl. a Felsőerdősor, Andrassy-út, Teréz-körút és Podmaniczky-utcza által határolt területen a népsűrűség mindenütt meghaladja a 700 lelket hektáronként. Ezzel szemben a Felsőerdősoron innen, a vagyonosabb osztályok által lakott villanegyedben, igen csekély, helyenkint 126-ig alászálló népsűrűséget találunk.

A VI. kerületéhez hasonló népfelhalmozódás két helyen található az Erzsébetvárosban is: egyrészt a Vörösmarty- és Rottenbiller-utcák közt, másrészt az utolsó évtized alatt keletkezett és köznyelven Chicagonak nevezett városrésznek a Városligettel határos utcáiban. A népsűrűség mindkét helyen meghaladja a 900-at hektáronként (amott 947, itt 902). Mindkét területhez még más, szintén sűrűn lakott utcák csatlakoznak; így az Erzsébet-körút vidéke és a Csömöri-út mellékutczái szintén a város legsűrűbben lakott részei közé tartoznak.

Hasonló jelentékeny népsűrűséget a város más területeiben nem találunk. A népsűrűség helyenkint ugyan meghaladja a 600-at s a Józsefváros legtöbb részeiben is túl van 400-on; ezen kerület déli és nyugoti részeiben azonban jelentékenyen alább száll és lassankint átmegy a Belváros és a Lipótvárosnak aránylag ritka lakottságába.

¹⁾ Okvetlen szükséges, hogy az egyes jellemző ismérveknek egy nagy közigazgatási kerületen belül való topográfiai eloszlását kartogramminkban tüzetesebben feltüntessük. Ily kartografikus vázlatok készítése annál inkább volt lehetséges, mivel a főváros belbelki területe a népszámlálás alkalmával 700-nál több felvételi csoportra osztatott fel és így az anyag feldolgozása a főbb szempontokra nézve ezen részletező tagolás alapján történhetett. Ezen, csak a gyakorlati kivétel könnyítése céljából alkotott és részben csekély kiterjedésű felvételi területeknek az egész feldolgozáson át tartó fentartását azonban nem láttuk indokoltnak, hanem ezélszerűnek tartottuk azoknak nagyobb kiterjedésű területekké való kikerekítését. E műveletnél azon szempontok vezéreltek, hogy egyrészt lehetőleg egyenlő népszámú területeket nyerhessünk másrészt pedig, hogy az ekként kikerekített részekben az egyes területek jellemző tulajdonságai tisztán kifejezésre juthassanak. Ekképen a Duna jobbpartját 19, a balpartot pedig 67 nagyobb járásra osztottuk és pedig olyformán, hogy egy-egy kerület (a népesség száma szerint) 3–14 kisebb csoportra daraboltott. Grafikus rajzaink tehát ezen szétdarabolás alapján készültek s az egyes területek határai minden rajzonfeltüntetve. A lakás- és népesedési statisztika összes táblázatai ezen 86 kisebb terület szerint dolgoztattak fel. Az így alkotott egyes területekre vonatkozó abszolút számok közléséről azonban — helyszűke miatt — le kellett mondanunk; az illető adatok e szerint csakis a grafikus rajzokban jutnak kifejezésre.

Hasonlóképp alacsony a viszonylagos népesség a budai oldal összes kerületeiben, a hol a maximum — 227 lélekkel — a kerületnek a Lánchíd és Margithíd közé eső részében, vagyis az úgynevezett Vizivárosban lelhető fel.

Az 1891. évi viszonyokhoz képest a Belvárosban (számos épület lerombolása folytán) a népsűrűség csökkenése vehető észre, míg a városnak egyéb kerületeiben majdnem mindenütt a népességnek sűrűsödése állott be, miként az már a maximális sűrűségnek 878-ról 1035-re való emelkedéséből kitűnik.

Egészen véve a ma legsűrűbben lakott területek (a VI. és VII. ker.) megfelelnek a tíz év előtti sűrűsödési gócpontoknak; a részletek tekintetében azonban többféle eltérés észlelhető.

3. Utczák és terek.

(V. ö. az 1. és 2. sz. táblát.)

Az utcák és terek száma az 1. sz. táblán kerületenként kimutatott, nekünk a fővárosi mérnöki hivatal által rendelkezésünkre bocsátott adatok szerint 1891 óta 1.832-ről 2.170-re emelkedett; utóbbiak közül a beltelekre 883, a kültelekre 1.287 utca és tér esik.

Természetes, hogy az utcák száma leginkább a kültelki részekben szaporodik, miután itt évről-évre új utcák nyitnak és így a közlekedési hálózat gyorsan fejlődik. Az utolsó évtizedben keletkezett új utcák és terek közül is csak 94 esik a beltelekre, míg a kültelekre 244.

Ha mármost a kültelek számos és nagyrészt csak gyéren vagy épen nem lakott utcáitól és ösvényeitől eltekintünk és csakis a belteleknek nagyobbára kiépített utcáit és tereit vesszük figyelembe, úgy azt találjuk, hogy azok száma a következőképen alakul:

J o b b p a r t (Buda)	1870	1881	1891	1901
Utcza	?	320	380	418
Tér	?	28	28	33
Összesen	?	348	408	451
B a l p a r t (Pest)				
Utcza	219	352	347	385
Tér	27	36	34	47
Összesen	246	388	381	432
B u d a p e s t				
Utcza	?	672	727	803
Tér	?	64	62	80
Összesen	?	736	789	883

Régibb adatokkal való összehasonlítás a Budára vonatkozó források hiánya miatt nehezen kivihető. A régibb munkák rendszerint csak a nagyobb utcákat említik, úgy, hogy még az 1870-ben létezett összes utcák számát is — daczára a fővárosi mérnöki hivatal szolgálatkész segédkezésének — csak megközelítőleg állapíthattuk meg. Tormay 1851-ben Pesten és Budán 410 utcát és teret mutat ki; ehhez képest 1870-ben már tetemes szaporodás mutatkozik, ugyanis összesen 645. Ezen szám az utolsó harmincz év alatt 883-ra szaporodott. E jelentéktelen emelkedés, azon körülmény mellett, hogy számos új utca keletkezett, csakis abból volna magyarázható, hogy az utcaszabályozási munkálatok keresztülvitele folytán sok kisebb utca és tér megszűnt.

A népszámlálás alapján a 2. sz. táblában összeállított utcajegyzék eredménye a főv. mérnöki hivatal fenti adataitól lényegesen eltér; a népszámlálási felvétel ugyanis csak azon utcákra terjed, a hol lakók irattak össze, minek folytán számos kis utca, melynek néhány háza esetleg más utcára is néz, kimaradt.

A két utcajegyzék a főváros beltelkére nézve a következő eltéréseket mutatja fel:

Teszen az utcák és terek száma:

Kerület	A mérnöki hivatal utcajegyzéke szerint	A népszámlálás eredménye szerint	Különbség
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	232	154 ^c	— 78
II. (Viziváros, Országút)	116	89	— 27
III. (Ó-Buda)	105	77	— 28
J o b b p a r t	451^d	315^d	— 136^d
IV. (Belváros)	62	60	— 2
V. (Lipótváros)	89	79	— 10
VI. (Terézváros)	65	60	— 5
VII. (Erzsébetváros)	55	62	+ 7
VIII. (Józsefváros)	114	106	— 8
IX. (Ferenczváros)	53	53	—
B a l p a r t	432^d	405^d	— 27^d
B u d a p e s t	883	720	— 163

Látnivaló, hogy a két utcajegyzék közti különbség az I. kerületben a legnagyobb és pedig azért, mivel a Tabánban számos oly sikátor létezik, a melyekben önálló ház, azaz külön bejárat nem létezik és mivel továbbá ezen városrész szabályozása alkalmával számos ily kis utca egészen eltűnt, ezek azonban a mérnöki hivatal utcajegyzékében még mindig nyilvántartatnak. A többi kerületben az eltérés jelentéktelen.

^d) A több kerületben közösen előforduló utcákat csak egyszer számítva.

Utczák nagysága. A 2. sz. táblából kivehető, hány épülete és hány lakója van minden egyes utcának. Látjuk — a mint ez magától is értetődik — hogy a kisebb utcák száma alig gyarapodott, míg a nagyobb, népesebb utcáké jelenté-
kenyen emelkedett. A következő összehasonlítás nagyobb körvonalban engedi fel-
ismerni azon változást, mely az utcák nagysága tekintetében az utóbbi években
bekövetkezett.

a) Utczák nagysága épületeik száma szerint.¹⁾

	1881	1891	1901	Különbség 1881-hez képest
1—10 házzal	353	395	391	+ 38 = + 10·8%
11—30 „	175	187	202	+ 27 = + 15·5 „
31—50 „	70	79	90	+ 20 = + 28·6 „
50-nél több „	26	25	34	+ 8 = + 30·8 „

b) Utczák nagysága lakóik száma szerint.

	1881	1891	1901	Különbség 1881-hez képest	
— 200 lakóval	299	299	279	— 20 =	— 6·7 %
— 500 „	123	141	145	+ 22 =	+ 17·8 „
— 1000 „	104	115	105	+ 1 =	+ 1·0 „
— 1500 „	46	52	54	+ 8 =	+ 17·4 „
— 2500 „	30	48	68	+ 38 =	+ 126·7 „
— 5000 „	17	26	49	+ 32 =	+ 188·2 „
5000-nél több „	5	5	11	+ 6 =	+ 120·0 „

Az utcák nagysága az utolsó két évtized alatt eszerint mindkét tekintetben
jelentékenyen változott. E változás a házak száma tekintetében természetesen csekélyebb,
mivel ezen idő alatt nagyobb házakat építettek és így a házak csekélyebb szaporodása
mellett is népességük erősebben emelkedhetett. A népesség tekintetében a beltelki
részekben beállott változásokat abban foglalhatjuk össze, hogy a kisebb — ezernél
kevesebb lakót számláló — utcák száma ma az összes utcáknak csak 48%-át teszi,
míg husz évvel ezelőtt még 84%-át, ellenben a népesebb utcák aránya ezen idő alatt
16%-ról 52%-re emelkedett. A legkisebb — 200-nál kevesebb lakóval bíró — utcák
száma 20-szal, azaz 67%-kal fogyott, a közepes népességgel (200—500 lakóval) bíró
utcák száma 31-el, azaz 11%-al gyarapodott, míg az ennél nagyobb utcák száma
kétérfélszeresére emelkedett.

A beltelki utcáknak a házak és a népesség száma szerinti változásait az
alábbi két felsorolás kerületenként engedi felismerni.

¹⁾ Az alább következő kerületenkénti részletezés kedvéért a több kerületben közös utcák
itt minden kerületben külön vannak számba véve.

a) Az épületek száma szerint.

	I.	II.	III.	Jobbpart	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	Balpart	Budapest
Épületek nélkül . .	94	29	29	152	2	12	5	—	3	—	22	174
1—10 épülettel . .	102	55	39	196	43	55	19	10	45	23	195	391
11—30 „ . .	23	20	23	66	15	18	19	23	44	17	136	202
31—50 „ . .	11	9	7	27	1	4	15	16	17	10	63	90
50-nél több „ . .	2	3	7	12	1	—	7	6	5	3	22	34
Összesen . .	232	116	105	453	62	89	65	55	114	53	438	891

b) A lakók száma szerint.

	I.	II.	III.	Jobbpart	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	Balpart	Budapest
Lakó nélküli utcák	94	30	29	153	2	14	6	—	3	2	27	180
— 200 lakóval	99	45	43	187	27	29	10	2	11	12	92	279
201—500 „	20	20	17	57	15	25	9	6	25	8	88	145
501—1000 „	11	11	9	31	13	8	8	7	27	11	74	105
1001—1500 „	6	6	2	14	3	7	4	9	11	6	40	54
1501—2500 „	2	3	4	9	1	2	10	15	24	7	59	68
2501—5000 „	—	1	—	1	1	4	15	12	11	5	48	49
5000-nél több „	—	—	1	1	—	—	3	3	2	2	10	11
Összesen . .	232	116	105	453	62	89	65	55	114	53	438	891

Végül névszerinti felsorolását adjuk még a legtöbb házat és a legtöbb lakót tartalmazó utcáknak és pedig úgy 1901-ről, mint 1891-ről és 1881-ről.

a) 50-nél több házzal bíró utca.

Jobbpart.	1881.	1891.	1901.		1881.	1891.	1901.
Lajos-utca	199	207	190	Kis Czelli-utca	64	88	76
Vörösvári-út	115	127	137	Fő-utca	75	80	68
Bécsi-út	69	94	128	Kis korona-utca	65	64	62
Szt. Endrei-út	66	81	93	Németvölgy	11	22	62
Zsigmond-utca	85	83	86	Retek-utca	33	50	61
Krisztina-körút ¹⁾	37	58	85	Hidegkúti-út	23	41	60
Városmajor-utca	52	54	81	Margit-körút	22	21	56

¹⁾ 1901-ben a Krisztina-utczával egyesítve.

Balpart	1881.	1891.	1901.		1881.	1891.	1901.
Váezi-út	27	105	131	József-uteza	84	76	63
Csömöri-út	52	113	128	Csengery-uteza	44	50	62
Üllői-út	84	90	117	Aréna-út	13	38	61
Andrássy-út	89	114	115	Szondy-uteza	41	55	60
Baross-uteza	55	92	100	Váezi-uteza ¹⁾	62	63	59
Király-uteza	93	98	97	Telep-uteza	—	—	59
Rózsa-uteza	69	86	89	Dohány-uteza	52	56	57
Dob-uteza	94	94	87	Rottenbiller-uteza	23	48	57
Hungária-út	—	53	86	Tüzoltó-uteza	46	57	57
Szent László-út	—	—	80	Sziv-uteza	58	54	55
Soroksári-uteza	74	81	79	Podmaniczky-uteza	4	42	55
Izabella-uteza	19	45	74	István-út	44	40	55
Kerepesi-út	105	71	72	M. Á. V. munkástelep	—	16	55
Külső kerepesi-út				41	45	53	
Lehel-uteza	11	18	72	Nefelejts-uteza	—	26	52
József-körút	—	47	71	Szabóky-uteza	—	47	51
Erzsébet királyné-út	?	47	70	Nagymező-uteza	51	49	51
Váezi körút	67	65	64	Akácfa-uteza	55	54	51
Práter-uteza	65	66	64	Futó-uteza	48	49	51
Vörösmarty-uteza	23	46	63				

b) 2000-nél több lakóval biró utcák.

Balpart	1881.	1891.	1901.		1881.	1891.	1901.
Lajos-uteza	5442	5772	5941	Vörösmarty-uteza	1246	2725	5508
Bécsi-út	1479	2384	3472	Visegrády-uteza	999	1367	5175
Fő-uteza	2864	3393	3224	Erzsébet-körút	132	3553	5120
Zsigmond-uteza	1991	2214	3063	Dembinszky-uteza	—	44	4969
Krisztina-körút ²⁾	802	1000	2497	István-út	217	1109	4969
Szent Endrei-út	1312	1894	2248	Teréz-körút	880	4675	4853
Attila-uteza ³⁾	2632	2641	2105	Örömvölgy-uteza	428	1331	4740
Vörösvári-út	1333	1667	2058	Hungária-út	—	965	4697
Fejérvári-út	407	1652	2011	Akácfa-uteza	3133	3210	4585
				Felső-Erdősor	672	2309	4504
				Podmaniczky-uteza	783	2586	4358
				Dohány-uteza	3735	4022	4353
				Szövetség-uteza	2502	3045	4325
				Práter-uteza	2003	2804	4303
				Rottenbiller-uteza	1030	2857	4280
				Sziv-uteza	4166	3057	4139
				Népszínház-uteza	1820	2198	3867
				Wesselényi-uteza	1506	2197	3847
				Elemér-uteza	—	29	3792
				Murányi-uteza	92	686	3786
				József-uteza	3049	3190	3615
				Damjanich uteza	926	1324	3566
				Eötvös-uteza	955	2233	3556
				Aréna út	320	1121	3497
				Hársfa uteza	2405	3958	3470
				Ferencz-körút	—	1503	3423
				Lujza-uteza	382	1177	3346
				Madách-uteza	981	1599	3202
				Lónyay-uteza	1537	2181	3183

¹⁾ Azelőtt Váezi-uteza és Lipót-uteza.

²⁾ 1901-ben a Krisztina-utczával egyesítve.

³⁾ 1901-ben az utczának egy része Attila-körút néven kihalított.

	1881.	1891.	1901.		1881.	1891.	1901.
Alsó-Erdősor	1646	1967	3146	Gyár-utca	2707	2536	2444
Szerecsen-utca	4169	4036	3118	Óriás-utca	940	1479	2432
Szabolcs-utca	1195	2381	3114	Főherceg Sándor-utca .	2061	2226	2422
Bajnók-utca	675	2038	3056	Futó-utca	1541	2439	2414
Nádor-utca	3890	3987	3028	Peterdy-utca	—	38	2408
Nagymező-utca	2748	2762	2987	Tüzoltó-utca	1329	1861	2407
Garai-utca	—	35	2901	Nagyfuváros-utca . . .	752	1506	2389
Kazinczy-utca	2727	2577	2855	Kertész-utca	2258	2141	2358
Hernád-utca	—	8	2842	Liliom-utca	1350	1714	2326
Gróf Haller-utca	166	276	2821	Lehel-utca	505	1124	2300
Váci-utca ¹⁾	3001	2759	2804	Márton-utca	280	871	2289
Óvoda-utca	47	200	2732	Szentkirályi-utca . . .	1697	1603	2283
Ranolder-utca	508	1494	2732	Verseny-utca	—	1194	2283
Magdolna-utca	511	1045	2705	Dobozy-utca	—	—	2271
Fóthi-út	—	—	2665	Szvetenay-utca	361	741	2207
Lipót-körút	—	1357	2648	Cserhát-utca	—	533	2147
Uj-utca	1530	1521	2597	Csángó-utca	—	—	2101
Ujvásár-tér	1403	2200	2577	Bethlen-utca	—	16	2098
Viola-utca	806	1406	2543	Illés-utca	962	1115	2066
Tömő-utca	1220	2298	2503	Rökk Szilárd-utca . . .	2446	2409	2057
Klauzál-utca	2096	1869	2480	Külső Kerepesi-út . . .	390	1999	2015
Kalvária-tér	444	911	2470				

¹⁾ Régebben Váci-utca és Lipót-utca.

MÁSODIK FEJEZET.

Az épületek.

Az épületek számának szaporodása. — Az épületek magassága. — Az épületek nagysága a bennük foglalt lakások száma szerint. — Az épületek nagysága a bennük foglalt szobák száma szerint. — A házak nagysága lakóik száma szerint. (A házak lakottsága.) — Egyéb épületek. (Nem lakóházak.) — Lakott és nem lakott épületek — Melléképületek. — Az épületek falazatuk és tetőzetük szerint. — Az épületek vízvezetékkel és csatornázással való ellátása. — A be nem épített telkek.

I. Az épületek számának szaporodása.

(V. ö. a 3. sz. táblát.)

Miután az 1891-iki népszámlálási munkában*) az építkezési statisztika nehézségeivel és a jelen fejezet rendszerével behatóbban foglalkoztunk, nem tartjuk szükségesnek ezen még mindig fennálló nehézségekkel ismételten foglalkozni és így azonnal átmehetünk az 1901. évi népszámlálás nyújtotta idevágó eredmények tárgyalásába.

Az 1901-iki felvétel a főváros területén létező összes épületek számát 16.254-ben állapította meg és így a tíz évvel ezelőtti állapothoz képest nem kevesebb, mint 3.188 épülettel való szaporodást mutat ki. Ezen 19.6%-nyi szaporodás az utolsó népszámláláskor tapasztalt 21.6%-nyi szaporodáshoz képest valamivel visszamarad ugyan, abszolút számban azonban nem kevesebb, mint 870 épülettel mulja azt felül. Az utolsó évtizedtől eszerint a főváros fennállása óta létezett legélénkebb építkezési korszaknak tekintendő. Kitűnik ez az alábbi kimutatásból is, mely a budapesti épületállomány-
nak az utolsó század alatti változásait ismerteti.

A tizenkilencedik század első feléről ugyan ritkán akadunk a három külön városról egyidejű adataira. Azon néhány év azonban, melyről sikerült ily adatokat fel-
találnunk, eléggé élesen világítja meg a főváros gyors emelkedését; míg u. i. a század első hetven évében mindhárom város (Pest, Buda, Ó-Buda) évenként átlagban 30—40 házzal nagyobbodott, egy-egy ház keletkezése tehát valóságos eseményszámba ment, addig a két utolsó évtizedben 232 és 319 építkezés esik egy-egy évre, mi mellett még figyelembe veendő, hogy az új házak átlag több mint kétszerre akkorák, mint a régiek. A század eleje óta ugyanis az épületek száma ekként emelkedett:

	Épületek száma	évi szaporulat
1821/2	6.829	—
1828/31	8.344	75
1837	8.572	25
1855	8.344	24
1857	8.444	
1870	9.351	
1881	10.748	127
1891	13.066	232
1901	16.254	319

*) Körösy és Thirring. Budapest főváros az 1891. évben. I. kötet 15—17. oldal (Közlemények XXV/I. kötete).

Valamint a múlt század egész folyamában, úgy különösen az utolsó évtizedben is az épületek száma kisebb hányaddal (19·6%) szaporodott, mint maga a népesség (45%). Az építkezési tevékenységnek ezen mindinkább nagyvárosi jelleget öltő fejlődése annak a körülménynek természetes következménye, hogy az előbbi korszakok kisebb építkezésével szemben jelenleg túlnyomólag nagy házak keletkeznek.

Az épületeknek kerületek szerinti eloszlása a következő:

Kerület	Lakóház	Egyéb épületek	Összesen 1901	Összesen 1891
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	2.399	132	2.531	2.131
II. (Viziváros, Országút)	1.271	62	1.333	1.194
III. (Ó-Buda)	1.962	107	2.069	1.609
Jobbpart	5.632	301	5.933	4.935
IV. (Belváros)	505	38	543	599
V. (Lipótváros)	697	107	804	565
VI. (Terézváros)	1.988	173	2.161	1.596
VII. (Erzsébetváros)	2.162	135	2.297	1.716
VIII. (Józsefváros)	1.873	121	1.994	1.864
IX. (Ferenczváros)	991	147	1.138	944
X. (Kőbánya)	1.255	129	1.384	847
Balpart	9.471	850	10.321	8.131
Budapest	15.103	1.151	16.254	13.066

Ha az évtized elején és az annak végén létezett épületek számát összehasonlítjuk, úgy az egy Belváros kivételével, hol a már említett szabályozások és lebontások következtében az épületek száma fogyott, minden más kerületben igen nagy gyarapodást tapasztaltunk. A meglévő épületek arányában a legnagyobb, t. i. 50%-nál nagyobb gyarapodás Kőbányán mutatkozik. Ezen felül igen nagy gyarapodás tapasztalható a Lipót-, Teréz- és Erzsébetvárosban, valamint a jobboldali részek közül az I. kerületben. A gyarapodás mindenütt a külső részekben ölt nagyobb mérvet, a mi a fővárosnak nagy extensiv beépítéséről tanuskodik, oly körülmény, mely a közigazgatási feladatok teljesítését nem csekély mértékben nehezíti. Végre feltűnő még az Erzsébetváros belső részeinek rendkívül gyors beépítése; itt az épületek száma az utolsó tíz év alatt 558-czal, tehát majdnem 50%-kal gyarapodott, míg evvel szemben az I. és II. kerület belső részeiben az itt végbemenő nagy szabályozások következtében a házak száma fogyott.

Az egyes kerületek bel- és kültekén beállott változásokat a következő felsorolás engedi felismerni:

Kerület	Beltetek		Kültetek	
	1891	1901	1891	1901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán) .	1.417	1.367	715	1.164
II. (Viziváros, Országút)	1.123	1.105	71	228
III. (Ó-Buda)	1.442	1.586	167	483
Jobbpart	3.982	4.058	953	1.975
IV. (Belváros)	599	543	—	—
V. (Lipótváros)	498	680	67	124
VI. (Terézváros)	1.264	1.450	332	711
VII. (Erzsébetváros)	1.097	1.555	619	742
VIII. (Józsefváros)	1.864	1.994	—	—
IX. (Ferenczváros)	855	971	89	167
X. (Kőbánya)	—	—	847	1.384
Balpart	6.177	7.193	1.954	3.128
Budapest	10.159	11.251	2.907	5.003

A lakók és házak száma közt mutatkozó arány az egyes kerületekben igen különböző és ép ezért ezekre nézve igen jellemző. Hogy a jobbpárti (budai) részek a házak 37⁰/₀-át, de a lakosságnak csak hatodrészét foglalják magukban, már önmagában is jellemző világot vet a két part különböző építkezési állapotára. Ezen különbségek jellemzésére átmenyünk mármost az épületek nagyságának tárgyalására. E tekintetben négy különböző ismérvet lehet megkülönböztetni: a házak magasságát. Az azokban létező lakások és szobák és az azokban élő lakók számát.

2. Az épületek magassága.

(V. ö. a 3. sz. táblát.)

Az 1891-iki népszámlálási közleményünkben kimutattuk, hogy Budapest a földszintes házak sűrűsége tekintetében még nem bontakozott ki egészen a magyar alföldi városoknak — bár nem nagyvárosi, de azért egészségi szempontból nem is kedvezőtlen — jellege alól. Az építkezésnek gyors és mindjobban nagyvárosivá való fejlődése mellett ezen jelleg mindinkább eltűnik és a nyugoti nagyvárosok viszonyaihoz való közeledés mind nagyobbá válik: 1855-ben az összes épületeknek még négyötödrésze volt földszinti, míg ma már alig több felénél; ezzel szemben az emeletes házak aránya 21⁰/₀-ról 43⁵/₀-ra emelkedett. Ezen emelkedés különösen a magasabb épületeknél igen jelentékeny. Az alábbi felsorolás világosan igazolja, mily rohamosan emelkedett a két, de különösen a háromemeletes épületek száma. Ez például az ötvenes években csak 108-at, sőt a Duna jobbpártján csak hármat tett, míg 1891-ben már 862-re, ma pedig nem kevesebbre mint 2514-re rug. (Ezek között 166 a jobbparton.)

Fővárosunk építkezési fejlődése s építészeti jellegének nagyon szembeötlő átalakulása a következő adatokból ítélhető meg. A házak száma volt:

a) abszolút számokban:

	1855	1870	1881	1891	1901
földszintes	6.655	7.243	7.534	8.543	9.169
1 emeletes	1.206	1.358	1.911	2.435	2.708
2 „	450	550	772	1.077	1.835
3 „	108	182	460	779	2.181
4 „	5	18	71	83	333

b) százalékokban:

	1855	1870	1881	1891	1901
földszintes	79.0	77.5	71.4	65.4	56.5
1 emeletes	14.3	14.5	17.7	18.6	16.7
2 „	5.3	5.9	7.2	8.2	11.3
3 „	1.3	1.9	3.9	5.9	13.4
4 „	0.1	0.2	0.7	0.6	2.1

Azon adatok kiegészítéséül, melyeket a népszámlálás az épületek állományáról nyújt, e helyen az építkezés mozgalmára vonatkozó néhány adatot is közlünk, melyeket a főváros építkezésére vonatkozó legújabb közleményünkben veszünk át.¹⁾

A mi mindenekelőtt az épületek magasságát illeti, az alább felsorolt időszakokban keletkezett új lakóházak között volt:

	1874—75.	1876—80.	1881—85.	1886—90.	1891—95.	1896—1900.
földszintes .	94 = 43.1 ⁰ / ₀	257 = 63.0 ⁰ / ₀	528 = 63.5 ⁰ / ₀	1.029 = 59.4 ⁰ / ₀	953 = 47.7 ⁰ / ₀	1.051 = 39.4 ⁰ / ₀
1 emeletes .	47 = 21.6 „	47 = 11.5 „	144 = 17.3 „	261 = 15.1 „	250 = 12.5 „	234 = 8.8 „
2 „	26 = 11.9 „	38 = 9.3 „	75 = 9.0 „	209 = 12.1 „	303 = 15.1 „	324 = 12.1 „
3 „	32 = 14.7 „	58 = 14.2 „	83 = 10.0 „	205 = 11.8 „	442 = 22.1 „	898 = 33.6 „
4 „	19 = 8.7 „	8 = 2.0 „	2 = 0.2 „	28 = 1.6 „	52 = 2.6 „	162 = 6.1 „

A főváros építkezési tevékenységét tehát a magasba való építkezésnek mindinkább erősödő hajlama jellemzi, míg a földszintes lakóházak folyton kisebb részt foglalnak el az újonnan épült lakóházak tömegében. Huszonöt és husz évvel ezelőtt a felépült lakóházaknak még majd kétharmadrésze volt földszintes; tíz évvel később már nem is a fele, az utolsó évötödben pedig már nem is négytizedrésze. A középmagasságú (egy- és kétemeletes) lakóházak is a nyolcvanas években még mindig negyed részét tették a új lakóházaknak, de jelenleg csak egy ötödét, míg a magas, t. i. három- és négyemeletesek számaránya erősen nő: a nyolcvanas évek első felében 10 százalék, tíz évvel később azonban már 25 százalék, sőt az utolsó évötödben már közel 40 százalékát teszi az újépítkezéseknek. Egy negyedszázzaddal azelőtt évenként átlag egy négyemeletes házat építettek, az utolsó évötödben ellenben 30-nál többet, úgy hogy jelenleg az új építkezések között több három- és négyemeleteset találunk, mint földszinteset.

A budapesti építkezések ezen eredményeinek megbeszélésénél oly hangok is hallatszottak, mintha a földszintes építkezések háttérbeszorulása és a magasabb épületek szaporodása közegészségügyi szempontból kedvezőtlen szimptóma volna. Azonban bármit is mondanak az eszményi közegészségügyi követelmények, az európai nagyvárosokban már a telkek drágasága is kikerülhetetlenül kényszerít a magasba való építkezésre. A magas építmények kölcsönzik a nagyvárosnak sajátos építkezési jellegét, úgy, hogy nem is képzelhető nagyvárosnak az olyan, melynek túlnyomó része földszintes vagy akár egyemeletes házakból áll. Városunk tehát az utolsó negyedszázad alatt külsőleg is mindjobban ölti magára ezt a nagyvárosi jellegét. Az e tekintetben beállott változásokat az itt következő kördiagrammban áttekinthetni. Hogy ezen idő alatt számos földszintes ház is épült, az a külterlekek nagy terjedelme mellett meg nem lehet.

A házaknak magasság szerinti megoszlása:

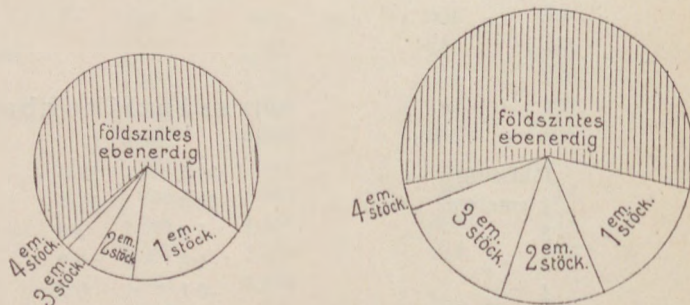
A fenti két diagrammból világosan kiténik, hogy a földszintes házak állománya az összes házaknak háromnegyedrészeről felére szállt alá és ennek megfelelőleg a 2-, 3- és 4 emeletes házak mindjobban elszaporodtak.

Ha az előbbieken azt láttuk, hogy fővárosunk a kis- és alacsony házak sűrűsége tekintetében a nyugoteurópai nagyvárosok állapotától elütő képet mutat, úgy mindig szem előtt kell tartanunk azt a körülményt, hogy fővárosunk oly nagy külterülettel

a főváros egész területén:

1874 végén.

1900 végén.

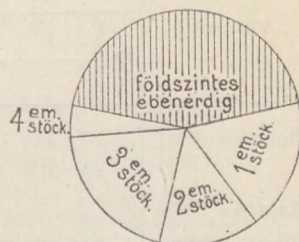

¹⁾ Kőrösy: Az 1896—1900. évi budapesti építkezések. (Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának Közleményei. XXXII.) Budapest 1903.

bir, minövel más nagyváros alig dicselkedhetik. Ily helyzetben aztán érthető, ha nálunk a sűrű kültekli építkezés következtében, folyton keletkeznek újabb földszinti és kicsi házak: a környék zöldelő dombjain, szántóföldjein és erdeiben nem épülhetnek három-négy emeletes bérpaloták. Ez okból érdemes a beltelki építkezéseket külön szemügyre venni. Az alábbiakban adjuk mármost a Budapest beltelkein létező lakóházak magasságát egyrészt az 1875, másrészt az 1901-iki állapot szerint:

A beltelki házaknak magasság szerinti megoszlása 1900 végén.

B u d a p e s t (b e l t e l e k)		
	1875	1901 Jan. 1.
földszintes	6.109 = 70·10/0	4.731 = 44·80/0
1 emeletes	1.588 = 18·2 „	1.875 = 17·8 „
2 „	630 = 7·2 „	1.548 = 14·7 „
3 „	334 = 3·8 „	2.090 = 19·8 „
4 „	59 = 0·7 „	309 = 2·9 „
összesen	8.720 = 100·00/0	10.553 = 100·00/0

A földszintes házak száma eszerint a beltelken az utolsó negyedszázadban 70⁰/₀-ról 45-re szállt alá, míg a háromemeletes és annál magasabb házak aránya 4¹/₂⁰/₀-ról 22³/₄-re emelkedett.

Sokaknak érdeklődését keltheti annak a kimutatása, miképen alakul más nagyvárosokban a különböző emeletű épületek aránya. A következő lapon lévő táblában Bécs, Prága, Trieszt, Lemberg, Grác, Brünn, Krakó, Berlin, Boroszló, Köln, Magdeburg, Hamburg, M/m. Frankfurt és Páris városok ebbeli állapotát állítottuk egybe. Megemlítjük azonban, hogy adataink Budapestnél, az osztrák városoknál és Párisnál az összes épületekre terjednek ki, míg a németországi városoknál csupán csak a lakóházakra.

Bennünket első sorban a szomszédos Bécs érdekel. A legalacsonyabb és a legmagasabb épületek aránya nálunk és Bécsben a következő:

	Budapest (1901)	Bécsben (1891)
földszintes házak	56·50/0	24·60/0
három- és többemeletes házak	15·5 „	31·3 „

* Látni ebből, hogy Budapesten a földszintes épületek száma több mint kétszer akkora; de egyuttal aligha nem meglepetés számba fog menni, hogy a három- és az ennél több emeletes épületek arányszáma Budapesten már csak alig félszer kevesebb mint Bécsben. Ez annak következménye, hogy Bécs városa a külvárosok hozzácsatolása által szintén igen nagy, részben még be nem épített, részben még egészen falusias kinézésű kültelekhez jutott.

Az osztrák városok nagyobb mennyiségben mutatnak fel földszintes épületeket, mint a német városok: Prágában van a legkevesebb, t. i. kilencz százalék. Az olasz, emeletes építési modorra emlékeztető Triesztben is csak 12⁰/₀-ot tesznek a földszintes házak. Krakóban azonban 16, Brünnben 26, még a német Grácban is 31, de a lengyel Lembergben 45¹/₂⁰/₀-kal szerepelnek. Ezzel szemben az összehasonlításba felvett német városokban csakis a következő alacsony arányban fordulnak elő földszintes lakóházak: Köln 4·7⁰/₀, Berlin 5·4⁰/₀, M. m. Frankfurt 7·4⁰/₀, Boroszló 9·4⁰/₀, Magdeburg 11·2⁰/₀, Hannover 17·2⁰/₀. — Párisban a földszintes épületek száma szintén csak 6¹/₂⁰/₀.

A mi a három- és az ennél több emeletes épületeket illeti, ezek az említett osztrák városok közül Prágában legsűrűbbek, t. i. 39⁰/₀. Trieszt szintén kitűnik az ily magasságú házak nagy arányszáma által. A többi osztrák városokban a háromemeletes házak már jóval ritkábbak. Ezek száma t. i. 9⁰/₀ és 15⁰/₀ között ingadozik. A német városok között külön helyet foglal el Berlin, minthogy itt a három- és az ennél több emelettel bíró lakóházak képezik a szabályt, az alacsonyabb házak pedig a kivételt. Tett ugyanis a három- és többemeletes házak száma: Berlinben 82⁰/₀-ot, Boroszlóban 60⁰/₀-ot, Kölnben, Magdeburgban és M. m. Frankfurtban 40—38¹/₂⁰/₀-ot, Hannoverben 25⁰/₀-ot.

Párisban az ily magas épületek száma 62⁰/₀, mi mellett még kiemelendő, hogy ezen legmagasabb házak sorában az ötemeletes házak száma 11.937, az ötemeletesnél magasabaké pedig 17.489.

Az épületeknek magasság szerinti eloszlása Budapesten és néhány európai nagyvárosban.

Városok	Abszolút számok								Százalékok								
	föld-szintes	1	2	3	4	5	több	épületek együtt	föld-szintes	1	2	3	4	5	több	épületek együtt	
		emeletes								emeletes							
Budapest 1891	8.543	2.435	1.077	199	83 ¹⁾	—	—	13.066	65.4	18.6	8.2	5.9	0.6	—	—	1)	100.0
" 1901	9.169	2.703	1.835	2.181	333 ²⁾	—	—	16.254	56.5	16.7	11.3	13.4	2.1	—	—	—	100.0
Ausztria 1891																	
Bécs ³⁾ (régí) .	1.525	2.609	2.648	5.139	2.289	788	73 53	14.134	10.8	18.5	18.8	29.3	16.2	5.6	0.5	0.3	100.0
" (Nagy-Bécs)	7.226	7.548	5.302	5.871	2.432	807	73 63	29.322	24.6	25.8	18.1	20.0	8.3	2.7	0.3	0.2	100.0
Prága ⁴⁾ . . .	617	1.282	2.266	2.003	607	47	—	6.822	9.0	18.8	33.2	29.4	8.9	0.7	—	—	100.0
Trieszt ⁵⁾ . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	12.3	7.6	41.7	11.6	22.9	—	—	—	100.0
Lemberg ⁵⁾ . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	45.5	21.8	23.5	7.9	1.3	—	—	—	100.0
Grätz ⁵⁾ . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	31.3	33.2	23.0	11.1	1.4	—	—	—	100.0
Brünn ⁵⁾ . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	25.9	30.3	28.1	13.8	1.9	—	—	—	100.0
Krakkó . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	16.1	28.8	43.3	11.2	0.6	—	—	—	100.0
Németország ⁶⁾ 1893.																	
Berlin	1.643	1.931	1.831	3.343	—	21.384	—	30.132	5.4	6.4	6.1	11.1	—	—	—	71.0	100.0
Boroszló . . .	946	1.477	1.588	2.642	—	3.472	—	10.025	9.4	14.7	15.9	26.4	—	—	—	33.6	100.0
Köln	1.041	3.313	9.094	7.442	—	1.183	—	22.073	4.7	15.0	41.2	33.7	—	—	—	5.4	100.0
Magdeburg . .	973	2.142	2.124	2.291	—	1.160	—	8.690	11.2	24.7	24.4	26.4	—	—	—	13.3	100.0
Hannover . . .	1.760	2.751	3.135	2.161	—	34	—	10.241	17.2	26.9	30.6	21.1	—	—	—	4.2	100.0
M. m. Frankfurt	827	2.713	3.348	3.073	—	1.249	—	11.210	7.4	24.2	29.9	27.4	—	—	—	11.1	100.0
Páris ⁷⁾ 1896 .	4.875	13.405	9.874	8.483	8.766	11.937	17.489	74.829	6.5	17.9	13.2	11.3	11.7	16.0	23.4	—	100.0

Ezek után térjünk ismét vissza a népszámlálási eredmények tárgyalására.

A két part tekintetében azt tapasztaljuk, hogy itt a különbség, dacára annak, hogy az utolsó tíz évben a magas épületek mindkét részen jelentékenyen emelkedtek, még nagyobb, mint tíz évvel ezelőtt. Ennek oka abban rejlik, hogy a pesti parton sokkal nagyobb mértékben emelkedtek magas épületek. Az utolsó évtized alatt ugyanis a földszintes házak száma a pesti parton 57.3%-ról 45.4%-ra szállott alá, míg a jobbparton 81.9%-ról csak 75.8%-ra, Megfelelő módon változott mindkét parton a legmagasabb házak arányszáma is.

Az egyes kerületek közt Ó-Buda és Kőbánya azok a kerületek, melyek jelenleg is tulnyomólag (u. m. 92.9 és 87.2%-ban) földszintes házakból állanak. A legvárosiasabb jelleget mutatja természetesen ma is a Belváros, melyhez azonban már nagyon szorosan sorakozik a Lipótváros is. Aránylag legnagyobb, sőt mondhatni, egészen rendkívüli

¹⁾ Ezeken kívül 149 épület emelet megjelölése nélkül. — ²⁾ Ezeken kívül 28 épület emelet megjelölése nélkül. —

³⁾ Statistisches Jahrbuch der Stadt Wien, 1891, 13. lap. — ⁴⁾ Prager Statistisches Jahrbuch, 1891, 13. lap. — ⁵⁾ XXV. l. sz. közleményünk 20. lapjáról. — ⁶⁾ Statistisches Jahrbuch deutscher Städte, VII. Jahrgang, 21. lap. — ⁷⁾ Resultats statistiques du dénombrement de 1896 pour la ville de Paris, Paris 1899, 50. lap.

módon változott a Terézváros, Erzsébetváros, Józsefváros és Ferenczváros képe. Itt ugyanis a három és négyemeletes épületek száma következő módon gyarapodott:

a VII. kerületben (Erzsébetváros)	5·9 0/10-ről	24·4 0/10-ra
a VIII. „ (Józsefváros)	4·7 „	21·2 „
a IX. „ (Ferenczváros)	2·9 „	14·8 „
a VI. „ (Terézváros)	16·0 „	29·0 „

Az épületeknek magasság szerint való jelenlegi eloszlása az egyes kerületekben a következő:

Kerület	földszintes	S z á z é p ű l e t k ö z ű l		
		egy- és két-emeletes	három- és négy-emeletes	az 1—4 emeletes épületek összege
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	69·7	27·3	3·0	30·3
II. (Viziváros, Országut) . . .	60·9	32·5	6·6	39·1
III. (Ó-buda)	92·9	6·9	0·2	7·1
Jobbpart	75·8	21·4	2·8	24·2
IV. (Belváros)	7·4	49·4	43·2	92·6
V. (Lipótváros)	28·9	29·3	41·8	71·1
VI. (Terézváros)	36·3	34·7	29·0	63·7
VII. (Erzsébetváros)	38·3	37·3	24·4	61·7
VIII. (Józsefváros)	44·7	34·1	21·2	55·3
IX. (Ferenczváros)	57·2	28·0	14·8	42·8
X. (Kőbánya)	87·2	12·4	0·2	12·6
Balpart	45·4	31·8	22·8	54·6
Budapest	56·5	28·0	15·5	43·5

3. Az épületek nagysága a bennök foglalt lakások száma szerint.

(Lásd a 4. sz. táblát és a 27. lapon következő százalékos táblát.)

Jelenleg első ízben történik, hogy a házak nagyságát a bennök foglalt lakások száma szerint is részletezzük. Ezen kimutatások kiegészítéséül szolgálnak azon adatoknak, melyeket az épületek nagyságáról szobáik és lakóik száma szerint nyújtani szoktunk, mi mellett azonban szem előtt tartandó, hogy a lakás nem nyújt teljesen egységes mértéket, miután annak nagysága a város különböző vagyoniállapota szerint nagyon ingadozik s így a főszűly mégis a szobák és még inkább a lakók számán alapuló ítélletre esik.

Hogy e tekintetben megtévesztő eredményekre ne jussunk, szükséges, hogy a nem lakásul szolgáló (összesen 1.151-et tevő) épületeket számon kívül hagyjuk. Ezekben is található ugyan számos lakás; minthogy azonban ily épületek, minők a gyárak, középületek csak mellesleg szolgálnak lakásul, nem volna indokolt ezeket ott számba venni, a hol az épületeket a bennök foglalt lakások száma szerint kívánjuk jellemezni.

A Budapesten létező 15.103 lakóház mármost következőleg oszlik meg lakásainak száma szerint:

1 lakással bir . . .	2.223	} 7346	26—30 lakással bir	511
2 „ „ . . .	1.743		31—40 „ „	540
3 „ „ . . .	1.315		41—50 „ „	241
4 „ „ . . .	1.192		51—60 „ „	104
5 „ „ . . .	873		61—70 „ „	44
6—10 „ „ . . .	2.800	71—80 „ „	20	
11—15 „ „ . . .	1.496	81—90 „ „	17	
16—20 „ „ . . .	1.147	91—100 „ „	4	
21—25 „ „ . . .	825	100-nál több „	8	

A mint ezen összeállításból kitűnik, lakóházaink majdnem felerésze (t. i. 7.346 a 15.103-ból) oly kis házakból áll, melyekben legfőlegb öt lakás van; 6—20 lakást magában foglaló közép nagyságú ház 5.443, 21—50 lakással biró nagy ház 2.117 található, míg olyan nagyobb ház, mely több mint 50 lakást tartalmaz, 197.

Az egyes kerületekben e tekintetben természetesen igen nagy eltérések mutatkoznak, körülbelül ugyanolyanok, minőket már az épületeknek magasság szerinti eloszlásánál tapasztalhattunk. Így a kis családi házak, azok melyek csak egy családnak nyújtanak hajlékot, az egész főváros átlagában 14·7%-ot tesznek; a Duna jobbpartján azonban arányuk 21·5%-ra emelkedik, míg a pestin csak 10·7%-ot tesz. Legszámosabbak Ó-Budán és Kőbányán, a hol ugyanis az összes lakóházaknak teljes negyedrésze ezen osztályhoz tartozik. Az I. kerület (22·2%) ezekhez szintén közel áll; a II. ker. (13·9% család házzal) már városiasabb jellegű. A többi hat kerületben ezen legkisebb házak száma azonban sehhol sem haladja túl a 10%-ot. (A minimum a Belvárosban van 4·7%-al.) Hasonlóan alakul a 2—5 lakással biró házak eloszlása is.

A közép nagyságú, 6—10 lakással biró házak tekintetében nem oly nagyok az egyes kerületek eltérései; a nagy, sok lakással biró házak ellenben, természetesen a pesti oldalon sokkal sűrűbben fordulnak elő. Ugy találjuk, hogy a 11—20 lakással biró házak a pesti kerületekben körülbelül egyforma sűrűséggel (21—29%-al) léteznek, a 21—30 lakással biró házak pedig a Belvárosban ritkák, ellenben a VI—IX. kerületekben igen számosak. A legnagyobb házak legszámosabbak a VII., részben az V. kerületben is és pedig annak következtében, hogy ez a két kerület az, hol az utóbbi időben legtöbb nagy építkezés történt.

Ezen állapotoknak könnyebb áttekintése kedvéért közöljük itt a házak nagyságát a jobb- és balpart, valamint az egyes kerületek szerinti eloszlásukban.

Száz ház közül van:

	a jobbparton	a balparton	Budapesten
csak 1 lakással biró	21·52	10·68	14·72
„ 2 „ „	17·45	8·02	11·54
„ 3 „ „	13·23	6·02	8·71
4—5 „ „	17·99	11·11	13·67
6—10 „ „	18·73	18·42	18·54
11—20 „ „	8·40	22·91	17·50
21—30 „ „	1·83	13·02	8·85
31—40 „ „	0·48	5·42	3·57
41—50 „ „	0·14	2·46	1·60
51—100 „ „	0·23	1·86	1·25
100-nál több „ „	—	0·08	0·05

Az egyes kerületekben van:

Kerület	1-5	6-10	11-20	21-50	51-100	100-nál több
	L a k á s s a l b i r ó h á z					
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	75·51	14·96	7·02	2·18	0·33	—
II. (Viziváros, Országút)	59·17	22·73	12·74	5·20	0·16	—
III. (Ó-Buda)	70·89	20·74	7·29	1·02	0·15	—
Jobbpart	70·19	18·73	8·40	2·45	0·23	—
IV. (Belváros)	28·51	35·84	27·72	7·73	0·20	—
V. (Lipótváros)	27·83	19·08	26·69	22·67	3·59	0·14
VI. (Terézváros)	33·26	15·89	24·79	23·24	2·77	0·05
VII. (Erzsébetváros)	32·42	14·34	22·94	28·68	1·53	0·09
VIII. (Józsefváros)	22·16	21·83	29·15	24·56	2·19	0·11
IX. (Ferenzváros)	35·71	20·49	21·19	20·89	1·72	—
X. (Kőbánya)	73·63	15·38	7·88	2·63	0·32	0·16
Balpart	35·83	18·42	22·91	20·90	1·86	0·08
Budapest	48·64	18·54	17·50	14·02	1·25	0·05

4. Épületek nagysága a bennök foglalt szobák száma szerint.

(V. ö. az 5. számú táblát és a 27. lapon következő százalékos táblát.)

A főváros egész területén létező épületek szobaszáma az utolsó tiz év alatt 189.753-ról 279.016-ra emelkedett, a házaknak átlagos szobaszáma tehát jelenleg 18·4, míg 1891-ben 14·4 és 1881-ben 12·7 volt. Az átlagos szobaszám ezen gyarapodása az utóbbi években rendkívül gyakorivá vált három- és négyemeletes építkezéseknek az eredménye; a mennyiben azonban az egyes házakban létező szobák száma 1 és 400 közt ingadozik, világos, hogy ezen átlagnak csak csekély jelentősége van s hogy az épület-viszonyokat sokkal megfelelőbben tüntethetjük fel, ha az épületeket szobáik száma szerint bizonyos kategóriákba osztjuk és ezeknek eloszlását vesszük szemügyre.

A mint mármint az 5-ik számú táblából kitűnik, van a főváros területén:

	1891.	1901.
1-5 szobával biró épület	4.730	5.621
6-10 " " "	3.036	3.255
11-20 " " "	2.399	2.555
21-50 " " "	1.984	3.215
51-100 " " "	568	1.159
100-nál több " " "	91	116
szoba nélküli ¹⁾ " " "	258	333

E szerint tehát a szobák száma tekintetében is a kis házak azok, a melyek legsűrűbben találhatók.

Az utolsó tiz év alatt tesz a szaporodás:

az	1-5 szobával biró épületeknél	891 = 18·8%	az	51-100 szobával biró épületeknél	591 = 104·1%
a	6-10 " " "	219 = 7·2 "	a	100-nál több " " "	25 = 27·5 "
a	11-20 " " "	156 = 6·5 "	a	szoba nélküli " "	75 = 29·1 "
a	21-50 " " "	1.231 = 62·0 "			

¹⁾ T. i. oly épületek, melyekben lakás céljaira szolgáló szobák nincsenek.

A legnagyobb házak nagymérvű szaporodása e szerint szembeötlő. Míg ugyanis tíz évvel ezelőtt a házaknak még 61⁰/₀-a tiznél kevesebb szobát tartalmazott, ma már csak 55⁰/₀ az ilyen ház. A lakóházak százalékos eloszlása a következő volt az utolsó három népszámlálás idejében:

	1881.	1891.	1901.
1— 10 szobával bíró ház	66·27	60·57	55·02
11— 20 " " "	17·86	18·86	16·22
21— 30 " " "	7·23	8·28	9·06
31— 40 " " "	3·41	4·40	6·19
41— 50 " " "	1·87	2·93	5·48
51— 60 " " "	1·25	1·85	3·28
61— 70 " " "	0·91	1·17	2·11
71— 80 " " "	0·47	0·63	1·03
81— 90 " " "	0·24	0·42	0·58
91—100 " " "	0·13	0·27	0·49
101—150 " " "	0·30	0·45	0·46
151—200 " " "	0·05	0·14	0·06
200-nál több " " "	0·01	0·03	0·02

Az épületek állományában beálló változások könnyebb áttekintése kedvéért a fentebbi osztályokat néhány nagyobb főcsoportba foglaljuk össze. Ez esetre azt találjuk, hogy az utolsó tíz év alatt a 11—50 szobával bíró házak száma mintegy 20⁰/₀-al emelkedett, míg az 51—100-al bíróké megkétszereződött. Száz-száz lakóház közül volt ugyanis:

	1881.	1891.	1901.
1— 10 szobával bíró	66·27	60·57	55·02
11— 50 " "	30·37	34·47	36·95
51—100 " "	3·00	3·34	7·49
100-nál több " "	0·36	0·62	0·54

A fentebbiekben vázolt nagy átalakulások túlnyomólag a pesti kerületek építkezésének tudandók be, a mint ez az alábbi felsorolásból kiténik.

	Jobbpart			Balpart		
	1881.	1891.	1901.	1881.	1891.	1901.
1— 10 szobával bíró ház	81·01	79·25	77·33	56·17	49·09	41·76
11— 50 " " "	18·52	20·13	21·21	38·48	43·27	46·32
51—100 " " "	0·47	0·54	1·41	4·74	6·69	11·09
100-nál több " " "	0·00	0·08	0·05	0·61	0·95	0·83

Még nagyobbak az eltérések az egyes kerületek tekintetében, különösen pedig a VI., VII. és VIII. kerületben, a hol ugyanis a kisebb épületek arányának (gyakran azonban azok abszolút számának) nevezetes fogyása mellett a nagy házak száma megkétszereződött, sőt megháromszorozódott.

Hogy az egyes kerületeknek husz évi átalakulását áttekinthetőleg bemutathassuk, az alábbi felsorolásban áttekintést nyújtunk az 1881., 1891. és 1901-ben létezett 1—10, 11—50, 51—100 és 100-nál több szobával bíró lakóházakról,

Kerület	S z á z l a k ó h á z k ö z ü l v o l t											
	1—10 szobával			11—50 szobával			51—100 szobával			100-nál több szobával		
	1881.	1891.	1901.	1881.	1891.	1901.	1881.	1891.	1901.	1881.	1891.	1901.
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	80·44	79·67	75·99	19·22	19·98	22·64	0·34	0·35	1·29	0·00	0·00	0·08
II. (Viziváros, Országút)	73·59	68·19	66·56	25·28	29·90	29·90	1·13	1·56	3·16	0·00	0·35	0·08
III. (Ó-Buda)	87·69	87·03	85·93	12·15	12·97	13·82	0·16	0·00	0·25	0·00	0·00	0·00
Jobbpart	81·01	79·25	77·33	18·52	20·13	21·21	0·47	0·54	1·41	0·00	0·08	0·05
IV. (Belváros)	16·88	14·89	16·24	72·25	72·69	72·08	10·15	10·82	10·69	0·72	1·60	0·99
V. (Lipótváros)	22·48	19·40	25·25	53·44	57·80	53·66	19·49	18·80	19·37	4·59	4·00	1·72
VI. (Terézváros)	48·95	41·14	34·51	46·08	48·94	50·70	4·78	8·46	13·79	0·19	1·46	1·00
VII. (Erzsébetváros)	57·85	50·52	37·88	37·99	41·73	48·20	3·60	7·01	13·23	0·56	0·74	0·69
VIII. (Józsefváros)	66·63	53·39	35·45	31·02	42·50	53·44	2·17	3·84	10·04	0·18	0·27	1·07
IX. (Ferenzeváros)	71·45	60·30	48·13	26·16	35·51	40·67	2·26	3·84	10·70	0·13	0·35	0·50
X. (Kőbánya)	88·68	84·76	83·74	11·32	13·91	15·54	0·00	1·20	0·56	0·00	0·13	0·16
Balpart	56·17	49·09	41·76	38·48	43·27	46·32	4·74	6·69	11·09	0·61	0·95	0·83
Budapest	66·27	60·57	55·02	30·37	34·47	36·95	3·00	4·34	7·49	0·36	0·62	0·54

A budai kerületek közül tehát Ó-Buda az, melynek építkezési jellege legkevésbé változott, míg az I., valamint a II. kerületben a városias jelleg mind erősebben jut kifejezésre. A Belváros és Lipótváros építkezéseinek egymáshoz való aránya alig változott, míg a VI., VII., VIII. és IX. kerületekben a legkisebb házaknak nagy fogyása és ezzel karöltve a legnagyobb épületek rohamos terjedése észlelhető. E tekintetben különösen ki kell emelnünk a Józsefvárost, a hol a legkisebb, 10-nél kevesebb szobával bíró házak száma 297-el, de azok aránya 66·6%-ról 35·4%-ra szállt alá, míg a közép nagyságú házak aránya 31-ről 53·4-re emelkedett. A nagy, 50—100 szobával bíró házak tekintetében a legnagyobb gyarapodás található a Terézvárosban, Erzsébet- és Józsefvárosban. Kőbányán a viszonyok állandóak maradtak s az állapotok ott körülbelül olyanok mint Ó-Budán.

5. A házak nagysága lakóik száma szerint. (A házak lakottsága.)

(V. ö. a 6. számú táblát és a 27. lapon levő százalékos táblát.)

A házak lakottsági számának jelentőségét illetőleg szintén hivatkozunk arra, a mit e tekintetben a megelőző 1891-diki népszámlálási munkában (l. a 24. lapon) fel- említettünk. A mint e helyen kimutattuk, egy-egy háznak átlagos lakottsága 1881-ben 33·09 lelket, tíz évvel rá 37·25-öt tett. Az azóta lefolyt évtizedben ezen lakottsági szám — annak következtében, hogy ezen idő alatt számos nagy ház keletkezett — ismét emel- kedett és így jelenleg 44·15-öt tesz, vagyis 18·5%-al emelkedett. Ha ezzel szembe állítjuk azt a tényt, hogy az egy házra eső szobák száma 27·8%-al (t. i. 14·4-ről 18·4-re) emelkedett, úgy már ebből is az a következtetés vonható le, hogy a lakás- viszonyok az utóbbi években javultak, a mi különben a lakviszonyok tárgyalásánál még világosabban fog kitűnni.

A házak átlagos lakottsági száma (44·15 lakó egy épületben) a legkülönbözőbb kerületi lakottsági arányok átlaga. E számok 17·45 (az I. kerületben) és 69·26 (a VII. kerületben) közt, sőt a bel- és kültelkek figyelembe vételével még nagyobb határok között ingadoznak.

A jobbparti kerületek általában kisebb átlagot mutatnak fel, t. i. huszat egy házra. A balparton csak leginkább a munkásoklakta Kőbánya az, mely körülbelül hasonló alacsony számot, t. i. mintegy 23 lelket mutat fel házankint. A pesti oldalon a legnépesebb házak, átlag 70 lakóval, az Erzsébet- és Józsefvárosban találhatók fel, míg a Belváros a beltelki kerületek közt az utolsó helyre kerül, azon minden nagyvárosban feltűnő körülmény következtében, hogy e cityszerű kerület lakásainak jelentékeny részét üzletek és hivatalok foglalják el.

Esik ugyanis átlag egy-egy házra a következő lakószám:

az I. kerületben	17·45	lakó	a VII. kerületben	69·26	lakó
a II. „	25·55	„	a VIII. „	67·60	„
a III. „	18·16	„	a IX. „	58·30	„
a jobbparton átlag	19·76	„	a X. „	23·29	„
a IV. kerületben	45·26	„	a balparton átlag	58·18	„
az V. „	62·66	„	az egész város átlagában .	44·15	„
a VI. „	61·57	„			

Az egyes kerületek nagy kiterjedésénél és különböző építészeti fejlődésénél fogva, különösen azonban a külső részeknek rendkívül gyors és ez okból gyakran rendszertelen beépítése folytán, természetes, hogy a lakottsági arány egy és ugyanazon kerületen belül is jelentékeny ingadozásokat mutat fel. Abban a helyzetben vagyunk, hogy ezen ingadozásokat az egyes kerületek bel- és külterelki részeiről külön-külön kimutathatjuk.

A balparton az építkezés módja még a legtávolabb eső külterelki részekben is lényegesen más, mint a jobbparton, sőt még azt is látjuk, hogy a balpart külterelkein helyenkint nagyobb házak léteznek, mint a budai oldal beltelki részeiben. Ebben a tekintetben leginkább a Lipót-, Teréz- és Ferenczváros külterelkei említendőek, a hol az utóbbi években egészen nagyvárosias jellegű építkezés indult meg.

A beltelki részekre vonatkozólag ki kell emelnünk, hogy a legnépesebb házak (átlag 94 lélek egy házra) az Erzsébetvárosban vannak, hogy azonban a Teréz-, Ferencz-, Lipót és Józsefváros házáinak lakottsága is elég jelentékeny.

Ha az egyes kerületek bel- és külterelki részeit egymástól elkülönítjük, azt találjuk, hogy nagy átlagban egy-egy beltelki házra mintegy 54, egy-egy külterelkire valamivel több mint 22 lakó esik. A következőkben adjuk minden egyes kerületnek bel- és külterelkek szerint elkülönített lakottsági számát:

	beltelek	kültelek		beltelek	kültelek
I. kerület	23·87	9·89	VII. kerület	93·99	21·86
II. „	30·04	9·64	VIII. „	67·60	—
III. „	20·58	10·40	IX. „	61·23	41·21
Jobbpart általában	24·27	9·99	X. „	—	23·29
IV. kerület	45·26	—	Balpart általában	70·68	29·44
V. „	61·36	69·82	Budapest	53·94	22·15
VI. „	72·39	39·50			

Mindazok után, miket az épületek nagyságát illetőleg Budapest építészeti jellegéről a külföldi városokhoz viszonyítva mondtunk, még figyelembe akarjuk venni, hogy Budapest a házak lakottsága tekintetében mily helyet foglal el az európai

Százaléktábla a lakóházaknak lakóik, lakásaik és szobáik száma szerinti kimutatásához.
 Percentualtabelle zum Ausweis der Wohnhäuser nach der Anzahl der Bewohner, Wohnungen u. Zimmer.

Lakóházak nagyság szerinti osztályozása: Größenkategorien der Wohnhäuser:	I.	II.	III.	Összesen jobbpárt Zusammen rechtes Ufer	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	Összesen balpárt Zusammen linkes Ufer	Budapest
	kerület — Bezirk				kerület — Bezirk								
1—10	48.48	30.45	43.83	42.79	8.91	14.35	17.10	17.07	8.17	13.62	39.76	17.33	26.82
11—20	21.38	28.40	24.93	24.20	13.86	9.33	13.53	13.41	11.96	15.94	27.65	14.96	18.45
21—30	8.38	13.93	12.84	11.19	17.23	9.18	8.85	6.98	11.21	13.13	12.83	10.34	10.65
31—40	5.09	7.48	6.32	6.05	13.66	6.89	6.94	6.43	9.66	8.17	5.66	7.68	7.07
41—50	3.09	5.11	3.26	3.60	11.49	7.75	5.84	4.48	8.60	6.86	3.42	6.30	5.30
51—60	2.04	2.75	2.29	2.29	10.30	7.89	4.22	3.93	6.09	5.35	2.63	5.03	4.01
61—70	1.04	1.89	0.92	1.19	7.33	7.60	5.89	5.09	6.30	4.24	1.59	5.25	3.73
71—80	0.75	1.97	0.92	1.08	4.95	4.45	4.73	4.53	5.23	4.14	1.35	4.27	3.08
81—90	0.46	2.04	0.56	0.85	3.37	3.58	4.93	4.53	4.96	3.63	0.72	3.97	2.81
91—100	0.42	0.87	0.61	0.59	1.98	2.75	4.68	3.93	4.70	3.23	0.16	3.47	2.40
101—120	0.54	1.57	0.46	0.75	3.96	7.46	6.89	8.04	6.41	4.54	0.64	5.89	3.96
121—140	0.37	0.86	0.31	0.46	1.19	4.01	5.38	5.64	4.54	4.74	0.64	4.26	2.84
141—160	0.25	0.71	0.26	0.36	0.59	4.16	2.67	4.07	3.20	2.32	0.16	2.73	1.84
161—180	0.17	0.24	0.10	0.16	0.40	2.30	2.31	3.33	2.24	2.12	0.32	2.15	1.40
181—200	0.04	0.16	0.05	0.07	0.19	2.00	1.66	2.36	1.87	1.31	0.00	1.54	0.99
201—250	0.17	—	0.05	0.09	0.59	3.73	1.41	3.10	2.24	3.43	0.16	2.15	1.37
251—300	0.21	—	0.05	0.11	0.00	0.71	1.31	1.24	0.91	1.61	0.00	0.96	0.64
301 és több ¹⁾ nem lakott ²⁾	7.12	1.49	2.19	4.13	0.00	1.29	0.70	0.92	0.64	1.01	2.15	0.97	2.15
lakóval — Inwohner													
1—10	75.99	66.56	85.93	77.33	16.24	25.95	34.51	37.88	35.45	48.13	83.74	41.76	55.02
11—20	14.42	18.96	11.22	14.33	32.28	14.20	17.10	14.20	21.46	18.67	11.71	17.35	16.22
21—30	5.34	6.29	1.48	4.21	20.00	14.49	12.58	13.14	14.58	9.08	2.55	11.94	9.06
31—40	1.92	2.68	0.51	1.60	13.27	14.35	10.21	10.31	8.86	7.97	0.56	8.92	6.19
41—50	0.96	1.97	0.61	1.07	6.53	10.62	10.81	10.55	8.54	4.95	0.72	8.11	5.48
51—60	0.54	1.81	0.15	0.69	4.35	8.61	6.34	5.92	3.95	4.24	0.32	4.81	3.28
61—70	0.29	0.55	0.03	0.27	3.37	5.88	3.72	3.89	2.94	3.23	0.00	3.20	2.11
71—80	0.34	0.47	0.00	0.25	1.39	2.15	1.96	1.85	1.33	1.41	0.08	1.49	1.03
81—90	0.04	0.31	0.03	0.10	0.79	1.73	1.26	0.83	0.59	1.21	0.00	0.87	0.58
91—100	0.08	0.32	0.00	0.10	0.79	1.00	0.51	0.74	1.23	0.61	0.16	0.72	0.49
101—150	0.04	0.00	0.00	0.02	0.79	1.43	0.85	0.65	1.02	0.50	0.00	0.73	0.46
151—200	0.04	0.08	0.00	0.03	0.00	0.29	0.10	0.00	0.05	0.00	0.16	0.07	0.06
201 és több ³⁾	0.00	0.00	0.00	0.00	0.20	0.00	0.05	0.04	0.00	0.00	0.00	0.03	0.02
szobával — Zimmer													
1	22.17	13.93	25.64	21.52	4.75	9.90	9.86	9.25	5.50	10.09	25.42	10.68	14.72
2	21.09	13.93	15.29	17.45	2.97	4.73	7.75	8.42	4.38	5.95	18.73	8.02	11.54
3	14.75	12.74	11.67	13.23	3.96	4.30	6.24	5.92	3.26	5.95	11.79	6.02	8.71
4—5	17.50	18.57	18.20	17.99	16.83	8.90	9.41	8.83	9.02	13.72	17.69	11.11	13.67
6—10	14.96	22.73	20.74	18.73	35.84	19.08	15.89	14.34	21.83	20.49	15.38	18.42	18.54
11—20	7.02	12.74	7.29	8.40	27.72	26.69	24.79	22.94	29.15	21.19	7.88	22.91	17.50
21—30	1.67	3.70	0.82	1.83	5.55	13.49	15.39	17.21	15.91	11.20	1.91	13.02	8.85
31—40	0.38	1.34	0.05	0.48	1.39	5.16	6.09	8.09	5.61	6.36	0.48	5.42	3.57
41—50	0.13	0.16	0.15	0.14	0.79	4.02	1.76	3.38	3.04	3.33	0.24	2.46	1.60
51—100	0.33	0.16	0.15	0.23	0.20	3.59	2.77	1.53	2.19	1.72	0.32	1.86	1.25
100-nál több ⁴⁾	—	—	—	—	—	0.14	0.05	0.09	0.11	—	0.16	0.08	0.05
lakással — Wohnungen													

¹⁾ 301 und mehr Inwohner. — ²⁾ unbewohnt. — ³⁾ 201 und mehr Zimmer. — ⁴⁾ 101 und mehr Wohnungen.

nagy városok közt. A következőkben e célra számos osztrák, német, angol és néhány egyéb európai nagy város lakottságát állítjuk össze és ehhez a jelentékenyebb magyar városokra vonatkozó kimutatást is csatoljuk.

A nemzetközi összehasonlítás kedvéért a lakottságot csakis a tényleg lakott lakóházak alapján számítottuk; az ezen alapon Budapestre vonatkozólag nyert arányszám (46·1) azonban csak kövessé tér el az összes épületek alapján kiszámított átlagtól. A következő felsorolásból azt látjuk, hogy Budapest a legnépesebb házakkal bíró városok közé tartozik.

1. Európai nagyvárosok 1891.¹⁾

<i>a) Lakottság 10-en alul.</i>		Krefeld	14·6	Magdeburg	27·6
Nottingham	4·6	Hamburg (1885)	15·6	Stettin	27·9
Leeds	4·7	Düsseldorf	17·6	Drezda	28·2
Bradford	4·7	Aachen	17·8	Königsberg	29·7
Sheffield	4·8	Barmen	18·3	Chemnitz	29·9
Birmingham	5·0	Elberfeld	18·3	<i>d) Lakottság 30-on túl</i>	
Manchester	5·0	Hannover	18·7	Párizs (1881)	32·5
Liverpool	5·7	<i>c) Lakottság 20—30.</i>			
Bristol	6·3	Altoua	20·1	Brünn	34·7
West-Ham	6·4	Danzig	21·0	Lemberg	36·4
London	7·6	Trieszt	21·7	Boroszló	36·9
<i>b) Lakottság 10—20.</i>		Halle	22·1	Prága	42·6
M. m. Frankfurt	10·0	Grác	23·8	Krakkó	43·7
Köln	14·0	Lipese	25·9	Budapest	46·1
				Bécs	58·6

2. Magyar városok 1901.

<i>a) Törvényhatósági városok.</i>		Székesfejérvár	11·6	Nagy-Kikinda	5·8
Hódmező-Vásárhely	5·4	Temesvár	12·0	Kiskun-Félegyháza	6·1
Kecskemét	5·9	Nagyvárad	13·0	Gyula	6·1
Versecz	6·1	Győr	13·1	Szolnok	6·5
Baja	6·3	Kassa	16·5	Nyiregyháza	6·6
Zimony	6·4	Sopron	16·7	Eger	6·9
Szabadka	6·5	Zágráb	16·9	Nagy-Beeskerek	7·7
Pancsova	6·7	Piutne	17·7	Nagy-Kanizsa	7·9
Zombor	6·9	Pozsony	25·0	Miskolcz	8·5
Marosvásárhely	7·3	Budapest	44·1	Brassó	8·5
Szeged	7·4	<i>b) Rendezett tanácsú városok.</i>			
Eszék	7·8	Karczag	3·8	Nagyszében	10·5
Kolozsvár	7·9	Czegléd	4·2	Szombathely	13·7
Selmeczbánya	8·0	Mezőtúr	4·7	<i>c) Egyéb nagyobb községek.</i>	
Varasd	8·0	Szentes	4·7	Békés	4·6
Szatmár-Németi	8·6	Hajdu-Böszörmény	4·8	Szarvas	5·3
Debreczen	8·8	Jászberény	4·9	Orosháza	5·8
Ujvidék	9·1	Nagy-Kőrös	5·0	Török-Szent-Miklós	6·1
Komárom	9·1	Makó	5·1	Csongrád	6·2
Pécs	9·2	Zenta	5·6	Békés-Csaba	6·3
Arad	10·7			Ujpest	18·1

¹⁾ A külföldi városokra vonatkozó összeállítást 1891. évi népszámlálási munkánkából (I. köt. 25. lap) veszszük át, mivel a jelen munka lezártakor az 1900-ra vonatkozó népszámlálási adatok még nem állottak rendelkezésre. A fentebbi felsorolás magában foglalja azon angol városokat, melyeknek 1891-ben több mint kétszáz ezer lakójuk volt, továbbá azon porosz és szász városokat, melyeknek ugyanakkor százezernél több lakójuk volt, végül néhány nagyobb osztrák és egyéb várost. A magyar városokra vonatkozó adatok 1901-től valók és ezen városok közé a 30 önálló törvényhatósági joggal bíró városokon kívül még a huszezernél több lakóval bíró rendezett tanácsú városokat és néhány nagyobb községet vettünk fel.

Valamennyi angol nagyvárosban a lakottság tizen alul marad és ugyanez az eset forog fenn számos magyar városnál is, leginkább a magyar Alföldön. Nagyobb iparos városainkban, melyeknek inkább városi jellegük van, a lakottság száma a német városokéhoz áll közel; csak Budapest (461) emelkedik ezen felül, anélkül azonban, hogy az osztrák városokat, nevezetesen Bécsét (586) elérné. Ez látszólag ellentmond annak a ténynek, hogy Budapest a földszintes (és így ceteris paribus kisebb) épületek száma által válik ki. Magyarázata abban rejlik, hogy Budapest számos alacsony (földszintes) épületeivel ugyan az alföldi városok jellegére emlékeztet, csak hogy földszintes épületei korántsem felelnek meg az angol családi házaknak, melyekben többnyire csak egy család lakik. Az alföldi városok házaiban is átlag alig lakik több lélek, mint az angol városokban; Budapesten azonban a földszintes épületek is többnyire bérházak és nélkülözik a családi házak jellegét.

A 6. számú táblában a lakottsági sűrűséget 37 fokozatban mutatjuk ki. Ha ezeket könnyebb áttekintés kedvéért hat főcsoportba, u. m.: 1—10, 11—20, 21—30, 31—50, 51—100 és 100-nál több lakóval bíró házakra foglaljuk össze és azt kutatjuk, mikép változtak ezen viszonyok az utolsó husz év alatt, úgy arra az eredményre jutunk, hogy azon kisebb házak száma, melyekben a lakók száma csak 20-ig terjed, az utolsó husz év alatt csak csekély mértékben fogyott, hogy ellenben a népesebb házak száma igen erősen szaporodott.

Volt ugyanis a főváros területén:

	S z á z a l é k o k b a n					
	1881	1891	1901	1881	1891	1901
1— 10 lakóval bíró épület .	3.063	3.605	4.451	29.78	27.13	26.82
— 20 " " " "	2.267	2.580	2.948	22.05	20.03	18.45
— 30 " " " "	1.274	1.613	1.651	12.39	12.72	10.65
— 50 " " " "	1.457	1.871	1.935	14.12	14.79	12.37
— 100 " " " "	1.443	2.022	2.477	13.99	16.05	16.03
100-nál több lakóval bíró épület	641	1.048	2.104	6.25	8.03	13.53
lakatlan épület	146	327	688	1.42	1.25	2.15

A jobb- és balpart ismét igen nagy különbségeket mutatnak fel. Amott a 10-nél kevesebb ember lakta házak az összes állomány 43⁰/₀-át teszik, emitt csak 17-et, ellenben az 50-nél több ember lakta házak száma a budai oldalon csak 8⁰/₀-ot tesz, a pestin pedig 42-öt.

Az egyes kerületek tekintetében az eredmények a következőkben foglalhatók össze:

A legkisebb, 10-nél kevesebb ember lakta házak az I. és III. kerületben fordulnak elő leggyakrabban, t. i. 48.5, illetve 43.8⁰/₀-kal; a X. kerületben is még mintegy 40 és a II-ikban is még 30¹/₂⁰/₀-ot tesznek, míg a többi kerületekben sehol sem mulják felül a 17⁰/₀-ot.

A minimumot a Bel- és Józsefvárosban találjuk (8—9⁰/₀) annak következménye gyanánt, hogy ezen két kerület kültelkekkel nem bír és így itt nem keletkezhetnek olyan kis házak, minőket leginkább a város külső részeiben szoktak építeni. A közép nagyságu házakat illetőleg körülbelül azon arányokat találjuk, melyeket

a szobaszám tekintetében észlelhettünk. A népesebb házak a Belvárosban leggyakoribbak; csak a legnagyobb, 100-nál több ember lakta házak tekintetében tapasztalható, hogy ez a kerület az V—IX. kerületek mögött marad. Ez részben ezen kerületnek már előbb említett cityszerű jellegéből következik, részben azonban arra is vezethető vissza, hogy a Belváros házai régiek, tehát oly időből származnak, midőn a most szokásos nagy építkezések még nem divtak. A budai kerületekben népesebb házak alig találhatók fel és ebben a tekintetben alig különböznek a X. kerülettől.

Az egyes kerületekre vonatkozó adatok a következők:

Kerület	S z á z é p ü l e t k ö z ö t t v a n						Lakatlan épület
	1—10	11—20	21—30	31—50	51—100	100-nál több	
	L a k á s s a l h i r ó						
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	48-48	21-38	8-38	8-18	4-71	1-75	7-12
II. (Viziváros, Országút)	30-45	28-40	13-93	12-59	9-52	3-62	1-49
III. (O-Buda)	43-83	24-93	12-84	9-58	5-30	1-23	2-19
Jobbpart	42-79	24-20	11-19	9-65	6-00	2-04	4-13
IV. (Belváros)	8-91	13-86	17-23	25-15	27-93	6-92	0-00
V. (Lipótváros)	14-35	9-33	9-18	14-64	26-27	24-94	1-29
VI. (Terézváros)	17-10	13-53	8-85	12-78	24-45	22-59	0-70
VII. (Erzsébetváros)	17-07	13-41	6-98	10-91	22-01	28-70	0-92
VIII. (Józsefváros)	8-17	11-96	11-21	18-26	27-28	22-48	0-64
IX. (Ferenzváros)	13-62	15-94	13-13	15-03	20-59	20-68	1-01
X. (Kőbánya)	39-76	27-65	12-83	9-08	6-45	2-08	2-15
Balpart	17-33	14-96	10-34	13-98	21-99	20-43	0-97
Budapest	26-82	18-45	10-65	12-37	16-03	13-53	2-15

6. Egyéb épületek. (Nem lakóházak.)

(V. ü. a 7. számú táblát.)

A lakásul szolgáló házakon kívül még nem kevesebb mint 1.151 „egyéb“ épület is találtatott. Ezen osztály mindazon épületeket foglalja magában, melyek nem lakásul, hanem valamely közcélra szolgálnak, így nevezetesen az összes középületeket, iskolákat, templomokat, színházakat, indóházakat, ezeken felül még a gyárakat, stb. Igaz ugyan, hogy e csoportban kisebb jelentőségű épületek is helyet foglalnak, mint p. o. a város külső részében levő gazdasági és hasonló épületek; de ezek az épületeknek csak mintegy negyedrészt teszik, a mint ez az alábbi felsorolásból kitűnik. Ha tehát az egyéb épületek száma 1891-hez képest, a midőn csak 789 ily épület létezett, tetemesen emelkedett, úgy azt egészben véve a főváros művelődési fejlődésének örvendtes jeléül tekinthetjük. Az „egyéb“ épületek között vannak:

Királyi háztartás épületei	3
Állami közigazgatási épületek	32
Községi „ „	64
Megyei „ „	2
Katonai „ „	29
Iskolák, tanintézetek	116
Templomok, kápolnák	51
Kórházak, gyógyintézetek	42
Árvaházak, kisdodóvók	23
Szegényházak	6
Rendőri és lövészépületek	8
Vasuti épületek	57

Gyárak	163
Raktárak	141
Színházak, mulatóhelyek	24
Szállók	29
Fürdők	21
Egyéb épületek	340

A középületeknek kerületenkénti eloszlása a 7. számú táblából tűnik ki. Ennek áttekintésénél feltűnő, hogy a budai kerületekben mily nagy számmal szerepelnek a nyilvános épületek. Buda, mint a király és több minisztérium székhelye, hajdani nagyobb jelentőségénél fogva is számos nyilvános épülettel, több templommal és kórházzal bír; a forgalmi, kereskedelmi céloknak szolgáló épületek azonban a pesti oldalon számosabbak. Hogy a Bel- és Lipótvárosban a nyilvános épületek száma aránylag csekély, az abban találja magyarázatát, hogy a gyárak, kórházak és számos más középület építése ugy itt, mint a beltelkeken általában, részint meg van tiltva, részint pedig helyszüke miatt nem is lehetséges; viszont ugyanezen körülménynek tudható be, hogy a VI., VII. és IX. kerületek kültelkein, valamint a X. kerületben is gyári és vasuti épületek nagyobb számmal keletkeztek.

E helyen még megemlítjük, hogy a régebbi népszámlálások alkalmával a népességnek csekély töredékét barlangokban és más oly helyiségekben is találtuk, melyeket rendes lakásoknak nem lehetett tekinteni. Minthogy 1901-ben ily „nem-épületeket“ egyáltalában nem is találtak, ebben is a lakviszonyok jelentékeny javulását konstatálhatjuk. Ellenben most is számos egyén (1.293) él hajókon, nevezetesen a III. és V. kerület kikötőiben áttelelő hajókon s ezek képezik a lakosságnak egyedüli oly részét, melynek lakásául nem házak szolgáltak.

7. Lakott és nem lakott épületek.

(V. ö. 2. sz. táblát.)

A fővárosnak 16.254 épülete közt 688 olyat találtunk, mely a népszámlálás idejében lakatlan volt és pedig 325 lakóházat és 363 egyéb épületet. A nem lakott lakóházak nagyobb részét, t. i. 264-et, a budai hegyoldalnak, valamint a pesti kültelkeknek csakis nyári tartózkodásra szánt nyaralói képezték.¹⁾ Magának a fővárosnak beltelkein mindössze csak 61 nem lakott lakóház találtatott. A nem-lakóházak közt természetesen az üresen álló épületek száma sokkal nagyobb, t. i. 1.151 közt 363.

A nem lakott lakóházak és egyéb épületek száma tett ugyanis a két évtized alatt:

	nem lakott		összesen
	lakóházak	egyéb épületek	
1881	146	45	191
1891	153	174	327
1901	325	363	688

¹⁾ A főváros területén létező nyaralók száma természetesen jóval nagyobb, miután azok részben téli időben is lakottak, részben pedig azokban hűzemterek vagy felügyelők találtattak. A fentebb 264-ben megállapított nyaralók száma csak azokra értendő, a melyekben egyáltalán senki sem találtatott.

8. Melléképületek.

(V. ö. a 8. sz. táblát.)

Valamint az előbbi népszámlálásoknál, úgy a jelenleginél is az épületek statisztikája a főépületek feldolgozásából eredt, miért is mindazon esetekben, a midőn egy telken több ház létezett, csakis a főépület magasságát, szobaszámát stb. vettük tekintetbe. A melléképületeket már most külön és pedig a 8. számú táblán mutatjuk ki.

Ezek száma 8.452-öt tett, míg az előbbi népszámláláskor 7.694-et. Száz-száz épületre esik tehát 52 melléképület.

Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy a melléképületek száma a város távolabb eső részein legjelentékenyebb, minthogy ott a melléképületek — nevezetesen a számra nézve tulnyomó gyári és kereskedelmi épületek — keletkezése már a rendelkezésre álló térnél fogva leginkább lehetséges. A többi városrészekről körülzárt s sűrűn beépített Belvárosban a melléképületek aránya csak alig 10%, a többi kerületekben ellenben 52%-ig emelkedik, sőt a IX. és X. kerületben a melléképületek száma túl is haladja a főépületek számát.

Találtatott ugyanis:

Kerület	fő- épület	mellék- épület	a főépü- letek %-ában
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	2.531	1.266	50.02
II. (Viziváros, Országút) . . .	1.333	222	16.65
III. (Ó-Buda)	2.069	462	22.33
Jobbpart összesen	5.933	1.950	32.87
IV. (Belváros)	543	53	9.76
V. (Lipótváros)	804	390	48.51
VI. (Terézváros)	2.161	958	44.33
VII. (Erzsébetváros)	2.297	1.198	52.15
VIII. (Józsefváros)	1.994	708	35.51
IX. (Ferencváros)	1.138	1.193	104.83
X. (Kőbánya)	1.384	2.002	144.65
Balpart összesen	10.321	6.502	63.00
Budapest	16.254	8.452	52.00

A melléképületek közt találtatott 1.944 lakóház, 1.194 gyári- vagy ipari czélokra szolgáló épület, 463 raktár, 161 növényház, 130 vasúti épület stb.

9. Az épületek falazatuk és tetőzetük szerint.

(V. ö. a 9. sz. táblát és a 34. lapon levő százalékos táblát.)

Valamint az 1891-diki, úgy az 1901-diki népszámlálás alkalmával is felvették az épületek falazatát és tetőzetét is. Falazat tekintetében megkülönböztettünk kő- vagy téglapépületeket, vályog- vagy sárépületeket kő vagy téglalapra, egyéb vályogépületeket és fa- vagy favázás épületeket; tetőzetre nézve pedig pala- vagy cseréptetőt, zsindely- vagy deszkatetőt és egyéb tetőt. Az épületek tulnyomó nagy

része természetesen kőből vagy téglából épült, t. i. 16.254 közül 15.021 vagyis 92·4⁰₀; tetőzet tekintetében pedig a téglavagy pala a tulnyomó, u. m. 13.470 háznál, vagyis 82·9⁰₀. A mai állapotokat az 1891. éviékkal összehasonlítván, kiemelhető, hogy ugy a téglafalazat, valamint a cseréptetőzet terjedt el mindinkább, míg a vályogfalazatú és zsindeytetőzetű házak száma jelentékenyen fogyott. Az újabb építkezési szabályok, melyek a tűzveszélyes házak keletkezését meg nem engedik, valamint a régibb időből származó hasonló épületeknek lassankénti lebontása, rövid idő alatt kétségkívül oda fog vezetni, hogy Budapest összes házai tűzbiztos anyagból lesznek építve. Az e tekintetben az utolsó évtized alatt mutatkozó jelentékeny haladás a következő számokból ítélhető meg:

a) falazat szerint:	1891	1901	százalékokban	
			1891	1901
kő- vagy téglaeépület	10.945	15.021	83·77	92·42
vályog- vagy sárépület kő- vagy téglalapon	1.525	532	11·67	3·27
vályogépület	335	155	2·56	0·95
fa- vagy favázás épület	261	330	2·00	2·03
egyéb épület	—	225	—	1·33

b) tetőzet szerint:	1891	1901	1891	1901
tégla- vagy cseréptető	9.895	13.470	75·73	89·88
zsindey- vagy deszkatető	2.353	2.239	18·01	13·77
egyéb tető	818	545	6·26	3·35

E mellett még felemlitendő, hogy nem szilárd anyagból és tűzveszélyes tetővel fedett épületek a városnak csak azon részeiben találhatók, melyeknek házai régibb keletűek, míg az újabb részekben csakis a tűzbiztonsági- és közegészségi követelményeknek megfelelő házak építhetők. Így pl. azt tapasztaljuk, hogy a pesti kerületekben a zsindeytetők száma seholsem éri el az 5⁰₀-ot, ellenben a régi budai oldalon, az I. és III. kerületben $\frac{1}{3}$ -nál többet, de a II-ban is még $\frac{1}{7}$ -et tesz, de természetesen leginkább a külterkeken elszórva található kert- és gazdasági épületeknél. Vályogból épült házakat majdnem kizárólag csak az I. és III. kerület legszegényebb utcáiban találunk, míg a pesti oldalon ezek még a legfélreesőbb részekben is teljesen hiányoznak, holott tíz évvel ezelőtt a József- és Ferenczvárosban még több mint száz-száz ily házat irtak össze. A meg nem felelő falazatok közül csakis a favázás építkezés mutat még emelkedést. Joggal állítható tehát, hogy a főváros házainak építkezésében, ugy közegészségi mint tűzbiztonsági tekintetben az utolsó évtized alatt nagy haladás tapasztalható.

Az egyes kerületekre vonatkozó adatok a 9. számú valamint a 34. lapon levő százalékos táblában található. Könnyebb áttekinthetés kedvéért itt egybeállítását adjuk azon gyakoriságnak, a melyben a téglafalazat és cseréptetőzet a főváros összes épületei közt egyrészt 1891-ben, másrészt 1901-ben található.

Kerület	Kő- és téglaeépületek		Cserép- és palatető házak	
	1891	1901	százalékos aránya 1891	1901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	69·23	88·54	51·92	60·02
II. (Viziváros, Országút)	75·38	90·32	74·79	83·20
III. (Ó-Buda)	61·47	80·76	51·77	62·98
Jobbpart	68·19	86·23	57·41	66·26

Az épületek kimutatása falazatuk és tetőzetük minősége szerint.

(Ausweis der Gebäude nach Bauart und Bedachung.)

(Százaléktábla a 9. sz. táblához. — *Percentualwerthe zu Tabelle Nr. 9.*)

Kerület — <i>Beziyk</i>	Tetőzet — <i>Bedachung</i>			Falazat — <i>Baumaterial</i>				
	Pala- vagy eserepített alatti <i>Unter Schiefer- oder Ziegeldäch</i>	Zsindely- vagy deszkátetű alatti <i>Unter Schindel- oder Bretterdach</i>	Egyéb tetű alatti <i>Unter sonstigem Dach</i>	Kő- vagy téglacépfüzet <i>Stein- oder Ziegelfbau</i>	Kő- v. téglalappal vályog- v. sárcépfüzet <i>Lehm- u. auf Stein- oder Ziegelfundament</i>	Vályog- vagy sárcépfüzet <i>Lehmputz</i>	fa- v. fával vegyesen más anyagu épület <i>Holz oder Kiegebau- baut</i>	Egyéb falazat <i>Sonstige Bauart</i>
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	60·02	37·73	2·25	88·54	5·06	3·16	2·57	0·67
II. (Yiziváros, Országút)	83·20	14·18	2·62	90·32	4·88	2·03	1·12	1·65
III. (Ó-Buda)	62·98	33·20	3·82	80·76	14·64	0·39	2·42	1·79
Összes jobbpart — <i>Zus. rechtes Ufer</i>	66·26	36·86	2·88	86·23	8·36	1·94	2·19	1·28
IV. (Belváros)	95·39	2·58	2·03	98·34	—	—	0·55	1·11
V. (Lipótváros)	89·30	4·85	5·85	94·90	0·13	—	4·85	0·12
VI. (Terézváros)	90·19	4·86	4·95	96·57	0·23	0·14	1·40	1·66
VII. (Erzsébetváros)	92·78	4·48	2·74	95·78	0·65	0·05	1·74	1·78
VIII. (Józsefváros)	95·49	2·76	1·75	97·80	—	1·30	0·80	0·10
IX. (Ferenzváros)	91·39	3·69	4·92	91·83	1·32	—	2·81	4·04
X. (Kőbánya)	92·42	3·61	3·97	95·81	—	0·72	2·89	0·58
Összes balpart — <i>Zus. linkes Ufer</i>	92·43	3·95	3·62	95·97	0·35	0·39	1·94	1·35
Budapest	82·88	13·77	3·35	92·42	3·27	0·95	2·03	1·33
Részletezés bel- és kültelek szerint. <i>Specifizierung nach Intra- und Extravillan.</i>								
I. Beltelek — <i>Intravillan</i>	76·30	22·02	1·68	85·30	8·05	5·63	0·73	0·29
Kültelek — <i>Extravillan</i>	40·89	56·19	2·92	92·35	1·55	0·26	4·72	1·12
II. Beltelek — <i>Intravillan</i>	87·96	8·96	3·08	88·96	5·88	2·44	0·73	1·99
Kültelek — <i>Extravillan</i>	60·09	39·47	0·44	96·93	—	—	3·07	—
III. Beltelek — <i>Intravillan</i>	70·30	29·19	0·51	80·26	17·34	0·13	1·89	0·38
Kültelek — <i>Extravillan</i>	38·92	46·38	14·70	82·40	5·80	1·24	4·14	6·42
Jobbpart beltelek — <i>Intravillan</i>	77·13	21·27	1·60	84·33	11·09	2·61	1·18	0·79
Recht. Ufer kültelek — <i>Extravill.</i>	42·72	51·63	5·65	90·35	2·45	0·48	4·37	2·35
IV. Beltelek — <i>Intravillan</i>	95·39	2·58	2·03	98·34	—	—	0·55	1·11
V. Beltelek — <i>Intravillan</i>	93·82	2·65	3·53	95·88	—	—	3·97	0·15
Kültelek — <i>Extravillan</i>	64·52	16·93	18·55	89·51	0·81	—	9·68	—
VI. Beltelek — <i>Intravillan</i>	97·04	1·03	1·93	98·76	0·28	0·21	0·41	0·34
Kültelek — <i>Extravillan</i>	76·23	12·66	11·11	92·12	0·14	—	3·38	4·36
VII. Beltelek — <i>Intravillan</i>	97·23	1·87	0·90	99·29	—	0·07	0·58	0·06
Kültelek — <i>Extravillan</i>	83·42	9·97	6·61	88·41	2·02	—	4·18	5·39
VIII. Beltelek — <i>Intravillan</i>	95·49	2·76	1·75	97·80	—	1·30	0·80	0·10
IX. Beltelek — <i>Intravillan</i>	94·03	2·57	3·40	96·29	1·44	—	1·75	0·52
Kültelek — <i>Extravillan</i>	76·05	10·18	13·77	65·87	0·60	—	8·98	24·55
X. Kültelek — <i>Extravillan</i>	92·42	3·61	3·97	95·81	—	0·72	2·89	0·58
Balpart beltelek — <i>Intravillan</i>	95·81	2·17	2·02	97·97	0·25	0·42	1·08	0·28
Link. Ufer kültelek — <i>Extravillan</i>	84·62	8·06	7·32	91·37	0·57	0·32	3·90	3·84
Budapest beltelek — <i>Intravillan</i>	89·08	9·06	1·86	93·05	4·16	1·21	1·12	0·46
Budapest kültelek — <i>Extravillan</i>	68·92	24·38	6·70	90·98	1·28	0·38	4·08	3·28

Kerület	Kő- és téglapületek százalékos aránya		Cserép- és palatető házak	
	1891	1901	1891	1901
IV. (Belváros)	99·50	98·34	98·33	95·39
V. (Lipótváros)	95·58	94·90	95·40	89·30
VI. (Terézváros)	95·49	96·57	91·54	90·19
VII. (Erzsébetváros)	95·27	95·78	88·93	92·78
VIII. (Józsefváros)	92·70	97·80	84·87	95·49
IX. (Ferenzváros)	84·32	91·83	76·91	91·39
X. (Köbánya)	89·85	95·83	76·62	92·42
Balpart	93·22	95·97	86·85	92·43
Budapest	83·77	92·42	75·73	82·88

10. Az épületeknek vízvezetékkel és csatornával való ellátása.

(V. ö. a 10. és 11. sz. táblákat és a 37. Inpon levő százaléktáblát.)

A jelen népszámlálás alkalmával az épületstatistika ismét bővült a vízvezetékkel és csatornával való ellátás feljegyzésével. Az erre vonatkozó kimutatások annyival több figyelmet érdemelnek, mivel 1891-ben a nagymélt. miniszterium ezen két fontos szempont felvételét nem engedte meg s így ily adatok 1881 óta nem közöltettek. Az azóta lefolyt két évtized alatt a viszonyok mindkét irányban rendkívül javultak.

A mi különösen a vízvezetékkel illeti, utalnunk kell arra, hogy a nagy vízművek kiterjesztése és kiépítése éppen ezen két évtizedre esik, minek következtében a vízvezetékkel ellátott házak száma rendkívül felszaporodott. 1881-ben 10.748 ház közül csak 2.678, azaz 24·9% volt vízvezetékkel ellátva, ma azonban 16.254 ház közül 13.179, tehát 81·1% bír vezetékkel. A viszony még kedvezőbbé válik, ha egyrészt csakis a lakóházakat, másrészt csakis a beltelkeket vesszük figyelembe, természetes lévén, hogy a nem lakásul szolgáló épületek közt számos olyan van (pl. templomok, hivatalok, raktárak stb.), melyekbe vízvezetékkel nem kell bevezetni, míg másrészt a külterki területek félreeső vagy egészen távol fekvő részeibe vízvezeték nem is vezethető. Így pl. a nem lakásul szolgáló épületeknek csak 64%-a van vízvezetékkel ellátva, míg a kültelkeken létező épületeknek csak 47%-a.

Ha a városnak csakis beltelkeit vesszük figyelembe, azt találjuk, hogy itt a lakásoknak 95·1%-a, tehát majdnem minden lakóház el van látva vízvezetékkel, míg az egyéb épületek közül 75·1%. A balparton ezen viszonyok még kedvezőbbek, (t. i. 98·2, ill. 77·7%), a budai parton ellenben, hol — sok apró házba, mint különösen Ó-Budán — a vízvezeték még be nem vezetett, a lakásoknak 89·6, az egyéb épületeknek 68·9%-a van vízvezetékkel ellátva. Az új vízvezetéki szabályzat, mely a vízvezeték bevezetését kötelezővé teszi, ebben a tekintetben még nagyobb javulást fog előidézni.

A következő kimutatásban közöljük a főváros beltelki kerületeiben vízvezetékkel ellátott házak számát, egyrészt 1881-ben, másrészt 1891-ben.

Kerület	1881	1901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	7·26	97·09
II. (Víziváros, Országút)	4·36	96·85
III. (Ó-Buda)	0·69	78·56
Jobbpart Átlag	4·21	89·63

	1881	1901
IV. (Belváros)	77·78	99·61
V. (Lipótváros)	65·65	92·71
VI. (Terézváros)	44·72	98·09
VII. (Erzsébetváros)	43·36	100·00
VIII. (Józsefváros)	39·73	98·56
IX. (Ferenczváros) *)	17·76	95·56
Balpart átlag	44·43	98·22
Budapest (beltelek) átlag	28·00	95·09

A mi az ürülék eltávolítását illeti, erre tulnyomólag a csatornázás szolgál, ritkábban a pöczegödőr. Azon házak száma, a melyekben az ürülék eltávolításáról gondoskodva nincs, csak igen csekély. Ha szemügyre vesszük, hogy 1881-ben mindössze 5.910 épület, azaz az összállomány 55%-a birt csatornával, míg jelenleg nem kevesebb, mint 11.085, vagyis a mostani állománynak 68%-a, ugy ebben a tekintetben is nem csekély javulást konstatálhatunk. Hogyha ez a javulás nem oly jelentékeny, mint a vízzel való ellátás tekintetében, ugy ennek oka abban rejlik, hogy a főváros beépített területének legnagyobb része már azelőtt is csatornázva volt; a csatornázás terén észlelhető haladás tehát abban mutatkozik, hogy egyrészt a csatornázás rendszere javított, (új főcsatornák építése és ezek torkolatának a város beépített részén kívül való elhelyezése, a csatornák jobb tisztítása stb. által) másrészt pedig a csatornázás eddig kiépítetlen területekre is kiterjesztetett, mely kiterjesztés azonban csak ezen területeknek később leendő beépítése után fog a népszámlálás eredményeiben kifejezésre jutni.

A csatornázásra vonatkozó adatok természetesen szintén kedvezőbbekké alakulnak, ha csakis a lakóházakat és csakis a belterületet vesszük figyelembe. A belteleken ugyanis a lakóházaknak 87·6%-a birt csatornával, a pesti oldalon éppen 96·6, (a budai oldalon 71·8), sőt a IV., VI. és VII. kerületben ezen arány 99%-ig emelkedik, vagyis, ezen kerületekben csatornázatlan házat már alig találunk. Miután 1881-ben az ürülék eltávolításának módja nem külön-külön a lakóházak és egyéb épületek szerint, hanem az összes épületekről együttvéve volt kimutatva, az alább következő egybeállítás a beltelekeknek szintén csak összes épületeire vonatkozhatik.

A beltelek 100—100 épülete közül csatornával birt:

	1881	1901
az I. kerületben	56·55	79·15
a II. „	66·78	95·11
a III. „	5·30	47·92
a jobboldalon átlag	42·17	71·29
a IV. kerületben	95·02	97·42
az V. „	81·84	84·71
a VI. „	73·46	96·83
a VII. „	67·53	97·68
a VIII. „	75·82	95·49
a IX. „	72·83	92·79
a balparton átlag	75·98	95·00
Budapest (beltelek) átlag	62·16	85·45

*) A fentebbi összeállításból a X. kerületet számon kívül kellett hagynunk, mivel az egészen a külterekre esik.

Az épületek kimutatása a vízzel való ellátás és az ürületek eltávolításának módja szerint.

(Wasserversorgung und Entfernung der Fäcalien.)

(Százaléktábla a 10. és 11. sz. táblákhoz. — *Percentageerthe zu den Tabellen Nr. 10 und 11.*)

Kertület — <i>Bezirk</i>	Vízvezetékekkel el vannak látva <i>Wasserleitung ist eingeführt in</i>			Ürületek eltávolításának módja <i>Art der Entfernung der Fäcalien</i>					
	lakóházak <i>Wohnhäuser</i>	egyéb épületek <i>sonstige Gebäude</i>	összes épületek <i>sämmtliche Gebäude</i>	lakóházakban <i>in Wohnhäusern</i>		egyéb épületekben <i>in sonstigen Gebäuden</i>		összes épületekben <i>in sämmtlichen Gebäuden</i>	
				csatorna által <i>durch</i> <i>Canäle</i>	pöczegödör által <i>mittels</i> <i>Senkgrube</i>	csatorna által <i>durch</i> <i>Canäle</i>	pöczegödör által <i>mittels</i> <i>Senkgrube</i>	csatorna által <i>durch</i> <i>Canäle</i>	pöczegödör által <i>mittels</i> <i>Senkgrube</i>
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	81·41	55·30	80·05	45·64	51·40	46·97	15·91	45·71	49·54
II. (Víziváros, Országút)	93·78	70·97	92·72	83·64	15·50	72·58	6·45	83·12	15·08
III. (Ó-Buda)	67·23	70·09	67·38	38·12	58·81	31·78	49·53	37·79	58·34
Össz. jobbpárt — <i>Zus. recht. Ufer</i>	79·26	63·79	78·48	51·60	45·88	46·84	25·91	51·36	44·87
IV. (Belváros)	99·61	81·58	98·34	99·41	—	71·05	—	97·42	—
V. (Lipótváros)	88·95	48·60	83·58	84·65	12·34	46·73	33·65	79·60	15·17
VI. (Terézváros)	84·96	67·05	83·53	78·32	20·67	61·27	20·81	76·96	20·69
VII. (Erzsébetváros)	83·44	67·41	82·50	75·49	22·39	62·22	20·00	74·71	22·25
VIII. (Józsefváros)	98·56	86·78	97·89	96·74	1·92	76·03	9·09	95·49	23·57
IX. (Ferenczváros)	93·04	63·27	89·19	92·13	6·06	58·50	29·25	87·79	9·05
X. (Kőbánya)	47·17	44·96	46·97	43·43	51·39	32·56	40·31	42·41	50·36
Összes balpart — <i>Zus. linkes Ufer</i>	84·23	64·24	82·58	79·73	18·18	57·29	24·12	77·88	18·67
Budapest	82·37	64·12	81·08	69·24	28·51	54·56	24·59	68·03	28·23
Részletezés bel- és kültelek szerint. — <i>Specificierung nach Intra- u. Extravillan.</i>									
I. Beltelek — <i>Intravillan</i>	97·09	63·16	94·73	80·82	19·18	56·84	6·32	79·15	18·29
Kültelek — <i>Extravillan</i>	63·71	35·14	62·80	5·95	87·76	21·62	40·54	6·44	86·25
II. Beltelek — <i>Intravillan</i>	96·85	74·14	95·66	96·28	2·87	74·14	5·17	95·11	2·99
Kültelek — <i>Extravillan</i>	79·46	25·00	78·51	24·55	74·55	50·00	25·00	25·00	73·68
III. Beltelek — <i>Intravillan</i>	78·56	73·21	78·31	47·65	50·13	55·36	12·50	47·92	48·80
Kültelek — <i>Extravillan</i>	27·31	66·67	31·47	4·40	89·58	5·88	90·20	4·55	89·65
Jobbpárt — <i>Rechtes Ufer</i>									
Beltelek — <i>Intravillan</i>	89·63	68·90	88·57	71·84	27·05	61·24	7·66	71·29	26·05
Kültelek — <i>Extravillan</i>	56·87	52·17	56·64	7·91	86·54	14·13	67·39	8·21	85·60
IV. Beltelek — <i>Intravillan</i>	99·61	81·58	98·34	99·41	—	71·05	—	97·42	—
V. Beltelek — <i>Intravillan</i>	92·71	50·00	88·53	90·00	7·80	50·00	32·22	84·71	11·03
Kültelek — <i>Extravillan</i>	58·88	41·18	56·45	55·14	37·38	29·41	41·18	51·61	37·90
VI. Beltelek — <i>Intravillan</i>	98·69	90·12	98·14	97·37	1·17	87·65	1·23	96·83	1·17
Kültelek — <i>Extravillan</i>	54·60	47·83	53·73	36·19	63·81	38·04	38·04	36·43	60·48
VII. Beltelek — <i>Intravillan</i>	100·00	82·02	98·97	98·84	0·82	78·65	6·74	97·68	1·16
Kültelek — <i>Extravillan</i>	48·56	39·13	47·98	26·29	67·82	30·43	45·65	26·55	66·44
VIII. Beltelek — <i>Intravillan</i>	98·56	86·78	97·89	96·74	1·92	76·03	9·09	95·49	23·57
IX. Beltelek — <i>Intravillan</i>	95·56	77·14	94·23	94·45	3·55	71·43	4·29	92·79	3·60
Kültelek — <i>Extravillan</i>	67·78	50·65	59·88	68·89	31·11	46·75	51·95	58·68	40·72
X. Kültelek — <i>Extravillan</i>	47·17	44·96	46·97	43·43	51·39	32·56	40·31	42·41	50·36
Balpart — <i>Linkes Ufer</i>									
Beltelek — <i>Intravillan</i>	98·22	77·71	96·69	96·63	2·12	72·60	10·22	95·00	2·67
Kültelek — <i>Extravillan</i>	50·31	45·98	49·81	38·78	57·10	36·57	42·94	38·52	55·47
Budapest									
Beltelek — <i>Intravillan</i>	95·09	75·07	93·85	87·59	11·21	69·20	9·46	86·45	11·10
Kültelek — <i>Extravillan</i>	52·88	47·24	52·37	26·68	68·04	32·01	47·90	27·16	66·76

11. A be nem épített telkek.

A be nem épített telkek kimutatása csakis a belterületre nézve bir fontossággal, a hol ezen szám az illető terület beépítettségének mértékéül szolgálhatna. Bizonyos azonban, hogy ezen mérték meglehetősen kezdetleges, mivel a beépíthető terület kihasználásának fokát nem annyira az épületek száma, mint azok terjedelme adhatná és mivel — még erős építkezés mellett is — a telkek száma emelkedőnek látszhatnék, ha a nagyobb telkek parcellálása nagyobb mértékben történt.

Miután azonban a be nem épített telkek területe meg nem állapítható, ezeknek csakis számszerinti kimutatására kell szorítkoznunk és pedig csakis a belterületekre nézve.

Az alábbi számok mérlegelésénél még meg kell említenünk, hogy különösen ott, hol nagyobb kiterjedésű területekről van szó, annak megállapítása, hogy az hány önálló háztelekből áll, a számláló biztosokra nézve lehetetlen volt. Ugy látszik, hogy ez a nehézség különösen 1881-ben gyakorolhatott nagyobb befolyást, a midőn ugyanis a be nem épített telkek számát több kerületben szemmel láthatólag csekélyre becsülték.

Az egyes kerületek belterületein ugyanis a következő számú üres telkek állapítottak meg:

Kerület	1881	1891	1901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	53	409	223
II. (Viziváros, Országút)	21	18	43
III. (Ó-Buda)	24	68	119
IV. (Belváros)	3	25	1
V. (Lipótváros)	114	31	125
VI. (Terézváros)	318	206	30
VII. (Erzsébetváros)	217	173	41
VIII. (Józsefváros)	236	134	23
IX. (Ferenczváros)	73	261	83
	1.059	1.325	688

A fentebbiek szerint különösen gyorsan fogytak az üres telkek a VI., VII., VIII. és IX. kerületekben, a hol — a mint erről az építkezési statisztikában beszámolunk — tényleg igen nagy építkezési tevékenység uralkodott, minek következtében az utolsó évtizedben számos üres telek építettett be.

HARMADIK FEJEZET.

A lakalkalmatosságok. (Lakások.)

1. Általános megjegyzések.

A lakásstatisztikának feldolgozási terve egészben véve az 1891-iki népszámlálási munka rendszere után indul. A lakalkalmatosságok jelenleg is három részben dolgoztattak fel, a mennyiben u. i. a „rendes“ lakásokat a külön háztartásoktól (intézetektől) külön választjuk, míg az ezeken kívül fenmaradó lakalkalmatosságok egy külön „egyéb“ rovatban mutattatnak ki. A külön háztartások csoportját az együttlakás módja állapítja meg: mindazon lakások, melyeket nem családok (ill. rendes háztartások) foglalnak el, hanem hol egymásközt idegen személyek közösen laknak és így közös háztartást képeznek, a „külön háztartás“ rovatába soroztattak. Ezen csoportban találjuk tehát az összes nyilvános jótékonyági, nevelési és letartóztatási intézeteket, minők a kórházak, a szegényházak, a különböző internátusok, fogházak stb. Az „egyéb“ lakásokat ellenben nem a bentlakók egymáshoz való viszonya, hanem a lakott helyiség minősége állapítja meg: mindazon helyiségek, melyek túlnyomólag vagy kizárólag lakcélokra szolgálnak, a rendes lakások közé soroztattak, míg a többi helyiségek, akár voltak lakva, akár nem, az „egyéb“ lakalkalmatosságok csoportjába kerültek.

Az 1891-iki feldolgozáshoz képest a munkaterv annyiban bővült, hogy a lakatlan „egyéb“ lakalkalmatosságok előbb a fő táblában elő sem fordultak, míg jelenleg a 12. sz. tábla az összes létező helyiségeket karolja fel*); továbbá, hogy a nem lakott lakásoknál az üresen állás oka (vajjon kibérelve vagy nem), szintúgy a szobák száma és konyhák létezése kimutattatott, hogy továbbá a ki nem bérelt lakások magasságuk és alkatrészeik szerint részleteztettek és hogy végül külön részleteztettek a lakott „egyéb“ alkalmatosságok és az üzleti helyiségek is. Végül még felemlítendő, hogy jelenleg a lakások alkatrészei nagyobb részletezéssel mutattattak ki és hogy különösen cselédszobák, fürdőszobák és a lakások egyéb alkatrészei külön-külön vannak kimutatva.

*) Meg kell még emlékeznünk a terminológiának azon változásáról is, hogy az előbbi népszámlálási munkákban használt „nem lakások“ fogalma helyébe, a dolog lényegét helyesebben jelző „egyéb helyiségek“ kifejezése lépett. A „nem lakás“ kifejezést u. i. könnyen úgy magyarázhatnák, mintha itt valami rendellenes dologról volna szó, pl. oly határozottan lakatlan helyiségekről, melyek mégis tartózkodásul szolgáltak; tényleg azonban itt leginkább lakott irodákról, hivatalos helyiségekről, illetve hivatalszolgák lakásáról, lakott üzlethelyiségekről stb. van szó. Az „egyéb“ lakalkalmatosság részletezése különben a 19. és 20. sz. táblában található.

2. A lakalkalmatosságok általában, valamint egyes kerületek szerint.

A jelenlegi összeírás főeredménye a megelőző népszámláláshoz hasonlítva a következő:

	lakott lakás.		nem lakott lakás		összesen	
	1891.	1901.	1891.	1901.	1891.	1901.
rendes lakások	94.359	144.125	6.590	10.989	100.949	155.114
külön háztartások	414	624	331	196	745	820
egyéb lakalkalmatosságok	2.353	3.191	13.719	23.089	16.072	26.280
összesen	97.126	147.940	20.640	31.274	117.766	182.214

Látjuk tehát, hogy az összes lakalkalmatosságok száma tíz év alatt 117.766-ról 182.214-re, tehát $54\frac{8}{10}\%$ -ot emelkedett. Ez az emelkedés nemcsak az abszolút számokban, de az arányokban is jóval jelentékenyebb, mint a milyent tíz évvel ezelőtt észlelhettünk, a midőn u. i. a lakalkalmatosságok 87.416-ról 117.766-ra emelkedtek vala, a viszonylagos gyarapodás tehát csak $34\frac{7}{10}\%$ -ot tett. Ha az intézetek és „egyéb“ lakalkalmatosságok kihagyásával az összehasonlítást csak a rendes lakásokra szorítjuk — lakott és lakatlan lakásokat egybefoglalva — úgy ezek tekintetében is igen erős gyarapodást tapasztalunk. Tett u. i. a rendes lakások száma:

		gyarapodás az előző összeíráshoz képest
1881	71.995	
1891	100.949	28.954 = $40\frac{2}{10}\%$
1901	155.114	54.165 = $53\frac{7}{10}\%$

Ha evvel szemben emlékezünk azon tényre, hogy a lakóházak gyarapodása ezen két évtizedben csak 193 ill. $23\frac{0}{10}\%$ -ot tett, úgy ezen adatok is újból bizonyítják, hogy az új építkezések által jóval nagyobb lakóházak keletkeztek, mint a minők a főváros lakóházállományában addig léteztek.

A mi mármost a rendes lakásoknak az utolsó két évtizedben észlelhető, kerületek szerinti eloszlását illeti, úgy azt találjuk, hogy — az egy Belváros kivételével, hol a legujabb lebontások következtében, valamint a lakásoknak mindinkább üzleti helyiségekre való felhasználása által a lakások száma egy ötöddel fogyott — minden kerületben a lakások állománya erősen gyarapodott. Ezen gyarapodás úgy időben, mint térben, természetesen lépést tart az egyes kerületek építkezési tevékenységével. Minden egyes kerületben a lakások gyarapodása az utolsó évtized alatt nagyobb volt, mint az előzőben, de a gyarapodás mértéke az egyes kerületekben igen különböző. E tekintetben az összes kerületek közt első helyen áll az Erzsébetváros, mely a már említett gyors növekedése következtében az előző évtizedben első helyen állott Terézvárost is túlszárnyalta, míg a Teréz- és Józsefváros gyarapodása sokkal mérsékeltebb. Elég jelentékeny gyarapodás észlelhető a Ferenczvárosban is. Különös figyelmet érdemel a X. kerületben észlelhető gyarapodás, a hol ugyanis a lakások száma a megelőző évtizedben több mint kétszeresére, de az utolsó évtizedben is további $84\frac{0}{10}\%$ -kal gyarapodott, úgy hogy ezen kerület huszévi gyarapodása még az első helyen álló Erzsébetvárost is túlszárnyalja. Ezen legszélső és már a fogyasztási adóvonalon kívül fekvő kerület rendkívüli gyarapodása, újabb kézzelfogható bizonyítéka a főváros extensiv fejlődésének.

A többi kerületekben a változások nem oly nagy mértékűek. A Lipótvárosban, a hol az építkezési tevékenység elég élénk vala, a lakások gyarapodása a régi állománynak 43·7%-át teszi. A három budai kerület közül a III. (Ó-Buda) hasonló gyarapodást tüntet fel (41½%), míg az I. kerület 35½%-kal, de különösen a II. 21·9%-kal inkább hátramaradnak. Daczára annak, hogy a budai oldalon a keletkezett lakások mennyisége szám szerint kisebb, mégis tagadhatatlan, hogy az előbbi évtizedhez képest a változás igen jelentékeny, sőt a gyarapodás aránylagos jelentősége még nagyobb, mint a pesti kerületekben. Az utolsó két évtized alatt beállt nagy változás kötségtelenné teszi, hogy a budai kerületek is igen nagy fejlődésnek és átalakulásnak örvendenek.

A részletek tekintetében utalunk az itt következő összeállításra, mely a rendszer lakásoknak 1881., 1891. és 1901. évben való számát, valamint a gyarapodás százalékos arányát kerületről-kerületre kimutatja.

Kerület	Gyarapodás százalékokban				
	1881	1891	1901	1881—91	1891—901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	6.965	8.446	11.446	21·3	35·5
II. (Víziváros, Országút)	5.696	6.769	8.253	18·8	24·9
III. (Ó-Buda)	5.564	6.616	9.362	18·9	41·5
Jobbpart	18.225	21.831	29.061	19·8	33·1
IV. (Belváros)	5.673	6.579	5.161	16·0	—21·6
V. (Lipótváros)	5.907	7.492	10.763	26·8	43·7
VI. (Terézváros)	10.492	17.163	28.406	63·6	65·5
VII. (Erzsébetváros)	11.331	17.114	31.675	51·0	85·1
VIII. (Józsefváros)	12.387	18.395	28.532	48·5	55·1
IX. (Ferenczváros)	5.888	8.482	14.349	44·1	69·2
X. (Kőbánya)	1.735	3.893	7.167	124·4	84·1
Balpart	53.413	79.118	126.053	48·1	59·3
Budapest	71.638	100.949	155.114	40·9	53·6

Előbb, a X. kerület lakásállományánál említettük volt, hogy a főváros külterjes terjedése, valamint Kőbányán, ugy a többi kerületben is észlelhető. Ennek helyesebb megítélésére azonban az egész külterki területen fekvő, kisvárosi jellegű X. kerületet, melynek városi magva nincsen, nem az egész fővárossal, hanem csak ennek külterki részével volna szabad összehasonlítani. Ily összehasonlítás a létező különbségeket sokkal élesebben fogja feltüntetni. Ez okból az alábbi kimutatásban a beltelki részeket kihagyjuk, hogy a külterkiek sajátosságait külön vehessük szemügyre. Az így előálló kép alaposan különbözik attól, melyet előbb nyertünk volt. Azzal összhangzóan ugyan itt is tapasztaljuk a beltelki lakásoknak gyors gyarapodását az utolsó évtized alatt, különösen a VII. kerületben, a hol a lakások száma majdnem megkétszereződött, és a VIII. és IX. kerületben, a hol a gyarapodás szintén több mint 50%-ot tesz; a VI. kerületben ellenben a lakások gyarapodásában némi lassulás, a IV. kerületben pedig, mint már említve volt, egyenes visszamaradás állott be. A külterki szaporodási arányszámok azonban az itten észlelhető gyorsabb fejlődésnek megfelelőleg sokkal nagyobb határok között mozognak: majdnem minden kerületben a külterki részekben legalább 100%-kal gyarapodott a lakások száma, sőt egyes kerületekben 300%-kal is. E mellett azonban figyelembe veendő azon körülmény is, hogy itt sokkal kisebb számokkal van dolgunk, minden változás tehát a százalékos értékekben sokkal érzékenyebben nyilvánul.

Az egyes kerületek kültelkei között különösen a budai kültelkek meglepő gyors felvirágzása tűnik szembe: itt a lakások száma u. i. husz év alatt 945-ről 5.218-ra szállt fel; ezek mellett igen jelentékeny a gyarapodás a VI. kerület kültelkén (398-ról 7.049-re), szintugy a IX. kerület kültelkén (165-ről 1.310-re) és a már fent említett X. kerületben (1.735-ről 7.167-re.)

Az alábbi felsorolásban közöljük az erre vonatkozó abszolút és viszonylagos számokat. Tett u. i. a rendes lakott és nem lakott lakások száma:

Kerület	a beltelken			a kültelken		
	1881	1891	1901	1881	1891	1901
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán) . . .	6.095	6.604	7.798	870	1.842	3.648
II. (Víziváros, Országút) . . .	5.696	6.636	7.680	—	133	573
III. (Ó-Buda)	5.489	6.406	8.365	75	210	997
Jobbpart	17.280	19.646	23.843	945	2.185	5.218
IV. (Belváros)	5.673	6.579	5.161	—	—	—
V. (Lipótváros)	5.589	6.836	8.596	318	656	2.167
VI. (Terézváros)	10.094	15.414	21.357	398	1.749	7.049
VII. (Erzsébetváros)	10.697	14.532	27.931	634	2.582	3.744
VIII. (Józsefváros)	12.387	18.395	28.532	—	—	—
IX. (Ferenczváros)	5.723	8.040	13.039	165	442	1.310
X. (Kőbánya)	—	—	—	1.735	3.893	7.167
Balpart	50.163	69.796	104.616	3.250	9.322	21.437
Budapest	67.443	89.442	128.459	4.195	11.507	26.655

Gyarapodás százalékokban:

Kerület	a beltelken		a kültelken	
	1881—90	1891—900	1881—90	1891—900
I. Vár, (Krisztinaváros, Tabán)	8.3	18.1	117.7	98.0
II. (Víziváros, Országút) . . .	16.5	15.7	—	330.8
III. (Ó-Buda)	16.7	30.5	180.0	374.8
Jobbparti	13.7	21.4	131.2	138.8
IV. (Belváros)	16.0	21.5	—	—
V. (Lipótváros)	22.3	25.7	106.3	230.3
VI. (Terézváros)	52.7	38.4	339.4	303.0
VII. (Erzsébetváros)	35.9	92.2	307.2	45.0
VIII. (Józsefváros)	48.5	55.1	—	—
IX. (Ferenczváros)	40.5	62.2	167.9	196.4
X. (Kőbánya)	—	—	124.4	84.1
Balpart	39.1	49.9	186.8	129.4
Budapest	32.6	43.6	174.3	131.6

3. A lakások emeletek szerint.

(V. ö. a 12. sz. táblát és a százaléktáblát a 45. lapon.)

Ha az újból keletkezett lakások emeletek szerinti eloszlását vesszük tekintetbe, szembeötlök a magasságba való építkezésnek előtérbe való nyomulása, mely tekintetben még a múlt évtizednek máris nevezetes emelkedését erősen túlszárnyaltuk. Az utolsó tíz év alatt u. i. minden emeleten, a földszint kivételével, jóval nagyobb gyarapodás mutatkozik: a második emeleti lakásoknál a gyarapodás kétszeresére emelkedett, a harmadik emeleten háromszorosára, sőt a negyediket négyeszeresére. Csakis a földszinti lakásoknál tapasztalható a növekvés gyorsaságának lassubbodása. De itt is csak aránylagos fogyásról, t. i. kisebb fokú gyarapodásról van szó, mert a

földszinti lakásoknak abszolút számában szintén gyarapodás észlelhető. Tett u. i. a gyarapodás abszolút számokban:

	1881-től 1890-ig	1891-től 1900-ig
a földszintes lakásoknál	15.671	14.204
az I. emeleti	7.765	16.467
a II. „	4.050	14.922
a III. „	1.980	10.521
a IV. „	179	1.079 ¹⁾

Átmenvén a viszonylagos számokra, itt a földszinti lakások arányának már annak következtében is kell szükségképen fogynia, hogy az emeleten levők aránya emelkedett. A földszinti lakások aránya 1881. óta 61·9⁰/₀-ról 47·9⁰/₀-ra esett, míg az emeleti lakások közül az I. emeletiek 18·7⁰/₀-ról 24·3⁰/₀-ra, a II. emeletiek 7·6⁰/₀-ról 15·8⁰/₀-ra, a III. emeletiek 3·6⁰/₀-ról 9·7⁰/₀-ra emelkedtek

Az idevágó abszolút és viszonylagos számadatok a következők:

	Abszolút számokban			Százalékokban			Gyarapodás százalékokban	
	1881	1891	1901	1881	1891	1901	1881—90	1891—900
Pincze . . .	5.430	5.095	2.093	7·6	5·0	1·3	—	6·2 — 58·9
Földszint . .	44.371	60.042	74.246	61·9	59·5	47·9	+	35·3 + 23·7
I. emelet . .	13.396	21.161	37.628	18·7	21·0	24·3	+	58·0 + 77·8
II. „ . . .	5.454	9.504	24.426	7·6	9·4	15·8	+	74·2 + 157·0
III. „ . . .	2.523	4.503	15.024	3·6	4·4	9·7	+	78·5 + 233·6
IV. „ . . .	363	542	¹⁾ 1.621	0·5	0·6	1·0	+	49·3 + 199·1
Padlás . . .	101	102	49	0·1	0·1	0·0	—	—

Különös figyelmet érdemel a pinczelakások jelentékeny fogyása. Ezek száma u. i. az utolsó évtized alatt 5.095-ről 2.093-ra, tehát több mint felerészével fogyott, mely tény a főváros közegészségi állapotának javulása tekintetében legnagyobb fontossággal bír. Az az erély, melylyel a főváros hatósága a pinczelakások keletkezése ellen küzd, remélni engedi, hogy ezek száma a következő évtizedben még inkább fog fogyni,

Azok a változások, melyek a lakások emeletszerinti eloszlásában tapasztalhatók, az egyes kerületekben igen különbözők és így jellemző világot vetnek ezen kerületek építkezési fejlődésére. Ami különösen a pinczelakásokat illeti, a hatóság beavatkozása leginkább a pesti oldalon ismerhető fel, a hol u. i. a lakviszonyok ezen káros kinövése leginkább volt elterjedve. A pinczelakásoknak kiszorítása különben minden kerületben igen jelentékeny, leginkább az Erzsébet-, József- és Ferenczvárosban, a hol ezek aránya 7—8⁰/₀-ról 1—2⁰/₀-ra süllyedt, úgy hogy a pinczében lakó emberek száma jelenleg igen örvendetesen leszállott. (Ezen állapotok tüzetesebb megbeszélésére a lakviszonyok fejezetében fogunk rátérni.)

A különböző emeleti lakásoknak gyakorisága természetesen karöltve jár az alacsonyabb vagy magasabb házak sűrűségével, habár az e tekintetben mutatkozó különbségek nem lehetnek oly élesek, mint a házak tekintetében. A földszinti lakások legsűrűbbek Ó-Budán és Kőbányán, emitt 89, ott 83⁰/₀, de a többi budai kerületekben is túlnyomók, ellenben a pesti oldalon — Kőbányától eltekintve — egyetlen egy kerületben sem teszik a lakások felerészét, sőt a Bel- és Lipótvárosban 30⁰/₀-ra is süllyednek. A mi az elsőemeleti lakásokat illeti, ezek a Bel- és az Erzsébetvárosban találhatók legsűrűbben, t. i. 29⁰/₀-kal, míg a többi pesti kerületben — Kőbányát 11·7⁰/₀-kal ismét kivéve — a 25⁰/₀ körül mozog gyakoriságuk, még az I. és II. kerületben is 20⁰/₀

¹⁾ 11 földemeleti lakással együtt.

körül áll, míg Ó-Budán — $7\frac{1}{2}\%$ -kal — mélypontjára esik. Hasonló eloszlást mutatnak a magasabban fekvő lakások is, melyek — természetesen mindinkább fogyó számmal — a Bel- és Lipótvárosban legsűrűbbek, a Teréz-, Erzsébet- és Józsefvárosban is elég gyakoriak, míg a többi kerületben a lakásoknak csak csekély részét teszik.

Ezen adatok alapján, melyek különben a 45. oldalon tartalmazott százaléktáblán részletesen vannak közölve, az egyes kerületeket a következőképen jellemezhetjük.

A budai három kerületet a földszinti lakások erős, 89% -ig terjedő előfordulása jellemzi. A Bel- és Lipótvárosban egyforma gyakorisággal találunk földszinti, első- és második emeleti lakásokat, a Teréz- és Erzsébetvárosban a földszinti lakások gyakoriabbak, míg a harmadik emeletiek ritkábbak; a József- és Ferencvárosban az emeleti lakások már feltűnően ritkábbak, míg a földszinti lakások túlsúlyban vannak, mely utóbbiak végül Kőbányán az összes lakásállománynak több mint négyötöd részét teszik.

Ha azt kutatjuk, miképen oszlanak el a lakások az egyes emeletekre külföldi városokban, ez ismét jellemző világot vet fővárosunk építkezési fejlődésére. Budapest két évszázaddal ezelőtt majdnem kizárólag földszinti házakból állott és így nem csodálhatjuk, ha jelenleg is sűrűbben találunk ilyen lakásokat, mint nyugot-európai nagyvárosokban. A földszinti lakások száma azonban folyton fogy és jelenleg a lakásoknak már csak relativ többségét képviseli.

Száz lakás közül van ugyanis¹⁾:

	Budapest	Bécs	Gráz	Trieszt	Prága	Brünn	Lemberg	Krakkó
Pinczében	1.3	1.2	6.9	0.1	1.7	0.9	2.8	2.6
Földszinten	47.9	26.0	35.9	17.9	32.9	42.5	56.7	50.1
I. emeleten	24.3	26.5	25.6	31.8	29.7	30.4	22.9	26.8
II. „	15.8	21.2	13.1	16.6	22.3	18.6	12.9	16.6
III. „	9.7	16.3	5.0	13.6	10.4	6.6	3.6	2.7
IV. „ és magasabban	1.0	7.4	0.5	9.6	2.5	0.8	0.5	0.1
Padláson	0.0	0.2	13.0	10.4	0.5	0.2	0.6	1.1

	Berlin	Hamburg	Boroszló	Königsberg	Drezda	Lipese	M. m. Frankfurt	Magdeburg
Pinczében	5.9	6.6	4.2	3.0	2.6	1.4	—	0.6
Földszinten	13.4	20.3	15.9	27.0	15.4	15.3	16.7	20.1
I. emeleten	16.7	23.3	20.4	29.3	21.4	22.3	27.2	31.0
II. „	19.6	21.6	21.0	23.5	20.8	23.4	24.2	25.3
III. „	20.7	14.1	19.9	13.1	19.5	22.0	18.7	16.8
IV. „ és magasabban	23.0	5.7	17.5	2.3	16.7	15.0	7.5	4.3
Padláson	—	—	—	—	—	—	3.1	—

A felsorolt külföldi városok közül csak Lembergben, Krakkóban és Brünnben találjuk a földszintes lakásoknak a budapestihez hasonló gyakoriságát, míg a többi, különösen az összes német városokban, aránylag jóval ritkábbak. Legnagyobb a különbség a harmadik emeleten és a még magasabban fekvő lakásoknál. Száz lakás közül van ugyanis ilyen: Bécsben 23.7, Triesztben 23.2, Lipesében 37.0, Drezdában 36.2, Berlinben 43.7, Budapesten ellenben csak 10.7.

¹⁾ Az osztrák városokat illető adatok az 1890. évre vonatkoznak (v. ö. Oesterr. Statistik, XXVII. kötet: Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890. 4. füzet XX. lap), míg a német városoké az 1895. évre. (V. ö. Statistisches Jahrbuch deutscher Städte, VII. évf. 58. lap, és Berlinre nézve: Die Bevölkerungs- und Wohnungsaufnahme vom 2. Dec. 1895 in der Stadt Berlin, II. rész 25. lap.) A német városoknál a több emeleten fekvő lakásokat figyelmen kívül hagytuk, minek következtében a százalékszámok összege száznál kevesebbet tesz.

Százaléktábla a lakásoknak fekvés szerinti kimutatásához.
(*Percentualwerthe zur Tabelle über die Höhenlage der Wohnungen.*)

Körület — <i>Bezirk</i>	Lakás fekvése emeletek szerint — <i>Höhenlage der Wohnungen</i>							
	100 lakás közül van — <i>Unter je 100 Wohnungen liegen</i>							
	pinczében <i>im Keller</i>	földszint <i>im Parterre</i>	^{1/2} vagy I. emelet <i>im 1. Stock</i>	II. emelet <i>im II. Stock</i>	III. emelet <i>im III. Stock</i>	IV. és V. emelet <i>im IV. u. V. Stock</i>	padlás <i>am Dachboden</i>	Egyéb <i>Sonstige</i>
I. (Vár Krisztinaváros, Tabán)	1.05	70.09	19.20	6.32	3.14	—	0.17	0.03
II. (Víziváros, Országút)	0.85	65.14	19.99	8.37	4.94	0.55	0.06	0.10
III. (Ó-Buda)	0.11	89.43	7.48	2.26	0.69	—	0.01	0.02
Össz. jobbpart. — <i>Zus. rech. Ufer</i>	0.69	74.91	15.65	5.59	2.87	0.15	0.09	0.05
IV. (Belváros)	0.79	30.38	28.14	22.38	15.62	2.46	0.04	0.19
V. (Lipótváros)	0.29	30.46	26.00	22.89	16.79	3.56	0.01	—
VI. (Terézváros)	1.04	38.86	27.87	18.88	12.20	1.13	0.02	0.00
VII. (Erzsébetváros)	1.35	35.98	28.79	20.24	12.41	1.21	0.02	—
VIII. (Józsefváros)	2.34	43.42	25.95	17.16	10.10	1.00	0.03	—
IX. (Ferenzváros)	1.89	47.63	24.50	16.25	8.91	0.81	—	0.01
X. (Kőbánya)	2.23	83.16	11.76	2.52	0.32	—	—	0.01
Össz. balpart — <i>Zus. link. Ufer</i>	1.50	41.63	26.24	18.09	11.26	1.25	0.02	0.01
Budapest	1.35	47.87	24.26	15.75	9.69	1.04	0.03	0.01
Részletezés bel- és kültelek szerint. <i>Spezifizierung nach Intra- und Extravillan.</i>								
I. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.58	64.98	21.57	8.32	4.44	—	0.06	0.05
Kültelek — <i>Extravill.</i>	2.06	81.00	14.15	2.03	0.38	—	0.38	—
II. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.59	64.02	20.34	8.98	5.31	0.59	0.07	0.10
Kültelek — <i>Extravill.</i>	4.36	80.11	15.36	0.17	—	—	—	—
III. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.10	89.17	7.58	2.34	0.78	—	0.01	0.02
Kültelek — <i>Extravill.</i>	0.20	91.58	6.62	1.60	—	—	—	—
Össz. jobbpart. Beltelek — <i>Intrav.</i>	0.41	73.16	16.26	6.44	3.43	0.19	0.05	0.06
<i>Zus. rech. Ufer</i> Kültelek — <i>Extr.</i>	1.95	82.92	12.84	1.75	0.27	—	0.27	—
IV. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.79	30.38	28.14	22.38	15.62	2.46	0.04	0.19
V. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.23	27.42	25.21	23.44	19.23	4.45	0.02	—
Kültelek — <i>Extravill.</i>	0.51	42.50	29.12	20.72	7.15	—	—	—
VI. Beltelek — <i>Intravill.</i>	1.32	32.98	27.91	21.55	14.71	1.50	0.02	0.01
Kültelek — <i>Extravill.</i>	0.20	56.68	27.76	10.78	4.58	—	—	—
VII. Beltelek — <i>Intravill.</i>	1.31	31.25	30.06	22.18	13.81	1.37	0.02	—
Kültelek — <i>Extravill.</i>	1.66	71.34	19.31	5.77	1.92	—	—	—
VIII. Beltelek — <i>Intravill.</i>	2.34	43.42	25.95	17.16	10.10	1.00	0.03	—
IX. Beltelek — <i>Intravill.</i>	1.80	46.18	24.48	16.85	9.79	0.90	—	—
Kültelek — <i>Extravill.</i>	2.75	62.14	24.73	10.22	0.08	—	—	0.08
X. Kültelek — <i>Extravill.</i>	2.23	83.16	11.76	2.52	0.32	—	—	0.01
Össz. balpart Beltelek — <i>Intrav.</i>	1.54	36.43	27.31	20.13	13.02	1.54	0.02	0.01
<i>Zus. link. Ufer</i> Kültelek — <i>Extr.</i>	1.32	66.99	20.89	8.11	2.68	0.00	—	0.01
Budapest Beltelek — <i>Intrav.</i>	1.33	43.24	25.26	17.59	11.29	1.34	0.03	0.02
Kültelek — <i>Extr.</i>	1.45	70.11	19.31	6.87	2.20	0.00	0.05	0.01

4. A lakások nagysága szobáik száma szerint.

(V. ö. a 14. sz. táblát és a 49. lapon levő százalékos táblát.)

A főváros egész területén, mint már említettük, 182.214 lakalkalmatosságot (lakást) s ezekben — a cseléd-, elő- és fürdőszobákon kívül — 279.016 lakószobát irtunk össze. Ezen adatok szerint egy-egy lakásra átlag 1.53 szoba, vagyis jóval kevesebb esnék, mint tiz évvel ezelőtt (1.82). Minthogy azonban a lakások nagyságának megfigyelésénél az intézeti és „egyéb“ lakások figyelembe nem veendőek, az alább következő összehasonlításoknál, valamint eddig ugy jelenleg is, csakis a tulajdonképeni lakásokra (még pedig ugy a lakottakra, mint a lakatlanokra) akarunk szoritkozni. Ez esetre aztán azt találjuk, hogy 155.114 rendes lakásra (ismét a fentemlített mellékhelyiségek beszámítása nélkül) 270.326 lakószoba esik, tehát átlag egy lakásra 1.74, míg tiz évvel ezelőtt 1.80-at találtunk. E szerint tehát a lakások valamivel kisebbek lettek volna, amennyiben ugyanis száz lakásban jelenleg hattal kevesebb szoba találtatott, mint tiz évvel ezelőtt.

Ugy látszik azonban, hogy ez a különbség a felvételi mód változására, illetve arra vezetendő vissza, vajjon a cseléd-szobákat lakószobáknak tekintjük-e vagy nem. Mint ugyanis már említők, a lakrészek részletezése tiz évvel ezelőtt a következő csoportok szerint történt: szobák, hálófülkék, előszobák, kamarák, konyhák; 1901-ben azonban ezeken kívül még külön kimutattuk egyrészt a cseléd-, másrészt a fürdőszobákat, míg az összes többi lakrészeket egy csoportba foglaltuk. Minthogy mármost a cseléd-szobák száma nem kevesebb mint 24.369-et, a fürdőszobáké pedig 26.082 tesz, világos, hogy az átlagos szobaszám kiszámítására nézve éppenséggel nem közömbös a za körülmény, vajjon ezek szobáknak tekintetnek-e vagy nem? Az 1891-iki népszámlálási utasítások eziránt nem tartalmaztak semmiféle intézkedést, minek következtében a felvételi lapokat kitöltő közönség, illetve az azokat felülvizsgáló népszámláló biztosok felfogásától függött, vajjon ezeket a lakószobák, vagy pedig az „egyéb“ lakrészek közé számítsák-e? (Ez utóbbiak különben a népszámlálási munkában külön nem részleteztettek.) Biztosra vehető mármost, hogy a cseléd-szobák, melyek elvégre a lakásnak éppoly lakható részét képezik, mint a többi szobák, ilyenek gyanánt számítottak, míg a fürdőszobák már kisebb térfogatuk és sajátlagos berendezésük következtében is az egyéb lakrészek közé sorolthattak.

1901-ben a cseléd-szobák számát külön kérdeztük meg, minek következtében az 1891-iki eredménynyel való összehasonlításnál az ezen kérdésre beérkezett adatokat az ezen kívül bevallott szobaszámhoz hozzá kellene adni. Ez esetre a szobák száma 294.695-re, az egy-egy lakásra eső átlagos szobaszám pedig 1.90-re emelkedik. Ez az átlag sokkal helyesebbnek látszik, mint az előbb nyert átlagszám (1.74), miután fel nem tételezhető, hogy a lakások átlagos nagysága a budapesti lakviszonyoknak ismeretes javulása mellett fogyott volna¹⁾, míg másrészt az utóbbi számítás alapján mutatkozó emelkedés megfelel a lakviszonyok javulásában észlelhető azon mérsékelt emelkedés irányának, mely már az előbbi évtizedet is jellemezte.

¹⁾ A fentebbi szám még annyiban is szorul helyesbítésre, amennyiben itt az összes cseléd-szobák számát állítottuk be, míg a szobák közé csakis a rendes lakások szobái vannak számítva. Minthogy azonban a rendkívüli háztartásokban csak 113 cseléd-szoba találtatott, az „egyéb“ lakalkalmatosságokban pedig, (melyekre vonatkozólag ezen részletezés nem terjed ki), cseléd-szobákat alig lehet feltételezni, a fentebb közölt szám a valóságnak megfelelőnek tekinthető.

Jutott ugyanis egy lakásra átlag:

1881-ben	1.75 szoba
1891-ben	1.80 „
1901-ben	1.90 „

Ha az egyes kerületekre térünk át, azt találjuk, hogy az átlag 2.94 és 1.35 közt ingadozik; a maximum jelenleg is a Belvárosban található, míg a minimum Ó-Budán. A kerületek felerésze az átlag fölött áll, míg tíz évvel ezelőtt csak három volt fölötte. A Belváros mellett az átlagon felül állanak még a Lipótváros (2.34), a Terézváros (2.10), továbbá az I. és II. kerületek (2.08 és 2.03); ellenben Ó-Budán, Kőbányán és a Ferenczvárosban is, az átlagon alul álló kis lakásokat találunk, vagyis alig többet másfél szobánál egy lakásra. 1891-hez képest a Lipótváros és Kőbánya kivételével mindenütt az átlagos szobaszám emelkedése tapasztalható, a mi a lakásviszonyok, valamint a jólét javulására enged következtetni. A Kőbányán tapasztalható fogyás talán arra vezethető vissza, hogy a főváros egyéb kerületeiben lakó munkásosztályok, melyek a nagymérvű szabályozások által lakásaikból kizavartak, itt találtak menhelyet. Hogy a vagyonos Lipótvárosban is, az átlag leszállása csakis az ezen kerület külső részeiben felszaporodott munkáslakásokra vezethető vissza, világosan kiténik, ha azon jelentékeny különbséget vizsgáljuk, mely e tekintetben a bel- és kültelek között létezik. Ezen különbségek a vagyonos kerületekben igen nevezetesek, míg ott, hol a beltelkeket is már szegényebb lakosság lakja, kevésbé feltűnők. Így pl. tesz jelenleg egy-egy lakás átlagos szobaszáma a Belvárosban, a főváros legvagyonosabb kerületében, 2.94-et; magasan áll ez az átlag még a Lipót- és Terézváros belterületén is (2.63, ill. 2.35), míg ugyanezen kerületek külső részeiben már csak 1.17, ill. 1.34 szoba jut egy lakásra. Az Erzsébetváros belső részeiben csak 1.92 szobát találunk, ellenben kültelekein, hol több nyaralótelep (Zugló, Herminamező, Istvánmező) létezik, a többi kerületek kültekéhez viszonyítva nagyobb a szobaátlag, t. i. 1.60.

Még feltűnőbb az átlagos szobaszám emelkedése a főváros tulajdonképeni nyaralóterületein, u. m. az I. és II. kerület kültelekein, a hol még több (t. i. 2.11 és 2.29) szoba jut egy-egy lakásra, mint az illető kerületek beltelkein (2.06 és 2.02). Ez a jelenség ismétlődik a III. kerületben is.

A rendes lakások átlagos szobaszáma volt ugyanis:

Kerület	1881	1891	1901	Különbség		1901	
				1881—91	1891—901	Beltelkek	Kültelek
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	1.86	1.93	2.08	+ 0.07	+ 0.15	2.06	2.11
II. (Viziváros, Országút)	1.72	1.78	2.03	+ 0.06	+ 0.25	2.02	2.29
III. (Ó-Buda)	1.28	1.30	1.35	+ 0.02	+ 0.05	1.32	1.55
Johbpart	1.63	1.69	1.83	+ 0.06	+ 0.14	1.79	2.02
IV. (Belváros)	2.74	2.71	2.94	— 0.03	+ 0.23	2.94	—
V. (Lipótváros)	2.61	2.51	2.34	— 0.10	— 0.17	2.63	1.17
VI. (Terézváros)	1.70	1.95	2.10	+ 0.25	+ 0.15	2.35	1.34
VII. (Erzsébetváros)	1.58	1.67	1.88	+ 0.09	+ 0.21	1.92	1.60
VIII. (Józsefváros)	1.48	1.50	1.70	+ 0.02	+ 0.20	1.70	—
IX. (Ferenczváros)	1.44	1.49	1.57	+ 0.05	+ 0.08	1.58	1.35
X. (Kőbánya)	1.45	1.53	1.50	+ 0.08	— 0.03	—	1.50
Balpart	1.80	1.83	1.91	+ 0.03	+ 0.08	2.02	1.42
Budapest	1.75	1.80	1.90	+ 0.05	+ 0.10	1.98	1.54

Azon átlagos eredmény mellett, hogy egészben véve az egy-egy lakásra eső szobák száma 1'80-ról 1'90-re emelkedett, az emeletek közül csak kettőnél tapasztalunk ily emelkedést, és pedig a földszinten 1'46-ról 1'49-re, és még inkább a negyedik emeleten, tudniillik 2'88-ról 3'15-re. Ezzel szemben az első emeleten ezen átlag 2'29-ről 2'17-re, a másodikon 2'60-ról 2'35-re, és a harmadikon 2'87-ről 2'53-ra esett. Ez az átalakulás annak a körülménynek a következménye, hogy egyrészt a lakásoknak emeletek szerinti százalékos eloszlása lényegesen más, mint tíz évvel ezelőtt, (akkor pl. a lakásoknak 60%-a volt földszinti, míg most csak 48%) másrészt pedig a lakások száma nagyobb mértékben gyarapodott, mint a szobáké más szóval, hogy a jelenleg létező magasabb épületeken több kisebb lakás van, mint tíz évvel ezelőtt.

Jutott t. i. egy-egy lakásra a következő számú szoba:*)

	1881	1891	1901	
			a cseléd-szobákat beszámítva	be nem számítva
a pinczében	1'07	1'11	1'07	1'07
„ földszinten	1'39	1'46	1'49	1'42
az I. emeleten	2'34	2'29	2'17	1'97
a II. „	2'93	2'69	2'35	2'10
„ III. „	2'91	2'87	2'53	2'22
„ IV. „	2'88	2'88	3'15	2'71
a padlásán	1'23	1'11	1'14	1'08
általában	1'75	1'80	1'90	1'74

Ez az összehasonlítás az mutatja, hogy a lakások nagysága emeletről-emeletre haladva, ugyanazon módon változik, mint tíz évvel ezelőtt, habár az abszolút számok sok tekintetben megváltoztak. Jelenleg is legkisebbek a földszinti lakások, ahol átlag csak másfél szoba jut egy lakásra, míg a többi emeleteken mindenütt több mint két, sőt a negyedik emeleten több mint három szobát találunk lakásonként. (Hasonló viszonyok találhatók Bécsben is, mint ezt utolsó népszámlálási munkánk I. kötetének 48. lapján megállapítottuk.)

*) Volt már alkalmunk előbb kiemelni, hogy a jelenlegi szobaállománynak az 1891-ik évvel való összehasonlításánál figyelemmel kell lennünk azon körülményre, hogy 1891-ben a cseléd-szobák nem voltak külön kimutatva, hanem a többi szobákhoz esatoltattak. Ennek következtében az összehasonlításoknál a szobáknak jelenlegi összegéhez is hozzá kell adnunk a cseléd-szobákat. A lakások statisztikájának emeletről-emeletre haladó feldolgozásánál azonban csakis a tulajdonképeni szobákat részleteztük, úgy hogy a cseléd-szobáknak emeletek szerinti eloszlását sem ismerjük. Minthogy ennek következtében minden emeleten a ténylegesnél jóval kisebb szobaátlagot nyernénk, ezen hiba kiegyenlítésére a következő eljárást követtük. Abból indulván ki, hogy egy és két szobás lakásoknál cseléd-szobák nem szoktak létezni, feltehető hogy a cseléd-szobák száma körülbelül egyezik a három és ennél több szobával bíró lakások számával; és tényleg úgy tapasztaljuk, hogy ezen feltevés kerületről kerületre a legnagyobb szabályossággal beválik; minthogy mármint ezen lakásoknak emeletek szerinti fekvését ismerjük, lehetséges lesz a megfelelő cseléd-szobák számát is ezen alapon hozzávetőleg megállapítani. Ezen eloszlás pedig a következő: földszint 5.314, I. emelet 7.990, II. emelet 6.269, III. emelet 4.655, IV. emelet 702, V. emelet 3, összesen 24.933. Ezzel szemben az összes cseléd-szobák száma 24.369, tehát csak 564-el kevesebb. Az összes (lakó- és cseléd-) szobák száma e szerint a következő volna: pinczében 2.238, földszinten 110.373, I. emeleten 81.818, II. emeleten 57.467, III. emeleten 37.997, IV. emeleten 5.100, padlásán 56, egyebütt 213, összesen 295.262. Az így nyert eredmények nem tartanak ugyan igényt matematikai pontosságra, azonban mégis annyira megközelítik a tényleges viszonyokat, hogy megnyugvással fogadhatók el a hiányzó adatok pótlása gyanánt. A szövegben tartalomzott felsorolásban különben mindkét számítását közöljük, egyrészt a cseléd-szobák beszámításával, másrészt anélkül.

Százaléktábla a rendes lakásoknak nagyság szerinti kimutatásához.
(*Percentualwerthe zur Tabelle der Wohnungsgrössen.*)

Kerület — <i>Bezirke</i>	Rendes lakások nagysága <i>Grösse der gewöhnlichen Wohnungen</i>				
	100 lakás között van — <i>Unter je 100 Wohnungen sind mit</i>				
	1 szobás <i>1 Zimmer</i>	2 szobás <i>2 Zimmern</i>	3 szobás <i>3 Zimmern</i>	4–5 szobás <i>4–5 Zimmern</i>	6 és több szobás <i>6 u. mehr Zimmern</i>
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	60·21	21·16	10·48	6·72	1·43
II. (Viziváros, Országút)	51·31	25·18	13·74	8·54	1·23
III. (Ó-Buda)	79·64	14·67	3·83	1·65	0·21
Összes jobbpart — <i>Zus. rechtes Ufer</i>	63·84	20·26	9·31	5·62	0·97
IV. (Belváros)	32·77	26·93	18·36	16·52	5·42
V. (Lipótváros)	49·59	22·32	12·84	11·92	3·33
VI. (Terézváros)	52·01	25·92	12·51	7·75	1·81
VII. (Erzsébetváros)	53·18	30·91	10·10	5·02	0·79
VIII. (Józsefváros)	65·35	21·98	7·34	4·32	1·01
IX. (Ferenczváros)	70·20	19·26	6·35	3·46	0·73
X. (Kőbánya)	74·77	14·86	5·23	4·43	0·71
Összes balpart — <i>Zus. linkes Ufer</i>	57·69	24·67	9·88	6·30	1·46
Budapest	58·81	23·87	9·77	6·18	1·37
Részletezés bel- és kültelek szerint. <i>Specificierung nach Intra- und Extravillan.</i>					
I. Beltelek — <i>Intravillan</i>	54·80	23·21	12·43	7·95	1·61
Kültelek — <i>Extravillan</i>	76·47	15·02	4·64	3·01	0·86
II. Beltelek — <i>Intravillan</i>	50·70	25·94	13·98	8·20	1·18
Kültelek — <i>Extravillan</i>	61·52	12·53	9·84	14·10	2·01
III. Beltelek — <i>Intravillan</i>	79·66	14·70	3·85	1·61	0·18
Kültelek — <i>Extravillan</i>	79·48	14·34	3·59	2·10	0·49
Összes jobbpart beltelek — <i>Intravillan</i>	61·94	21·20	10·01	5·87	0·98
<i>Zus. rech. Ufer</i> kültelek — <i>Extravillan</i>	75·22	14·57	5·04	4·15	0·92
IV. Beltelek — <i>Intravillan</i>	32·77	26·93	18·36	16·52	5·42
V. Beltelek — <i>Intravillan</i>	41·64	24·76	15·22	14·35	4·03
Kültelek — <i>Extravillan</i>	86·34	11·03	1·83	0·69	0·11
VI. Beltelek — <i>Intravillan</i>	41·79	30·56	15·62	9·76	2·27
Kültelek — <i>Extravillan</i>	86·79	10·12	1·92	0·90	0·27
VII. Beltelek — <i>Intravillan</i>	50·98	32·42	10·62	5·23	0·75
Kültelek — <i>Extravillan</i>	70·97	18·70	5·86	2·32	1·15
VIII. Beltelek — <i>Intravillan</i>	65·35	21·98	7·34	4·32	1·01
IX. Beltelek — <i>Intravillan</i>	69·67	19·28	6·63	3·65	0·77
Kültelek — <i>Extravillan</i>	75·54	19·03	3·54	1·65	0·24
X. Kültelek — <i>Extravillan</i>	74·77	14·86	5·23	4·43	0·71
Összes balpart beltelek — <i>Intravillan</i>	53·69	26·68	11·00	7·00	1·63
<i>Zus. linkes Ufer</i> kültelek — <i>Extravillan</i>	79·10	13·93	3·85	2·56	0·56
Budapest beltelek — <i>Intravillan</i>	55·21	25·67	10·82	6·79	1·51
kültelek — <i>Extravillan</i>	78·47	14·04	4·05	2·82	0·62

Az e tekintetben tapasztalható különbségek szoros összeköttetésben vannak a népességnek egyes kerületek szerint változó társadalmi rétegzésével és az ebből folyó különböző építkezési és lakási viszonyokkal. Éppen ez okból nem lehet valamely vagyonosabb belső kerület emeleti lakását a külsőbb kerületek szegényebb lakásaival összehasonlítani. Így például a Belvárosban egy-egy emelet lakásában átlag 3·33, ellenben a Lipót- vagy Ferenczváros kültelkén csak 1·26, illetve 1·59 szobát találtunk lakásonként. Hasonló különbséget találunk a magasabb emeleteken is, míg a földszinti lakások a város különböző részeiben körülbelül egyenlő nagyok: a szélsőségek mindössze 1·78 és 1·18 között ingadoznak. Ezen tény talán abból is magyarázható, hogy oly kerületekben, hol a vagyonosabb lakosságnak megfelelőleg nagyobb földszinti lakásokat lehetne-e várni, ilyenek alig léteznek, mivel a földszintet leginkább üzleti helyiségek veszik igénybe, míg az udvari földszinti lakások természetesen itt is épp oly kicsinyek, mint a szegényebb kerületekben az utcza lakások.*) Általában állítható, hogy a vagyonosabb kerületekben a nagyobb — több szobából álló — lakások a magasabb emeleteken találhatók, míg a szegényebb kerületekben inkább az elsőben. Ebből magyarázható a kültelki részoknek a beltelkekhez képest eltérő helyzete.

Jutott ugyanis egy-egy lakásra következő számú szoba:

a) a beltelkeken:

	a IV.	az V.	a VIII. k e r ü l e t b e n	az I.	a II.	a IX.	a III.
földszinten . . .	1·78	1·47	1·38	1·71	1·68	1·29	1·28
I. emeleten . . .	3·33	2·78	1·89	3·03	2·68	1·79	1·92
II. „ . . .	3·66	3·15	2·01	2·82	3·07	2·35	1·74
III. „ . . .	3·53	3·32	2·19	2·64	3·22	2·06	2·25
IV. „ . . .	3·53	3·43	2·82	—	2·01	2·49	—

b) a kültelkeken:

	az V. k e r ü l e t b e n	a IX.	a III.	a X.
földszinten	1·18	1·29	1·44	1·50
I. emeleten	1·26	1·59	2·50	1·91
II. „	1·12	1·34	3·81	1·56
III. „	1·05	—	—	1·13

Itt nem térhetünk ki azon kérdés elől, mi lehet tulajdonképen az oka azon kétségkívül feltűnő jelenségnek, hogy amint az alsóbb emeletekről a magasabbak felé haladunk, a lakások átlagos szobaszáma gyarapszik, a mi tehát látszólag arra vezetne, mintha a vagyonosabb néposztályok — azok, melyek maguknak nagyobb lakást engedhetnek meg — a magasabb és legmagasabb emeleteken lagnának, míg a szegény osztályok a második, sőt az első emeletet látszanának megtölteni? Ezen feltűnő jelenség arra vezethető vissza, hogy azon épületek, melyekben három- és négyemeletes lakások találhatók, majdnem mind az újabb modern igények szerint épült házak, melyeknek

*) Így pl. a Belvárosban 1.505 földszinti lakás között nem kevesebb mint 949 olyan található, mely csak egyetlenegy szobából áll, míg három szobával bíró csak 123; ellenben a II. emeleten 1.059 lakás közül csak 152 áll egy szobából, 248 pedig kettőből.

berendezése a vagyonosabb osztály igényeihez alkalmazkodik, a melyek tehát csak nagyritkán épülnek egy- vagy két szobával. Ily körülmények közt a szegényebb osztályok ezen újabb házak magasabb lakásaiban megfelelő lakást nem találhatnak, míg a régi házak melyek nekik kínálkoznak, nem is bírnak harmad- vagy negyedemeleti lakásokkal. Az alsóbb osztályok tehát ezen régibb házak alsóbb emeleteit népesítik be.¹⁾ Ebből ered mármost azon feltűnő és mindazoknak, a kik csakis a vagyonosabb kerületek viszonyait tartják szem előtt, különösnek is tetsző tény, hogy még az egész város átlagában is az első emeleti lakásoknak felerésze (49·9%) csakis egyszobás lakásokból áll, míg a legkisebb lakások aránya a második emeleten már csak 40·1%, a harmadikon 31·8, a negyediken éppen csak 18·8%-ot tesz. Az egyes kerületekben ezen viszonyok sokkal élénkebben tűnnek ki, különösen ha a külső részeket a belsőktől elválasztjuk. Mivel az egyes lakáskategoriáknak eloszlásával alább még behatóbban fogunk foglalkozni, jelenleg csak a következő feltűnőbb jelenségeket akarjuk kiemelni.

A csakis egy szobából álló legkisebb lakások sűrűsége a földszinten az egyes kerületekben 63 és 85% közt ingadozik, a mi az előbb elmondottak után már meg nem lephet. Feltűnőbb azonban a legkisebb lakásoknak az első emeleten mutatkozó sűrűsége, a hol az általános feltevés után indulva, hajlandók volnánk nagyobb lakások létezését feltételezni. Azonban az a tény, hogy a főváros nagy átlagában ezen emelet lakásainak felerésze (49%) egyszobás lakásokból áll, már is bizonyítja, hogy ezen közelfekvő felfogás Budapestre nem illik. Hiszen még a Belvárosban, a fővárosnak city-szerű kerületében is, az első emeleti lakásoknak több mint negyedrésze (26·8%) csakis egyszobás lakásokból áll s csakis az I. kerület és a Lipótváros beltelkeiről állítható, hogy ezekben az első emeleten ily kis lakások csekély számmal vannak. A szegényebb kerületekben azonban az első emeleti lakások közt ezen legkisebb lakástypus képezi a szabályt: így pl. a Józsefvárosban és Kőbányán 59%-ot tesznek, Ó-Budán és az I. kerület külterkein 63—65%, sőt a Lipótváros külső részeiben 84%-nál többet is. A város ezen részeiben tehát a legszegényebb néposztályok oly nagy számmal laknak, hogy még az első emeleti lakásoknak is $\frac{2}{3}$ — $\frac{5}{6}$ részét elfoglalják. A második emeleti lakások között, melyeknek tekintélyes része már az újabb modern házakban található, a legvagyonosabb kerületekben (IV., V., I.) már csekélyebb számmal (14—29%) található ily legkisebb lakások, míg a szegényebb kerületekben felénél többet, sőt a legszegényebben $\frac{9}{10}$ részt tesznek. A vagyonosabb kerületek magasabb (harmadik és negyedik) emeletén ezen legkisebb lakások még ritkábbak, míg a szegény kerületekben majdnem épp oly sűrűek, mint az alacsonyabb emeleteken. Így a legszegényebb kerületekben, minők Kőbánya és az I. és V. kerület külterkei, világosan látjuk, hogy a legkisebb lakások sűrűsége a magasabb emeletek felé gyarapszik, vagy pedig majdnem akkora, mint a földszinten és az első emeleten, míg a vagyonosabb kerületekben, ott, hol a modern nagy lakóházak számosabbak, a legkisebb lakások sűrűsége felfelé csökken, még pedig annál nagyobb mértékben, minél több modern s előkelő épület keletkezett ott.

¹⁾ Hogy ezen viszonyokat schematico érthetőbbé tegyük, képzeljük, hogy az alsóbb néposztályok az összes lakosságnak felerésztét tennék és hogy ezek a legkisebb, csak egy szobából álló lakásokra volnának utalva. (Tényleg 364.798 ember lakik ilyen lakásokban, tehát a lakosságnak több mint felerésze.) Ezen néprétegek számára tehát 72.000 egyszobás lakásnak kellene léteznie; tényleg azonban csak 51.423 ily lakás található a budapesti házak földszintjén, úgy, hogy a szóban forgó néptömeg egy részének az első emeletre is fel kellene vonulnia; de még itt is csak 17.664 lakást találunk és így az alsóbb osztályoknak, lakásszükségletük kielégítésére még mindig 3000 második emeleti lakást kellene elfoglalniok.

Íme a legkisebb egyszobás lakásoknak elterjedése néhány, vagyonosság tekintetében jellemző kerületben:

	Belváros	Lipótváros bellelke	I. kerület bellelke	Józsefváros	Ó-Buda bellelke	Kőbánya	I. kerület küllelke	Lipótváros küllelke
Földszint	63·05	73·02	66·89	79·55	81·61	76·83	78·69	85·49
I. emelet	26·76	39·43	31·84	58·80	62·86	59·27	65·06	84·49
II. „	14·35	29·22	25·49	50·26	59·74	66·25	57·38	89·01
III. „	9·35	18·76	31·83	42·42	45·28	84·21	—	92·11
IV. „	14·82	12·87	—	23·80	—	—	—	—

Az a feltűnő jelenség tehát, hogy az egész város átlagában a lakások szobaszáma emeletről-emeletre nő, az előadott adatok által megvilágítva és helyes értékére van visszavezetve.

Valamint a házak nagyságát nemcsak szobáik száma, hanem a különböző nagyság típusainak előfordulása szerint is részleteztük, úgy teszszük ezt a lakásokkal is. Az átlagok u. i. a nagy és kis lakások különböző összetételének végeredményei és azok természetében rejlik, hogy egészen ellentétes viszonyok mellett is azonosok lehetnek. Ez okból szükséges, hogy a lakásokat nagyságuk különböző kategóriái szerint is észleljük. Azon beható feldolgozás, melynek a lakásfelvételt alávettük és melynek eredményei a 14. sz. táblában vannak letéve, ugyan csak a lakott rendes lakásokra vonatkozik, minthogy azonban a nem lakott lakások az összeseknek csak 7⁰/₀-át teszik, ez a körülmény figyelmen kívül hagyható.

Itt közöljük a feldolgozás főbb eredményeit, melyekhez az összehasonlítás kedvéért a két megelőző népszámlálás eredményeit is hozzáfűzzük.

A főváros egész területén találtatott lakott rendes lakás:

	1881	1891	1901
1 szobával bíró	42.508	58.207	84.757
2 „ „	14.188	19.591	34.403
3 „ „	6.037	8.260	14.086
4 „ „	2.811	4.113	6.509
5 „ „	1.538	2.100	2.395
6 „ „	712	984	982
7 „ „	315	452	469
8 „ „	168	238	219
9 „ „	84	134	105
10 „ „			54
10-nél több szobával bíró	173	280	146
Összesen	68.535	94.359	144.125

Azon változások, melyek a lakások nagyságában két évtized alatt beállottak, röviden a következőkben foglalhatók össze:

Azon tény mellett, hogy az összes lakások tömege több mint kétszeresére emelkedett, az egyes nagyságkategóriákon belül természetesen nagy ingadozásokat tapasztalunk. A legkisebb, csak egy szobából álló lakások száma megkétszereződött;

erősebben gyarapodott a 2—4 szobás lakások száma, míg a többi kategóriákon már gyengébb gyarapodás, a 6, 8 és 8-nál több szobával biróknál pedig némi fogyás tapasztalható. Ezen egyenlőtlen gyarapodás következtében a százalékos összetétel érezhetően változott. A főszűly nézetünk szerint arra fektethető, hogy a középnagy-ságú lakások, t. i. azok, melyek 2—3 szobából állanak, a legnagyobb mértékben gyarapodtak. Az idevágó adatok a következők:¹⁾

	Százalékos eloszlás					
	1881	1891	1901	1881	1891	1901
Legkisebb lakások . . .	42.508	58.207	84.757	62.0	61.7	58.8
Kis „ . . .	14.188	19.591	34.403	20.7	20.8	23.9
Közép „ . . .	6.037	8.260	14.086	8.8	8.7	9.8
Nagy „ . . .	4.349	6.213	8.904	6.3	6.6	6.2
Igen nagy „ . . .	1.453	2.088	1.975	2.1	2.2	1.3

Valamint az 1891-iki népszámlálási munkánkban, ugy a mostaniban is hangsulyozhatjuk, hogy a budapesti lakások állapota más külföldi városokétól nagyon különbözik. Budapest különösen az egyszobás lakások gyakorisága által tűnik ki, míg ezzel szemben a többi lakások aránylag sokkal ritkábbak. Nem tagadhatjuk, hogy ezen körülmény legkevésbé sem kedvező. Mert a mennyiben a lakviszonyokból a vagyoni állapotra következtethetni, Budapestet épenséggel nem lehetne gazdag városnak tekinteni. Sőt ellenkezőleg, ugy látszik, hogy az alább felsorolt városok egyikében sem ütötte fel tanyáját a proletárság, oly nagy mértékben, mint épen minálunk. Száz-száz lakás közt van ugyanis:²⁾

	Budapesten	Bécsben	Grácban	Triesztben	Prágában	Brünnben	Lembergben	Krakkóban
1 szobás lakás	58.8	5.3	17.6	11.7	16.4	4.6	36.5	31.4
2 „ „	23.9	28.1	30.5	32.7	35.3	41.9	24.3	26.1
3 „ „	9.8	53.0	38.6	38.0	35.8	42.1	31.0	30.0
4—5 „ „	6.2							
6 és több „ „	1.3	13.5	13.8	17.6	12.5	11.4	8.2	12.5

A két part és az egyes kerületek közötti eltérések igen jelentékenyek. A két partot illetőleg megjegyzendő, hogy a legkisebb lakások a balparton valamivel ritkábbak, mint a jobboldalon, ellenben minden egyéb lakás arányszáma a balparton magasabb, valamint hogy a különbség különösen a legnagyobb lakásoknál nagyon jelentékeny.

Az egyes lakáskategóriák u. i. következőleg vesznek részt a lakások összetételében:

	a jobb	a bal
	p a r t o n	
legkisebb lakások	63.8 ⁰ / ₀	57.7 ⁰ / ₀
kis „	20.3 „	24.7 „
középnagyságú lakások	9.3 „	9.9 „
nagy „	5.6 „	6.3 „
igen nagy „	1.0 „	1.4 „

¹⁾ Valamint az 1891-iki, ugy a jelenlegi népszámlálásban is öt főcsoportba foglalhatjuk össze a lakásokat, u. m.: legkisebb, csak 1 szobából álló lakások; kis lakások, 2 szobával; közép lakások, 3 szobával; nagy lakások, 4—5 szobával; igen nagy lakások 6 és több szobával.

²⁾ Az adatok — Budapest kivételével — az 1891. évre vonatkoznak. (V. ö. Österreichische Statistik XXXII. kötet, 4. füzet.)

Az egyes kerületek jellegét illetőleg még nagyobb eltéréseket tapasztalunk. Legjellemzőbb a legkisebb, csak egy szobából álló lakások eloszlása; bár nem állíthatni, hogy ezeket kizárólag a legszegényebb osztály lakja, annyi mégis kétségtelen, hogy a főváros összes szegény népsége ezen lakásokban található fel. Ez okból e lakások sűrűségét úgy tekinthetjük, mint a jólét fokának ismervét. Ez alapon is, Ó-Budát és Kőbányát (79 és 75⁰/₀ legkisebb lakással) kell a főváros két legszegényebb kerületének tartani, míg a Belváros (33⁰/₀-al) azon kerület, melyben a szegény néposztály a legritkábban lakik. A mint azután a Belvárosról a kerületek sorrendjében a X-re megyünk át, a szegényebb néposztályokat mind nagyobb tömegekben látjuk fellépni. Az itt fel nem említett két budai kerület közül az I. (a szegényes Tabán folytán) az Erzsébetvárosnál valamivel alacsonyabban, míg a II. a Terézvárossal egy fokon áll.

Az 1891-iki állapothoz képest egészben véve ugyan állítható, hogy ezen legkisebb lakások arányszáma, mely különösen az I., VII. és VIII. kerületben igen nagy, lejebb szállt; ellenben nem tagadható, hogy a két legszegényebb kerületben (Ó-Budán és Kőbányán) ezen lakáskategóriáknak gyenge gyarapodása észlelhető, valamint hogy a Lipótvárosban — az ennek kültelkét sűrűn lakó szegény néposztályok következtében — e lakások aránya 40·9-ről 49·6-ra szállt fel. Ezen legkisebb, csak egy szobás lakások száma teszen u. i.:

Kerület	Százalék	
	1891.	1901.
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	63·4	60·2
II. (Viziváros, Országut)	57·7	51·3
III. (Ó-Buda)	79·1	79·6
IV. (Belváros)	32·8	32·8
V. (Lipótváros)	40·9	49·6
VI. (Terézváros)	54·6	52·0
VII. (Erzsébetváros)	60·7	53·2
VIII. (Józsefváros)	73·4	65·3
IX. (Ferenczváros)	73·3	70·2
X. (Kőbánya)	72·1	74·8

A két szobából álló lakások, melyeket a középsorsu lakosság alsóbb rétege foglal el, a vagyonosabb kerületekben egészben véve gyakoriabbak. A szélsőségek itt egyrészt az Erzsébetvárosban (31⁰/₀), — másrészt Ó-Budán és Kőbányán (14—15⁰/₀) vannak. Ezen lakásokban az 1891-iki állapothoz képest a VI., VII., VIII. és IX. kerületekben észlelhető szaporodás.

A harmadik és negyedik osztályba tartozó 3—5 szobás lakások természetesen még inkább követik a kerületek vagyonosági fokát. Aránylagos eloszlásukban nem igen különböznek egymástól: a maximum (Belváros) mindkét osztályban egyaránt 16—18⁰/₀, míg a minimum (Ó-Budán) az első osztályban közel 4, a másodikban 1²/₃⁰/₀-ot tesz. Az 1891. állapothoz képest az egy Lipótváros kivételével ezen lakások majdnem minden kerületben mérsékelt szaporodást mutatnak.

A mi végül a legnagyobb (6 és annál is több szobából álló) lakásokat illeti, ezek csakis a legvagyonosabb városrészekben u. m. a Bel- és Lipótvárosban található fel nagyobb számmal; százalékos arányszámuk azonban itt is nem csekély mérvben fogyott. Ezen csökkenés külföldben minden egyéb kerületben is ismétlődik

és csakis számszerű következménye annak, hogy a közép- és nagy lakások, mint előbb említők, nagyobb számmal szaporodtak és így ezen hanyatlás kedvezőtlen jelen-ségnek nem tekinthető.

Ezen viszonyoknak tüzetesebb tárgyalása a jelen munka korlátolt terjedelme mellett nem lehetséges. Beérjük azzal, hogy a 49-ik lapon található százalékos táblára utalunk, ahol az illető százalékos értékek minden kerületről és pedig azoknak bel- és kültelkeire nézve külön ki vannak számítva s a mely ilyképen városunk lakviszonyainak tanulmányozására gazdag anyagot nyújt.

Az öt lakáscsoportnak emeletek szerinti eloszlása megerősíti az átlagos szoba-számra nézve mondottakat is és még jobban megvilágítja e viszonyokat. Az alább következő összeállításból kitűnik, hogy a pinczelakások majdnem kizárólag (94⁰/₀) csak egy szobából állanak; még a földszinti lakásoknál is tulnyomók (75⁰/₀) az egy-szobások és a 3 vagy többszobás lakások elenyésző csekély számban fordulnak elő.

Az első emeleten egy lakáscsoport sem jut abszolút többségre; az egyszobás lakások azonban még itt is igen erős aránylagos túlsúlyban vannak (közel 50⁰/₀), míg a kétszobás lakások az összes lakásoknak csak 1/4-ét, a 3, valamint a 4—5 szoba-sok csak 1/8—1/10-ét képezik. A második emeleten is az egyszobás lakások aránylag a legszamosabbak, de a nagyobb, 2—3 szobás lakások is jóval gyakoribbak, a mi azután az átlagos szobaszám növekedését vonja maga után. Még magasabbra száll a két-vagy többszobás lakások aránya a harmadik emeleten és még inkább emelkedőben van a negyedik emeleten, a hol a kisebb lakások már egészen háttérbe szorulnak.

Az állapot tehát körülbelül ugyanaz, mint a megelőző népszámlálás alkalmá-val volt. Nevezetesebb eltérés csakis a kisebb lakásoknál tapasztalható, melyek arány-száma a magasabb emeletekben nagy mértékben gyarapodott. Már az első emeleten is úgy tapasztaljuk, hogy a lakások száma 45·3⁰/₀-ról 49·9⁰/₀-ra emelkedett, de a második emeleten arányszámuk 25·9⁰/₀-ról 40⁰/₀-ra szökkent, míg a harmadik emeleten kétszeres sűrűséggel lépnek fel, t. i. 15·2⁰/₀ helyett 31·8⁰/₀-kal. A negyedik emeleten ezen lakások szintén gyakoribbakká lettek, de itt a szaporodás kevésbé jelentékeny. Ezen jelen-ség, mely a lakások átlagos szobaszámának 1901 óta tapasztalható csökkenésével kapcsolatban áll, arra utal, hogy az alsóbb osztályok oly gyorsan terjeszkednek, hogy az eddig elfoglalt alsó emeletekből, különösen a földszintről az új épületek magasabb emeleteire is átmentek. (V. ö. az 51. lapon.) Tényleg nem tagadható, hogy az utóbbi évek építkezései, különösen a mi a VI—IX. kerületek külső részein keletkezett 2—3 emeletes házakat illeti, egyenesen a munkás-népességnek igényeit tartották szemelőtt, azaz tulnyomólag egyszobás lakásokkal teltek meg, minek következtében ezen külső-leg sokat mutató épületek magasabb és legmagasabb emeleteiben is szegényes munkás-lakosság található. Ezen változások következtében érdemesnek tartjuk az 1891. és 1901. állapotokat egymással szembeállítani.

	1 szobás		2 szobás		3 szobás		4—5 szobás		6 és több szobás	
	1891	1901	1891	1901	1891	1901	1891	1901	1891	1901
Száz pinczelakás közül	92·9	94·5	6·4	4·8	0·5	0·5	0·2	0·2	0·0	—
„ földsz. „ „	74·5	75·0	17·1	17·2	5·1	4·8	2·6	2·6	0·7	0·4
„ I. } emeleti „ „	45·3	49·9	26·6	27·5	12·6	11·8	10·6	8·3	4·9	2·5
„ II. } „ „	25·9	40·1	32·3	32·6	18·5	15·0	16·9	10·1	6·3	2·2
„ III. } „ „	15·2	31·8	33·0	34·6	25·1	20·2	22·8	12·1	3·9	1·3
„ IV. } „ „	14·8	18·8	29·2	33·7	28·8	26·5	25·5	19·0	1·7	2·0
„ padlás „ „	92·5	88·9	7·5	8·3	—	—	—	2·8	—	—

5. A lakrészek és különösen a szobák.

(V. ö. a 13. sz. táblát.)

Az utolsó népszámlálás alkalmával a szobák, hálófülkék, előszobák, konyhák és kamarákon kívül még kérdés intéztetett a cseléd- és fürdőszobák iránt is, míg a többi lakrészek, valamint a nem lakásnak szolgáló egyéb helyiségek egy-egy tételbe vétettek fel. A régebbi évek összehasonlításánál tehát mindig szem előtt tartandó, hogy előbb a cselédszobák iránt külön kérdést nem tettünk és így ezek a feldolgozásnál is a többi szobákhoz hozzászámítottak, minek következtében a régebbi népszámlálások szobaszáma az utolsó népszámlálásnál mutatkozó szoba és cselédszoba együttes számának felel meg.

Az 1901-diki lakásfelvétel eredménye mármost a következő:

szoba	279.016
hálószoba	13.802
előszoba	50.491
cselédszoba	24.369
fürdőszoba	26.082
konyha	137.859
kamara	74.833
egyéb lakóhelyiségek	4.618
együtt	611.070
nem lakás céljára szolgáló helyiségek	72.039
összes helyiségek	683.109

Ha mármost elsősorban a szobákkal foglalkozunk, mindenekelőtt azok nagymérvű szaporodásáról kell beszámolnunk. Tett ugyanis ezek száma:

1870	90.693
1881	136.246
1891	189.753
1901 *)	303.385

A szobák gyarapodása tesz e szerint:

1870—1881-ig	45.553	tehát egy évre	4.141 = 4.57 ⁰ / ₁₀
1881—1891-ig	53.507		5.551 = 3.39 "
1891—1901-ig	113.632		11.363 = 6.01 "

A gyarapodás az egyes kerületekben természetesen igen különböző. Ha csakis az utolsó évtized változásaira szorítkozunk, azt tapasztaljuk, hogy itt különösen az Erzsébet-, Teréz-, József- és Ferenczváros és Kőbánya képezik azon kerületeket, melyek a szobák gyors szaporodása által kitűnnek. E tekintetben első sorban áll az Erzsébetváros, a hol a szobák száma megkétszereződött.

A kerületek állapota egészben véve összeesik a lakások tekintetében előbb észlelt gyarapodással; azonban a szobák gyarapodása nagyobb mint a lakásoké. Csakis

*) Cselédszobákkal együtt.

a Lípótváros és Kőbánya képeznek e tekintetben kivételt, a hol tulnyomólag kisebb lakások keletkeztek. Az alább következő összeállítás az 1881, 1891 és 1901. évek állapotát, valamint az ezen időszak alatt beállott százalékos gyarapodást mutatja.

Tett ugyanis a szobák száma:

Kerület	1881	1891	1901	Gyarapodás	
				1881—91	1891—1901
				% -ban	
I.	15.002	15.981	24.605	12·9	44·9
II.	10.431	13.163	17.286	26·1	31·3
III.	7.345	8.739	13.275	19·0	53·1
Jobbpart	32.688	38.843	55.167	18·8	42·0
IV.	17.515	18.737	16.797	7·0	—10·4
V.	17.843	20.281	25.720	13·7	26·8
VI.	18.527	34.567	61.460	86·6	77·8
VII.	18.296	29.362	60.434	60·5	105·8
VIII.	19.530	28.277	49.400	44·8	74·7
IX.	8.993	13.254	22.864	47·4	72·5
X.	2.854	6.432	11.543	125·4	79·5
Balpart	103.558	150.910	248.218	45·7	64·5
Budapest	136.246	189.753	303.385	39·3	59·9

A mi a szobáknak emeletek szerinti eloszlását illeti, ebben a tekintetben az 1891. évi állapothoz képest nevezetes változásokat tapasztalunk, amennyiben, a nagy házak elterjedése következtében a magasabb, különösen 2., 3. és 4-dik emeleti szobák száma nagy mértékben szaporodott, ami aztán szükségkép lejjebb nyomja a földszinti szobák arányszámát. Ez utóbbiak jelenleg az összes szobáknak csakis 37 4/10-át teszik, míg 1891-ben még 48·1 volt, mivel szemben a harmadik és negyedik emeleteken létező szobák arányszáma majdnem megkétszereződött. Az összes szobák ugyanis következőkép oszlanak el az egyes emeleteken:

	1891	1901		Százalékokban	
		szobák egyedül	cselédszobákkal együtt	1891	1901
pinezében	6.004	2.238	2.238	3·1	0 70/100
földszinten	89.666	105.056	110.373	48·1	37·4 „
I. emeleten	51.180	73.828	81.818	26·7	27·7 „
II. „	27.303	51.198	57.467	14·1	19·5 „
III. „	13.700	33.342	37.997	7·1	12·9 „
IV. „	1.775	4.398	5.100	0·9	1 7/10 „
padláson	125	53	56	1·0	— „

6. A lakások egyéb alkatrészei. — Konyhanélküli lakások.

(V. 5. a 13. és 15. sz. táblákat.)

Mint már az előbbi fejezetben említettük, a szobákon kívül még a következő lakható helyiségek találtak: 13.802 hálófülke, 50.491 előszoba, 24.369 cselédszoba, 137.859 konyha; összesen tehát 226.521 helyiség, a fürdőszobákat és kamarákat mint tényleg nem lakott részeket számon kívül hagyva. Budapesten e szerint száz szobára 49·4 konyha esik, vagyis 49%-kal több, mint tíz évvel ezelőtt, a mi határozottan a lakviszonyok javulásáról tanuskodik.

Százaléktábla a szobáknak fekvés szerinti kimutatásához.
(*Percentualwerthe zur Tabelle über die Höhenlage der Zimmer.*)

Kerület — Bezirk	Szobák fekvése emelet szerint — Höhenlage der Zimmer							
	100 szoba közül van — Unter 100 Zimmern sind							
	pinceszében <i>im Keller</i>	földszint <i>Ebener Erde</i>	1/2 vagy I. emeleten <i>1/2 oder I. Stock</i>	II. emeleten <i>II. Stock</i>	III. emeleten <i>III. Stock</i>	IV. és V. emeleten <i>IV. u. V. Stock</i>	padlás <i>Dachboden</i>	Egyéb <i>Sonstige</i>
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	0.60	61.70	25.71	7.84	3.89	—	0.08	0.08
II. (Viziváros, Országút)	0.51	54.92	24.98	11.47	6.93	0.4	0.03	0.62
III. (Ó-Buda)	0.08	8.45	10.36	3.05	1.04	—	0.01	0.01
Össz. jobbpart — Zus. rech. Ufer	0.44	65.46	21.68	7.79	4.18	0.17	0.05	0.23
IV. (Belváros)	0.37	19.44	31.62	27.12	18.08	2.82	0.02	0.53
V. (Lipótváros)	0.18	19.48	27.29	26.98	21.01	5.03	0.02	—
VI. (Terézváros)	0.58	29.98	29.89	22.54	15.49	1.56	0.01	0.04
VII. (Erzsébetváros)	0.83	29.51	30.58	22.73	14.42	1.92	0.00	—
VIII. (Józsefváros)	1.56	36.28	28.34	19.80	12.48	1.52	0.02	—
IX. (Ferenczváros)	1.34	40.30	27.19	18.76	11.20	1.20	—	0.01
X. (Kőbánya)	1.68	81.52	13.95	2.58	0.25	—	—	0.02
Össz. balpart — Zus. Link. Ufer	0.91	32.85	28.59	21.46	14.18	1.96	0.01	0.04
Budapest	0.83	38.86	27.31	18.94	12.33	1.63	0.02	0.08
Részletezés bel- és kültelek szerint. <i>Specificirung nach Intra- und Extravillan.</i>								
I. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.34	53.45	29.88	10.59	5.60	—	0.03	0.11
Kültelek — <i>Extravill.</i>	1.17	79.21	16.87	2.00	0.58	—	0.17	—
II. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.35	53.25	25.23	12.38	7.50	0.59	0.03	0.67
Kültelek — <i>Extravill.</i>	2.45	75.21	22.10	0.34	—	—	—	—
III. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.08	85.43	10.37	2.91	1.18	—	0.01	0.02
Kültelek — <i>Extravill.</i>	0.13	85.56	10.23	4.08	—	—	—	—
Össz. jobbpart Beltelek — Intrav.	0.27	62.02	22.94	9.16	5.09	0.21	0.03	0.28
Zus. rech. Ufer Kültelek — Extr.	1.17	79.70	16.47	2.12	0.42	—	0.12	—
IV. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.37	19.44	31.62	27.12	18.08	2.82	0.02	0.53
V. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.14	16.56	26.85	27.90	22.88	5.65	0.02	—
Kültelek — <i>Extravill.</i>	0.52	42.39	30.81	19.77	6.43	0.08	—	—
VI. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.66	24.93	30.19	24.77	17.55	1.84	0.01	0.05
Kültelek — <i>Extravill.</i>	0.18	56.34	28.35	10.89	4.24	—	—	—
VII. Beltelek — <i>Intravill.</i>	0.79	25.01	31.65	24.60	15.81	2.13	0.01	—
Kültelek — <i>Extravill.</i>	1.15	68.68	21.26	6.63	2.28	—	—	—
VIII. Beltelek — <i>Intravill.</i>	1.56	36.28	28.34	19.80	12.48	1.52	0.02	—
IX. Beltelek — <i>Intravill.</i>	1.23	38.64	27.11	19.52	12.19	1.31	—	—
Kültelek — <i>Extravill.</i>	2.54	58.96	28.09	10.18	0.06	—	—	0.17
X. Kültelek — <i>Extravill.</i>	1.68	81.52	13.95	2.58	0.25	—	—	0.02
Össz. balpart Beltelek — Intrav.	0.89	27.78	29.57	23.50	15.94	2.25	0.02	0.05
Zus. link. Ufer Kültelek — Extr.	1.07	66.72	22.00	7.71	2.37	0.01	—	0.02
Budapest Beltelek — Intrav.	0.78	33.09	28.68	21.26	14.11	1.98	0.02	0.08
Kültelek — Extr.	1.10	70.00	20.60	6.37	1.88	0.01	0.03	0.01

Sokkal nagyobb figyelmet érdemelnek és kiválóbb fontosságúak azon lakások, melyeknek konyhájok nincs. A statisztika a konyhák hiányát az alsóbbrendű életmód és a szegénység jeléül tekinti és így a konyhanélküli lakások számából a népesség vagyoni állapotára von következtetést. Ez bizonyára számos városról áll; így Budapestről is. Abban az arányban azonban, a mint a szagtalan tűzhelyeknek szobákban való felállítása (a mint az Páris és London munkáslakásaiban divik) gyakoribbá válik, ezen kritérium jelentősége folyton gyengülni fog.

Budapesten 144.125 lakott (rendes) lakás között 131.659 bir saját konyhával, míg 1.331-ben a konyha más lakással közös, 11.135-ben pedig konyha nem is létezik, ez utóbbiak tehát az összes lakott lakások 7·7⁰/₀-át teszik. A tíz évvel ezelőtt létező állapotokhoz képest a konyhanélküli lakások száma némi szaporodást mutat, t. i. 9.868-ról 11.135-re. Annak következtében azonban, hogy a lakások összessége ennél sokkal nagyobb mértékben szaporodott, a konyhanélküli lakások százalékos aránya mégis csökkenést mutat, még pedig 10¹/₂⁰/₀-ról 7·7⁰/₀ ra. Minthogy ezen csökkenés most már husz év óta állandóan tart, ezt joggal említhetjük a lakásviszonyok javulásának jeléül.

A konyhanélküli lakások kerületek szerinti eloszlásánál természetesnek kell találnunk, hogy ezek a legszegényebb kerületekben (Kőbányán, Ó-Budán és Ferenczvárosban) gyakoribbak. Hogy ily lakások az I. kerületben is gyakoriak (11⁰/₀), az ezen kerület nagykiterjedésű külterkére vezetendő vissza, míg a Belvárosban, hol a konyhanélküli lakások sűrűsége legnagyobb, ezen kivételes helyzet annak tulajdonítandó, hogy a garçonlakások gyakoriak, valamint hogy itt sok oly lakott üzlet vagy hivatali helyiséget is kellett lakás gyanánt felvennünk, melyekben hivatalszolgák s effélék laktak.

Találtatott pedig konyhanélküli lakás:

Kerület	%
I. (Vár, Krisztinaváros, Tabán)	11·0
II. (Viziváros, Országut)	7·7
III. (Ó-Buda)	9·6
IV. (Belváros)	11·7
V. (Lipótváros)	7·5
VI. (Terézváros)	7·0
VII. (Erzsébetváros)	6·2
VIII. (Józsefváros)	6·8
IX. (Ferenczváros)	8·4
X. (Kőbánya)	10·6

A konyhanélküli lakások tulnyomó többsége azon emeletekre esik, melyekben főleg a szegényebb emberek élnek. Aránylag a leggyakoribbak a konyhanélküli lakások a pinczében, a hol minden ötödik lakásban nincs konyha; a földszinten is nyolcz lakásra esik egy konyhanélküli, számuk azonban a többi emeletekben mindinkább ritkul és csak a negyedik emelet képez e tekintetben feltűnő kivételt. E tekintetben az utolsó évtized alatt alig változtak a viszonyok; találtatott ugyanis:

pinczében	357	azaz	19·39 ⁰ / ₀
földszinten	7956	„	11·7 „
I. emeleten	1732	„	4·9 „
II. „	702	„	3·1 „
III. „	294	„	2·1 „
IV. „	71	„	4·5 „
padláson	23	„	5·9 „

Áttérve mármost a konyhanélküli lakásokban élő lakosság számára, azt találjuk, hogy ez az utolsó évtized alatt alig változott.

Tett ugyanis ezen lakók száma:

1881	29.355 =	8·6 ⁰ / ₀
1891	36.788 =	8·6 „
1901	36.256 =	5·2 „

Ha e mellett még szem előtt tartjuk azt is, hogy a közös konyhával bíró lakásokban élő egyének száma is jelentékenyen fogyott (és pedig az utolsó évtized alatt 10.245-ről 5.230-ra), úgy e tekintetben is a lakviszonyok javulását lehet megállapítani.

A mi végül a konyhanélküli lakások laksűrűségét illeti, ez minden emeleten meglehetősen nagyra mondható, jelölül annak, hogy ily lakásokban általában véve kedvezőtlen lakviszonyok uralkodnak.

Jutott ugyanis 1—1 konyhanélküli budapesti lakásra:

pinczében	30 lakó
földszinten	3·2 „
I. emeleten	3·5 „
II. „	3·4 „
III. „	3·8 „
IV. „	3·4 „
padlásán	3·2 „

Az 1891. évi népszámlálás alkalmával azt tapasztalhattuk, hogy a laksűrűség a magasabb épületekben fogyott. A jelen adatokból ily jelenség már többé ki nem olvasható.

7. A lakatlan lakások.

(V. ö. a 16. és 17. sz. táblát.)

A lakatlan lakások száma jelenleg 10.989-et tesz, míg 10 évvel ezelőtt 6.590-et. Ezen számban azonban nemcsak a ki nem bérelt lakások tartalmazzanak, hanem azon kibéreltek is, melyekben a népszámlálás idejében lakó nem tartózkodott, így pld. nyaralók, leszálló lakások stb. Az ilyen lakások száma azonban csak 2.078-at tesz, mivel különösen a nyári lakásoknak csak kis része áll télen egészen üresen, míg a mellékhelyiségekben rendszerint mégis található ott lakó cseléd, házmester stb., minek következtében ezen lakások a lakottak közé soroztattak. A tényleg ki nem bérelt lakások száma 8.911-re rug, miből 1.559 a jobb és 7.352 a balparton található.

A népszámlálás nyújtotta adatok több üres lakást mutatnak fel, mint a mennyit Havi Füzetünkben az adófelügyelőséghez beérkezett bejelentéseken alapuló statisztikánk kimutat. Mint az ez érdeemben tett puhatolódzásokból kiderült, a különbség onnan ered, hogy az adófelügyelőség csak azon lakásokat közli velünk, melyek után a házbéradó tényleg leiratott, míg a népszámlálásnál minden tényleg üresen álló lakás felvétellett. Minthogy továbbá elég gyakran akadnak oly esetek is, hogy az üresen állást a szóban forgó adóvisszatérítés csekélyisége miatt be sem jelentik, oly nyári lakások pedig, melyek télen üresen állanak, éppenséggel be nem jelentetnek; miután továbbá

a házbérleírás az illető hatóság részéről különböző okoknál fogva gyakran megtagadtatik, kell hogy az adóleírásban részesülő lakások száma a tényleg üresen állóknál jóval kisebb legyen.

A jelen népszámlálás alkalmával a lakatlan, különösen azonban a ki nem bérelt lakásokat fekvésük és alkatrészeik szerint is feldolgoztuk. A kibérelt, de nem lakott lakások közül 1.513 bir konyhával, míg 565 anélkül szűkölködik. A ki nem adott lakásoknál e számok 7.752-öt, ill. 1.159-et tettek. A ki nem adott lakások közül létezett: pinczében 205, földszinten 4.085, az I. emeleten 1.903, a II. emeleten 1.437, a III. emeleten 1.114, a IV. emeleten 165.

A ki nem bérelt lakásokban 15.355 szoba, 2.384 előszoba, 8.119 konyha, 3.526 kamra, 1.019 cselédszoba, 1.087 fürdőszoba, 740 hálófülke, 491 egyéb lakásrész és 1.208 egyéb helyiség találtatott, míg a lakatlan, de kibérelt helyiségekben 6.117 szoba.

8. Intézetek. (Rendkívüli háztartások.)

(V. ö. a 18. és 19. sz. táblát.)

Az intézetek száma 1901. január 1-én 133-at tett, ezek között 30 kórház és gyógyintézet, 8 egyéb emberbaráti intézet, 16 árvaház és gyermekmenhely, 8 szegényház és menedékhely, 3 egyéb jótékony intézet, 17 tan- és nevelőintézet, ill. internátus, 12 klastrom, 7 börtön, 7 katonai intézet (kaszárnyákat nem számítva, miután jelenlegi népszámlálásunk csak a polgári népességet tárgyalja) és 25 egyéb intézet.

Ezen intézetekben mindössze 12.919 egyén tartózkodik és pedig: kórházakban 5.207, árvaházakban és gyermekmenhelyekben 1.303, szegényházakban 1.113, nevelőintézetekben (internátusokban) 1.173, klastromokban 1.088, börtönökben 1.968 stb.

Az intézetek által elfoglalt helyiségek a következők: 3.100 szoba, 298 előszoba, 327 konyha, 305 kamra, 113 cselédszoba, 186 fürdőszoba, 204 hálófülke, 287 egyéb lakás, azonfelül még mintegy négyezer különféle helyiség.

Az általunk követett feldolgozási rendszer magával hozza, hogy a lakások a külön háztartások tábláiban is külön vannak kimutatva. Tesz pedig ezek száma 820-at, azonban — mint már utolsó népszámlálási munkánkban hangsúlyoztuk volt — ezen kimutatás nem birhat fontossággal oly intézetekkel szemben, melyek bármennyi lakást is foglaljanak el, mégis csak egy háztartásnak voltak tekinthetők.

9. Az egyéb helyiségek.

(V. ö. a 12., 20. és 21. sz. táblákat.)

A rendes lakásokon és rendkívüli háztartásokon kívül még az egyéb helyiségeket is feldolgoztuk, még pedig ugyanazon rendszer szerint mint a többi lakásokat. A 12. sz. tábla szerint ezen helyiségek száma 26.280-at tett, melyek közül 3.191 lakott, 23.089 azonban lakatlan volt. Ezen helyiségekben azonban csak kevés szoba találtatik, t. i. a lakottakban 2.505, a lakatlanokban 3.085. Ez abból magyarázható, hogy itt nem lakócélra szolgáló helyiségekről van szó, miért is itt lakószobák csak ritkán akadnak, hanem e helyett boltok, raktárak, irodák, istállók stb. Volt ugyanis, a 20. tábla tanúsága szerint a 3.191 lakott „egyéb“ helyiség között: 1.392 üzlethelyiség 75 iroda, 17 hivatalos helyiség, 61 iskola, 13 színház, 577 istálló és kocsiszin, 230 műhely, 149 mosókonyha stb. Az ezen helyiségekben lakó emberek száma azonban mégis nem kevesebb mint 10.655-re rug.

A lakatlan helyiségek közül, melyek száma, mint említők, 23.089-et tett, a 21. sz. tábla szerint ki volt bérelve 20.286, míg 2.803 nem volt kiadva. A lakatlan helyiségek között találhatók:

	kibérelve	ki nem bérelve
üzlethelyiségek	8.019	1.596
irodák	1.399	33
hivatalok	370	4
iskolák és tantermek	367	11
mulatóhelyiségek	193	3
istállók és kocsiszínek	2.021	243
gazdasági helyiségek	664	23
műhelyek	1.900	182
raktárak	1.968	410
mosókonyhák	351	20
gyári helyiségek	1.019	52
kaszinók, egyleti helyiségek	59	—
lebontás alatt	—	3
egyéb	1.956	223
összesen:	20.286	2.803

Az 1901-iki állapothoz képest — midőn a kibérelt „egyéb“ helyiségek száma (lakások nélkül) 8.053-at, a ki nem bérelteké 2.888-at tett — jelentékeny gyarapodás észlelhető, mely azonban különösen az üzlethelyiségek, raktárak és istállók tekintetében alighanem a mostani felvétel nagyobb teljessége által okoztatott.

Végül vessünk még egy rövid pillantást az üzleti helyiségekre. Ilyen mindössze 16.480 iratott össze, melyek közül 5.473 lakással bir. Ezek közül 5.155, illetve 1.392 volt lakva; kiadva, de nem lakva volt 134, ill. 8.019, ki nem adva pedig 184, ill. 1.596, mely adatok az üresen állásoknak általunk negyedévenként kiadott statisztikájának adataival meglehetősen egybevágnak.

Az egyes kerületek üzleti jellege élesen visszatükröződik az azokban összeirt üzleti helyiségek számában; míg a jobbparton csak 1.735 üzleti helyiség iratott össze, addig a balparton 14.745. Az egyes kerületek között kiválik e tekintetben az Erzsébetváros 3.740, a Terézváros 3.094 és a Józsefváros 2.572 bolttal. Hogy a kisterjedelmű Belvárosban közel 2.000 bolt található, élénken bizonyítja ezen kerület üzleti jelentőségét.

MÁSODIK SZAKASZ.

LAKVISZONYOK.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALÁNAK KIADVÁNYAI.

Irtta (ill. szerkesztette): Dr. Körösy József igazgató.

Editionen des communalstatistischen Bureau's der Haupt- und Residenzstadt Budapest.

Bearbeitet von Director Dr. Josef v. Körösy.

Budapest, Grill Károly bizománya.

Berlin, Puttkammer und Mühlbrecht.

A közlemény száma Nummer der Publication	A közlemény tárgya	Gegenstand der Publication	Mely időszakra vonatkozik Bezügliche Periode	Megjelenési év Erschienen im Jahre	Ara K Preis M
A) Közlemények.*) — Publicationen.*)					
I.	Népszámlálás	Volkszählung	1870 Jan. 1	1)	1)
II.	"	"	1857	1)	1)
III.	" (előleg. jelentés)	" (vorläuf. Bericht)	1870 Jan. 1	1871	0.80
IV.	"	"	"	1871	7.00
V.	Építkezés	Bauhätigkeit	1870—71	1872	1.40
VI.	Jövedelmi adó	Einkommensteuer	1870	1873	3.00
VII.	Statistikai Évkönyv	Statistisches Jahrbuch	—	1873	7.00
VIII.	Építkezés	Bauhätigkeit	1872	1873	1.40
IX.	Elemi népiskolák	Öffentliche Volksschulen	1871/2—1872/3	1875	5.00
X.	Jövedelmi és házbéradó	Einkommen- u. Hauszins- Sterblichkeit . . . [steuer.	1871—72	1875	1.50
XI.	Halandóság	Sterblichkeit . . . [steuer.	1872—73	1876	5.00
XII.	Építkezés	Bauhätigkeit	1873—74	1875	1.40
XIII.	Jövedelmi és házbéradó	Einkommen- u. Hauszins- Sterblichkeit . . . [steuer.	1873—74	1877	1.60
XIV.	Halandóság	Sterblichkeit . . . [steuer.	1874—75	1877	4.00
XV/1.	Népszámlálás	Volkszählung	1881 Jan. 1	1881	4.50
XV/2.	"	"	"	1882	7.00
XV/3.	"	"	"	1883	5.00
XVI.	Elemi népiskolák	Öffentliche Volksschulen	1873/4—1876/7	1883	3.00
XVII.	"	"	1877/8—1880/1	1884	3.00
XVIII.	Halandóság	Sterblichkeit	1876—1881	1885	7.00
XIX.	Hevenyfertőző betegségek és időjárás befolyása	Infect. Erkrankungen und Einfluss der Witterung	1881—1891	1894	4.00
XX.	Építkezés	Bauhätigkeit	1875—1884	1886	1.40
XXI.	Népösszeírás	Conscription	1886 Jul. 1	1887	1.40
XXII.	Halandóság	Sterblichkeit	1882—1885	1888	3.60
XXIII.	Közoktatás	Unterrichtswesen	1881/2—1884/5	1889	3.00
XXIV.	"	"	1885/6—1888/9	1890	4.00
XXV/1.	Népszámlálás ²⁾	Volkszählung ²⁾	1891 Jan. 1	1894	5.00
XXV/2.	"	"	"	1895	5.00
XXV/3.	"	"	"	1898	5.00
XXVI.	Halandóság	Sterblichkeit	1886—1890	1898	6.00
XXVII.	Népösszeírás	Conscription	1896 Nov. 15	1898	1.50
XXVIII.	Építkezés	Bauhätigkeit	1885—1895	1898	1.50
XXIX/1.	Részvénytársulatok	Actiengesellschaften	1874—1898	1901	1.50
XXIX/2.	"	"	1874—1898	1901	3.50
XXX.	Közoktatás	Unterrichtswesen	1889/90—1894/5	1900	4.00
XXXI.	Halandóság	Sterblichkeit	1891—1895	1901	4.00
XXXII.	Építkezés	Bauhätigkeit	1896—1900	1903	2.00
XXXIII.	Népszámlálás	Volkszählung	1901 Jan. 1	3)	3)
XXXIV.	Közoktatás	Unterrichtswesen	1894/5—1896/900	3)	3)
XXXV.	Halandóság	Sterblichkeit	1896—1900	3)	3)
XXXVI/II. 1.	"	"	1901	1902	1.00

B) Időszaki kiadványok.***) — Periodische Veröffentlichungen.***)

Statistikai heti kimutatás	Statistische Wochenansweise Jahr- gang I—XXX.	1873—1902	1873—1902	6.00 ⁴⁾
I—XXX. évfolyam	Stat. Monatshefte Jhrg. I—XXX.	1873—1902	1873—1902	8.00 ⁴⁾
Stat. havi füzetek I—XXX. évf. Statistikai évkönyv ⁵⁾ I.	Statistisches Jahrbuch ⁵⁾ Jahrg. I.	1874—1894	1896	8.00
" " II. "	" " " " II.	1895—1896	1898	8.00
" " III. "	" " " " III.	1897—1898	1901	8.00
" " IV. "	" " " " IV.	1899—1901	3)	3)
Statistikai zsebkönyv ⁵⁾ I.	Statistisches Taschenbuch ⁵⁾ I.	1894	1896	0.40
" " II. "	" " " " II.	1895—1896	1898	0.40
" " III. "	" " " " III.	1897—1898	1901	0.40
" " IV. "	" " " " IV.	1899—1901	3)	3)

*) Minden közlemény külön magyarul és külön németül. — Alle Publicationen selbständig in ungarischer, sowie in deutscher Sprache.

***) Csak magyarul, de kétnyelvű (magyar és német) táblafejkekkel. — Nur ungarisch, jedoch mit zweisprachigem (ungarischen und deutschem) Text in den Tabellen und Aufzählungen.

1) Az I. és II. közlemény csak 12 autographált példányban jelent meg. — Die Publicationen I. u. II. erschienen bloss in je 12 autographirten Exemplaren.

2) Irtta Dr. Körösy József és Dr. Thirring Gusztáv. — Bearbeitet von Dr. J. v. Körösy und Dr. Gustav Thirring.

3) Sajtó alatt. — Unter der Presse. — 4) Efvolyamonként. — Pro Jahrgang. — 5) Szerkeszti Dr. Thirring Gusztáv igazgató. — Redigirt von Vicedirector Dr. G. Thirring. — 6) Nur ungarisch.

C) Nemzetközi statisztika. — Internationale Statistik.

Statistique internationale des grandes villes.

I. Section. Mouvement de la population. Tome I. Budapest, Paris, Berlin. 1876. Ára (Preis) 10 frcs.

II. „ Statistique des finances. Tome I. Budapest, Paris, Berlin. 1877. Ára (Preis) 12 frcs.

Bulletin annuel des finances des grandes villes.

I–X. évfolyam (1877–1886), Budapest 1879–1890. — Ára évfolyamonként 2 frcs, a V. és X. évfolyam (öt és tíz évi összesítéssel) 3 frcs.

Jahrgang I–X. (1877–1886), Budapest 1879–1890. — Preis pro Jahrgang 2 frcs, die Jahrgänge V. und X. (mit fünf- resp. zehnjähriger Recapitulation) 3 frcs

Bulletin hebdomadaire de statistique internationale.

Tartalma: délkeleti Európa több városának népesedési mozgalmá. Megjelent: I–XVIII. évfolyam 1878–1895). Ára egy évfolyamnak 4 frcs.

Enthält die Ausweise der Populationsbewegung mehrerer südost-europäischer Städte. Erschienen: Jahrgang I–XVIII. (1878–1895). Preis pro Jahrgang 4 frcs.

Tableaux internationaux du recensement de 1880/81.

Ville de Budapest. Recensement du 1-er janvier 1881. (Annexe à l'ouvrage du recensement. Berlin, 1882.

D) Egyéb kiadványok. — Sonstige Veröffentlichungen.

A fővárosi kereskedelem emelésére kiküldött bizottság tárgyalásai. I. rész. Budapest, 1874. Ára 240 K.

[Verhandlungen der zur Hebung des Handels von Budapest entsendeten Enquête-Commission. I. Theil. Budapest 1874 (nur ungarisch). Preis 240 K.]

Plan du dépeuplement du recensement de la ville de Budapest. Budapest, 1881. Ára (Preis) 1 frc.

Die Natalitäts- und Mortalitätsverhältnisse ungarischer Städte in den Jahren 1878–1895. Bearbeitet von Dr. Josef v. Körösy und Dr. Gustav Thirring. Budapest und Berlin 1897. Preis 2 Mk.

Katalogus a hivatali munkálatairól Az 1881-ben Velenczében tartott nemzetközi földrajzi kongresszus számára magyar, német és olasz nyelven szerkesztve. Berlin, 1882.

[Katalog sämtlicher Arbeiten des Bureau's, für die internationale geographische Ausstellung zu Venedig 1881 in ungarischer, deutscher und italienischer Sprache verfasst. Berlin, 1881.]

Magyarázó katalogus a fővárosi statisztikai hivatal által az 1885-ben tartott magyar országos kiállításon kiállított tárgyakhoz, magyar, német és francia nyelven szerkesztve. Berlin, 1885.

[Erläuternder Katalog der Ausstellung des Bureau's an der Landesexposition vom Jahre 1885, in ungarischer, deutscher und französischer Sprache verfasst. Berlin, 1885.]

Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának története 1869–1894, írta dr. Thirring Gusztáv. Budapest, 1894. Ára 1 K.

Geschichte des statistischen Bureau's der Haupt- und Residenzstadt Budapest, 1869–1894, von Dr. Gustav Thirring. Berlin, 1894. Preis 1 Mk.

E) Különlenyomatban megjelent. — Im Separatabdruck erschienen.

Pest város lakosságának népesedési mozgalmá (a VII. sz. közleményből). Pest, 1873. Ára 2 K.

Bewegung der Bevölkerung der Stadt Pest (aus der Publication Nr. VII). Pest, 1873. Preis 2 Mk.

Pest város pénzügye (a VII. sz. közleményből). Pest, 1873. Ára 280 K.

Die Finanzen der Stadt Pest (aus der Publication Nr. VII). Pest, 1873. Preis 280 M.

Adalékok az árak történetéhez (a VII. sz. közleményből). Pest, 1873. Ára 280 K.

Beiträge zur Geschichte der Preise (aus der Publication Nr. VII). Pest, 1873. Preis 280 Mk.

Az 1872/3-iki kolerajárvány (a XI. sz. közleményből). 1 grafikus rajzzal. Budapest, 1876. Ára 1 K.

Die Choleraepidemie in den Jahren 1872/3 in Pest (aus der Publication Nr. XI). Mit einer graphischen Abbildung. Berlin, 1876. Preis 1 Mk.

A gyermekhalandóság Budapesten 1874–75-ben (a XIV. sz. közleményből). Budapest, 1877. Ára 80 f.

Die Kindersterblichkeit in Budapest in den Jahren 1874–75 (aus der Publication Nr. XIV). Berlin, 1877. Preis 80 Pf.

Az 1881-iki fővárosi népszámlálás előkészítése, keresztülvitele és feldolgozása (a XV. sz. közlemény 3-ik füzetéből). Budapest, 1883. Ára 1 K.

Vorbereitung, Durchführung und Depouillement der hauptstädtischen Volkszählung im Jahre 1881 (aus dem 3-ten Hefte der Publication Nr. XV. Berlin, 1883. Preis 1 Mk.

A fővárosi ipar állapota az 1881. év végével (a „Statisztikai Havi Füzetek“ 129. számából). Ára 1 K.

[Die hauptstädtische Industrie am Ende des Jahres 1881 (aus Nr. 129 der „Statistischen Monatshefte“); nur ungarisch. Preis 1 Mk.]

A gyermekhalandóság Budapesten az 1876–1881. években (a XVIII. sz. közleményből). Bpest, 1885. Ára 160 K.

Die Kindersterblichkeit in Budapest in den Jahren 1876–1881 (aus der Publication Nr. XVIII). Berlin, 1885. Preis 160 Mk.

A fővárosi születési statisztika újjaalakítása (a „Statisztikai Havi Füzetek“ 1889 és 1890. évi folyamaiból). Budapest, 1890.

[Die Reform der Natalitätsstatistik der Hauptstadt (aus den Jahrgängen 1889 u. 1890 der „Statistischen Monatshefte) Budapest, 1890; nur ungarisch.]

A zsufoit lakások állapota (a „Stat. Havi Füzetek“ 238 és 239. számaiból). Budapest, 1893.

[Der Stand der überfüllten Wohnungen (aus den Nr. 238 u. 239 der „Statistischen Monatshefte“); Budapest, 1893, nur ungarisch.]

Hitfelekezet, vagyonosság és foglalkozás befolyása a halálokokra (a XXVI. sz. közl.-ből). Bpest, 1898. Ára 2 K.

Einfluss der Confession, des Wohlstandes und des Berufes auf die Todesursachen (aus der Publication Nr. XXVI). Berlin, 1898. Preis 2 Mk.